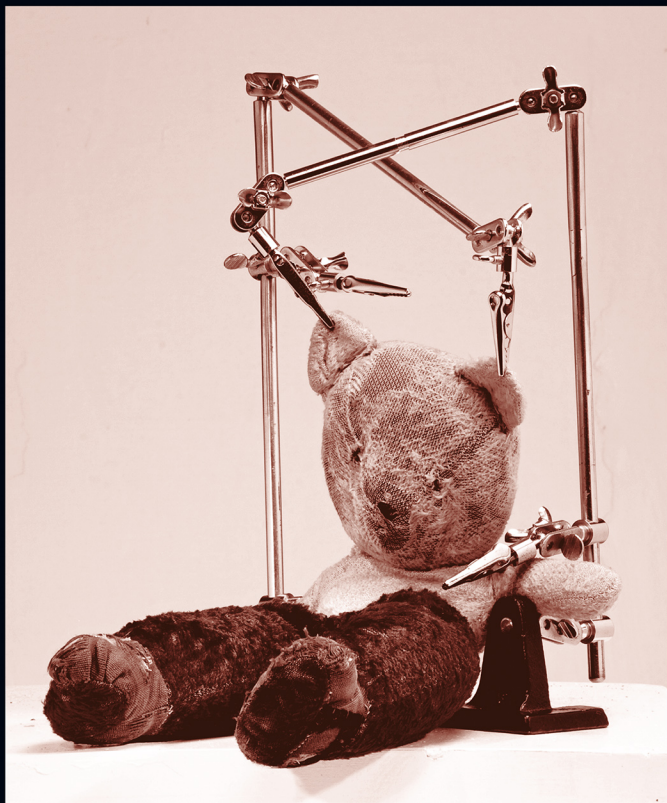

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2012 SZEPTEMBER ■

- 3 **PIER PAOLO PASOLINI** ■
Calderón (drámarészlet Lakó Zsigmond fordításában)
- 14 **LAKÓ ZSIGMOND** ■
Pasolini Calderón című drámájáról (tanulmány)
- 18 **PIER PAOLO PASOLINI** ■
Kőolaj (Puskás István fordítása)
- 27 **PIER PAOLO PASOLINI** ■
Lutheránus levél Italo Calvinónak (Szokács Kinga fordítása)
- 30 **PIER PAOLO PASOLINI** ■
A nagy történelmi esemény (Szokács Kinga fordítása)
- 33–34 **AYHAN GÖKHAN** ■
33 Bécsből nézve
33 az olvasó
33 az épületről
34 az olvasóhoz
34 Tótfalusi Kis Miklós naplója (versek)
- 35–36 **KORPA TAMÁS** ■
35 Come back
35 Vademecum (versek)
- 37 **PODMANICZKY SZILÁRD** ■
A hazugság próbája (novella)
- 42 **BERTA ÁDÁM** ■
Ijesztőmadár (novella)
- 46 **MOLNÁR ILLÉS** ■
Vaktérkép (vers)
- 48–49 **RÁCZ BOGLÁRKA** ■
48 Beáztunk
48 A kerti
49 Nem ereszt
49 Bejelölnek (versek)
- 50 **SZUNYOG ZSUZSA** ■
Anyámok számozatlanul (részletek)
- 55 **MÁN-VÁRHEGYI RÉKA** ■
Boldogtalanság az Auróra telepen (novella)
- 62–64 **TATÁR SÁNDOR** ■
62 robogni, robog, ám(...) (versek)
64 Ki hajítja (át)

- 65–71 **JÁSZBERÉNYI SÁNDOR**
 65 Ikkrek
 69 Valahol a határon (novellák)
- 72 **ZSUPOS NORBERT**
 Az ismétlés (novella)
- 78 **KURDY FEHÉR JÁNOS**
 Az Újgyenlőség kiáltványa
- 83 **JOANNA BATOR**
 Haikio, avagy a romok varázsereje (kisesszé Pálfalvi Lajos fordításában)
- 85 **PÁLFALVI LAJOS**
 Krzysztof Varga és a magyar-lengyel haikio-élmény (esszé)
- 90 **PAPP-ZAKOR ILKA**
 Régen, amikor még nagy voltam (tanulmány)
- 95 **TARJÁN TAMÁS**
 BACHDANTE (Tózsér Árpád *Fél nóta* című kötetéről)
- 96 **LÁSZLÓ EMESE**
 Egy „állhatatlan költő” és kora (Németh Zoltán *Az életmű mint irodalomtörténet. Tózsér Árpád* című kötetéről)
- 99 **ZSELLÉR ANNA**
 Az üres közép megfigyelése (Bartók Imre *Rilke. Ornamentika és halál* című kötetéről)
- 103 **KŐRISZ IMRE**
 A „Néhány megjegyzés a Nero, a véres költő forrásaihoz”-hoz
- 104 **TAKÁCS LÁSZLÓ**
 Válasz Kőrisz Imrének

KALLIGRAM
 Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
 kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
 Beke Zsolt
 kalligram@kalligram.sk
 Kukorelly Endre (versrovat)
 qkorelly@yahoo.com
 Szilágyi Zsófia
 szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
 TÖRDELŐ: Róth Andrea
 FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
 Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
 Földényi F. László,
 Keserű József,
 Márton László,
 Németh Zoltán,
 Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
 Cseh Zoltán,
 Hizsnay Zoltán

Levél cím: KALLIGRAM spol. s r. o.
 P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
 distribucia@kalligram.sk,
 valamint a szerkesztőség címén.
 Magyarországi elérhetőség:
 kalligram@interware.hu

Támogatóink:
 A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
 (Realizované s finančnou podporou Úradu
 vlády Slovenskej republiky – program
 Kultúra národnostných menšín 2012)

Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztőség és kiadó:
 811 03 Bratislava–Pozsony,
 Staromestská 6D, 2. emelet,
 tel./fax: (00421 2) 544 15 028.

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony.
 Nyomja: Valeur Kft., Dunaszerdahely
 Példányszám/Náklad: 1300 db/ks
 Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
 a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
 és a regionális részvénnytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Calderón

S Z E M É L Y E K

ROSAURA	LUPE KIRÁLYNÉ	PABLO	AGOSTINA
STELLA	MANUEL	BASILIO	CARLOS
DOÑA LUPE	NÓVÉR	MELAINOS	ENRIQUE
DOÑA ASTREA	SZOLGÁLÓLÁNY	LEUCOS	BESZÉLŐ
SIGISMONDO	SZOLGA	PAP	
BASILIO KIRÁLY	CARMEN	PABLO BARÁTAI	

I. SZTASZIMON

BESZÉLŐ Azért vagyok itt, hogy szóljak pár szót Önökhöz bevezetésként.

A szerző felhatalmaz engem, hogy emlékeztessen Önöket, először is arra, hogy ő, írás közben, csak olyan tapasztalatokra támaszkodhat, melyeket már megélt: nem pedig olyanokra, amelyeket most él meg, vagy még később fog megélni.

Igaz, reméli, hogy múltja még nem oly távoli, és hogy – a még közeli múltban gyökerező tapasztalataiban – benne foglaltatnak a még megélésre váró tapasztalatok, még ha csak feltevésekként, vagy lehetőségekként is.

Mindenképpen bocsánatát kéri, különösen a most kezdődő korszak hozzáértőinek, akik ebben a színházban foglalnak helyet, s akik – legyenek bár egyidősek vele – olyan jól tájékozottak a jelen és a jövő lehetőségeit illetően, hogy elnyűttnek tartják az elmúlt év tapasztalatait: nem is beszélve a nyelvről, mely ezeket kifejezi. Legyenek türelemmel eme hozzáértők – és a szerző azon kollégái, akik olyan jól tudják tartani a lépést a korrall –, hogy, habár minden rosszindulattól mentesen, de oly naprakész tudásukkal mégis elijesztik azokat, akik az aggodalomtól homályos tekintettel arra kényszerülnek, hogy a világgal való kapcsolatukban nagy türelemmel és sok kitartással, sokat túrve viseltessenek. Csupán az egészséges és fájdalmat nem érző emberek tudnak a jövő felé

fordulva élni! A többiek – betegek és tele fájdalommal – ott vannak, félúton, bizonyosságok nélkül, meggyőzések nélkül, és talán még most is, legalábbis részben, áldozataiként a konformizmusnak és egy egyre öregedő történelem dogmáinak, melyek ellen annyit küzdöttek; és aztán, ha új harcokban vesznek részt, azt bizalom nélkül, optimizmus nélkül teszik, olyan zászlókat lengetve, melyek cafatokként lógnak alá.

Így, legalábbis 1967 ezen éjszakáján.

I. EPEISZODION

ROSAURA

Hol vagyok?

STELLA

Az ágyadon.

ROSAURA

Ez az én ágyam?

STELLA

A te ágyad. Mi az? Nem ismered fel?

ROSAURA

Nem, még soha nem láttam ezelőtt...

STELLA

Ne hülyéskedj már...

ROSAURA

És te ki vagy?

STELLA

Rosaura!... Stella vagyok, a nővéred, Stella...

ROSAURA

A nővérem!!!!

STELLA

Mi van veled?

ROSAURA

Segítség, segítség! Könyörgök, segítsenek, mi van velem, vigyenek el innen, vigyenek el...

STELLA

Miket beszélsz, Rosaura, mégis hová akarsz menni, és miért akarsz elmenni?

ROSAURA

Segítség, segítség! Még soha nem láttalak. Ki vagy?
Menj el innen, menj el, én még soha nem láttalak téged,
megijesztesz, kísértet vagy, még sohasem láttam
ezeket a szemeket, ezt a száját, ezt a haját,
ezt az arcot, ami rám mered... menj el,
ne ölelj meg, ne érij hozzám... Segítség, segítség!

STELLA

Mégis, mi történt veled az éjjel?

ROSAURA

Az éjjel? Istenem!! De hiszen tegnap nem voltam itt,
soha nem is jártam itt, nem ismerek fel semmit

mindabból, ami itt van...

Aaaaaaaaaahh!

STELLA

Tegnap este itt voltál, ebben a házban, velem,
apáddal és anyáddal...

ROSAURA

Az apám? Az anyám?
Semmit sem tudok róluk, semmit,
itt minden olyan idegen.
Vissza akarok menni,
Vissza akarok menni oda, ahonnan jöttem!

STELLA

Elég ebből, Rosaura!
Mindig is egészséges voltál, ura önmagadnak,
Egy olyan lány, mint én, mint bármely másik.
Ideje, hogy befejezd ezt az egész históriát!

ROSAURA

Hogy is hívnak?

STELLA

Már mondtam: Stella. Rosaura, ne hülyéskedj már!

ROSAURA

Milyen szép vagy, milyen finom a bőröd és mégis erős...
Milyen hanyagul elegáns a hullám hajadban,
mely leomlik egészen a szemedig...
És ez a fehér selyemruha,
oly testet takar,
melyet nem érintett még kevésbé értékes holmi...
És aztán az ágy,
az ágy, mely arany hajócskának tűnik
egy kolostor lábánál kikötve!

STELLA

Igen, gazdagok vagyunk, Rosaura, apánknak
annyi birtoka van Madrid körül,
hogy akár egy másik Madrid is felépülhetne rajtuk;
az építési területek értéke
napról napra növekszik; az idő nekünk dolgozik;
a szokásainknak legellentmondóbb újdonságok is
a mi tőkénket gyarapítják.

ROSAURA

Akkor hát miért nem ismerem fel
a lepedők vásznát, ezeknek a takaróknak a brokátját...
Vagy ha fel is ismerem, miért olyan, mintha csak képzelném őket?

STELLA

Nem igaz!
Ideje, hogy véget vess ennek a lázálomnak!
Húsz éve már, hogy ezen az ágyon alszol.

ROSAURA

Ezek a függönyök az ablakok előtt! Milyen csodálatosak!
Ilyen függönyei csak álmában lehetnek az embernek!
Idegenek nekem: az értékük nem szerepel az emlékeimben –
nincsenek benne a szokásaimban – távolról sincsenek a lehetőségeim között!
És ez a szőnyeg, ez a padló!
Mindez nem tartozik hozzám, mert én nem ismerem
sem a gazdagságot, sem mindazt, ami vele rokon.

STELLA

Rosaura, próbálj nekem segíteni: az értelmemben
valami megingott, és ó jaj, kezd megingani az enyémben is.
Ez a mi kis duettünk teljesen abszurd.
Próbálj meg koncentrálni... Mit álmodtál ma éjjel?

ROSAURA

Nem álmodtam semmit, mert EZ egy álom.

STELLA

De mivel én tudom, hogy ez nem egy álom,
testvéred lévén veled éltem át
a te valóságodat, meg kell próbálnod legalább
feltételezni, még ha képtelenség is, hogy ez nem egy álom.
Tegyünk úgy, mintha játszanánk.

ROSAURA

Mit játszunk?

STELLA

Tegyünk úgy, mintha tényleg nem ismernéd fel
az ágyat, ahol ma reggel felébredtél,
engem, nővéredet, a házat, melyet a családban
tréfásan csak Téli Palotának hívunk, és mindezt...

ROSAURA

És azután?

STELLA

Úgy teszel tehát, mintha tényleg nem tudnál semmit
a világról, ahol ma reggel felébredtél, s amelyben élsz:
én meg úgy teszek, mint akinek el kell magyaráznia neked, hogy is vannak a dolgok...

ROSAURA

És mi céllal tegyem mindezt?

STELLA

Mert soha senki nem fog kiszabadítani téged, akkor sem,
ha addig könyörögsz is, amíg csak bírod levegővel.
És én nem tudok nem a nővéred lenni,
akkor sem, ha halálodig tagadod!
És ugyanígy a bútorok, ez a ház, apánk,
anyánk, Pablito öcsénk,
aki a Nyári Palota kertjében játszik!
Te pedig így maradnál, idegenként, üvöltve
egy egész életen át. Hát ezért kell tettetned,

és végighallgatnod, mint egy játékban, minden magyarázatot,
amit erről az életről adok neked...

ROSAURA

Nem, nem akarok tudni semmit, nem akarok megtanulni semmit!
Csak vissza akarok menni oda, ahová való vagyok!

STELLA

A éjjeliszekrényen van egy gyűrű. Egy aranygyűrű,
nagyon régi, mert édesanyánk, Doña Lupe,
az ő anyjától, Doña Rosaurától örökölte (úgy hívták, mint téged!),
aki még annak idején az ő anyjától,
Doña Agostina Iñiguez de Aguadótól örökölte; és anyáról az anyára,
Doñáról a Doñára, legalább Velazquez
idejéig visszaszállhatnánk. Ennek a gyűrűnek
hasonló példányait a Pradóban láthatod:
a Las meniñas festményen, például. Ez magyarázza a
kő színét – vörös, lila és rózsaszín közt –, mely az
aszimmetrikus és hosszúkás foglalatba helyezve olyan,
mint a hajdanvolt kor királynőinek szoknyája.
Az első dolog, amit reggelente mindig tettél,
hogyan felhúztad e gyűrűt az ujjadra. Húzd fel!

II. EPEISZODION

DOÑA ASTREA

Hogy van a mi Rosauránk?

DOÑA LUPE

Ó, már teljesen rendbejött:
visszatért a saját életébe.

DOÑA ASTREA

Biztosan nehéz hónap volt ez
a családoknak, és mindazoknak,
akik szeretnek benneteket...

DOÑA LUPE

Ez így igaz, Doña Astrea. De tizenöt nap
a cogolludói villánkban, és még tizenöt
a... Nyári Palotában, Hosas Viejas kertjei között,
elegendőnek bizonyult Rosaura számára, hogy visszatérjen önmagához,
saját világába...

DOÑA ASTREA

Nem igazán a sajátjába...

DOÑA LUPE

Kérlek! Ne tépjük fel a régi sebeket...

DOÑA ASTREA

Mi már réges-rég barátnők vagyunk, Lupe!
Együtt nőttünk fel a régi Spanyolországban
a Polgárháború előtt; kislánként

együtt menekültünk a halál elől,
és reménykedtünk a győzelemben,
mely végül eljött. És ennek a győzelemnek az
éveiben, együtt alkottuk meg a magunk életét, egy
győzedelmes életet. Miért lennének egymás iránt fenntartásaink?

DOÑA LUPE

Astrea, nem fenntartásról van szó: jobb szeretek
bizonyos dolgokra nem emlékezni.

DOÑA ASTREA

Ahogy akarod, Lupe... De tudd, hogy rosszul teszed.
Mi jó katolikusok vagyunk, így megadatott nekünk a
gyónás vigasza. De néha egy barátnő,
vagy egy barát, vagy saját lelkünk, többet érnek,
mint egy gyóntató. Ő teszi a mesterségét, és feloldoz,
talán még Isten véleménye ellenére is (csak viccelek, csak viccelek!).
De azon túl, hogy katolikusok vagyunk, burzsoák is vagyunk
(kulturálisan értem, mert vérünk
patrícius és feudális, Istennek még tetsző). Mint
burzsoák, tudjuk tehát, hogy van
más módja is a feloldozásnak, mely különbözik a katolikustól,
egy kezelés, melyhez elegendő az emlékezet és a lelkiismeret.

DOÑA LUPE

Ne kezdjük előlről a te jöttment Zsidóddal.
Nem akarom hallani.

DOÑA ASTREA

Mert a *te* zsidód nem kapott-e talán feloldozást, s nem fogadták-e be
Spanyolország árja társadalmába?

DOÑA LUPE

Ez nem jelenti azt, hogy
Himmler nem gyilkolhatta volna le,
mint az összes többi – és jól tette volna.

DOÑA ASTREA

Ezt a beszélgetést ott lehet folytatni,
ahol nincsen ellenzék, kedves Lupe.
De biztos vagy benne, hogy itt Spanyolországban nincsen ellenzék?
Ugyanakkor van egy új katolikus burzsoá generáció: főként
burzsoák, hiszen gyárat birtokolnak Katalóniában.
Óvatlanság ezeknek az embereknek rasszizmusról beszélni:
az ő fiaik tanulnak az egyetemeken,
és nem falangisták lesznek, hanem szakemberek.
Ha egy kis rasszizmus továbbél, áldozatai
andalúzok és más alacsony fizetésű kétkezi munkások lesznek...
De térjünk vissza hozzánk. Rosaura baja
olyan baj, mellyel neked kell szembenézned,
mert ő a te teljes múltad:
ha nincs rend a múltban, kedves Lupe,

nincs nyugalom a jövőben.
Mi mindig a győzelem országában éltünk:
gondold el, ha egyszer meghal a Caudillo, a
győzelem országa számunkra nem szűnik meg: de új lesz,
és nekünk talán hátra kellene maradnunk?

Belép Rosaura és Stella

ROSAURA

Anyám!

DOÑA LUPE

Kislányom!

ROSAURA

Teljesen átáztam az izzadtságtól!

DOÑA LUPE

Honnan jöttök? Köszöntsétek Doña Astreát!

ROSAURA

Jó napot, Doña Astrea!

STELLA

Jó napot, Doña Astrea!

DOÑA ASTREA

Jó napot, lányok!

DOÑA LUPE

Honnan jöttök, ily izgatottan?

ROSAURA

A Pradóból! Teljesen elteltünk Velazquez tekintetével!

Szolga belép.

SZOLGA

Doña Lupe, van itt egy úr...

DOÑA LUPE

Mit akar?

SZOLGA

Azt mondja, beszélni szeretne önnel...

DOÑA LUPE

Hogyan, így, bejelentkezés nélkül...

SZOLGA

Elküldjem, Asszonyom?

DOÑA LUPE

Milyen embernek tűnik?

SZOLGA

Nem, nem tűnik kéregetőnek,
eladni sem akar semmit... Egyszóval,
nem tűnik kellemetlenkedő alaknak...
A divatnak megfelelően van öltözve, nemes kinézetű...

DOÑA LUPE

Elárulta a nevét?

SZOLGA

Igen, de csak a keresztnévét, a családnevét nem...

DOÑA LUPE

És mi ez a név?

SZOLGA

Sigismondo.

DOÑA LUPE

Sigismondo!!!

ROSAURA

Ki az, anyám?

STELLA

Ki az?

DOÑA LUPE

Csöndet, ti ketten!

Mi tegyek, Astrea?

DOÑA ASTREA

Engedtesd be! Az előbb még nem tudtam, hogy
a próféta szól belőlem. Lupus in fabula!

De sugalltam egy módszert neked,
és az igaz, hidd el.

Ne fessük az ördögöt a falra.

DOÑA LUPE

Engedje be...

Szolga el

STELLA

De ki ez a Sigismondo?

DOÑA LUPE

Sigismondo úr? Édesapád egy barátja.

Belép Sigismondo

SIGISMONDO

Jó estét, hölgyeim! Jó estét,
Doña Lupe, jó estét Doña Astrea...

DOÑA LUPE

Bemutathatom önnek a lányaimat, Sigismondo?

Ő Rosaura, az első, ő pedig Stella, a második.

Pablito, a legkisebb gyermekem, még vidéken van a nagymamájánál.

SIGISMONDO

Nagyon örülök, hogy láthatom Önöket, kedves Stella, kedves Rosaura.
Stelláról el lehet mondani, hogy szinte maga Basilio személyesen,
Angyal képében, természetesen.

Rejtély azonban Rosaura arca...

DOÑA LUPE

Nagyon messziről jön, Sigismondo?

Tudom, hogy már régen járt Spanyolországban.

SIGISMONDO

A zsernyákok ez alkalommal átengedtek.

Ki tudja, hogy vajon miért...

DOÑA LUPE

A „zsernyákok”?

SIGISMONDO

Á, a kislányok.

Tudjátok, kislányok, hogy, habár

a „zsernyákok” szót használom, én is nemes vagyok,
még ha egyrésről zsidó vér is folyik az ereimben.

Vallásomat tekintve mindenesetre katolikus vagyok, és burzsoá kultúrában
nevelkedtem. Megvan mindenem, ami ehhez kell, nincsenek nagy különbségek.

DOÑA LUPE

Jól utazott?

SIGISMONDO

Kedves Doña Lupe, hangom kissé fenyegető, vagy, legalábbis
veszélyt sugalló tónusa (egyfajta...

zsaroló, aki épp kimondani készül az átkozott szót)

csupán a meghatottság számlájára írható. Abbéli kötelességemnek,
hogy elrejtsem azt. Ebből fakad ez a keserű és

szellemes, kissé brechti beszéd. A fegyver azonban

a szögre van akasztva! Barátom, Barthes helyes értelmezése szerint

(kit Japánban ismertem meg, miközben néhány diák,

hétköznapi, ám mégis rituális viselkedését csodálta).

Igaz: korom inkább Buñellel rokonít,

mintsem Barthes-tal. És barátságom

Buñuellel egészen a szürrealizmus idejéig nyúlik vissza.

Hogyan felejthetném el, még ha sírok is!

Az Ördög mellett áll.

Ezért van, hogy, Doña Lupe, önnek tojás van

az egyik szeme helyén, és Doña Astrea

kezei citromfaágacsok.

A lányai rajzolja hordják, az egyik Machadót

(bajusszal, mely sohase volt neki), a másik Unamunót

(bajusz nélkül, narancsszemekkel), keblükön.

Száműzetésem utolsó hónapjait

Goytisolo társaságában töltöttem – aki az

igazságtalan bíró szerepét játssza a Filmfesztiválokon –

de főleg Rafael Albertivel, a Garibaldi utca

82. szám alatt. Róma egyik utcája ez, a Sixtus-híd mögött,

öreg kavicsos úttal, és régi istállószaggal,

piros csendőrségi laktanyákkal és alacsony házakkal,

két-három emeletesekkel, az ezerhétszáz és az ezernyolcszáz évekből,
melyek között az alacsony, csorba falak
egy olyan Spanyolországra emlékeztetnek,
mely nem kelt fel porban és száraz, kusza
szalmában rohadó álmából...

DOÑA LUPE

És hová megy most, Sigismondo?

SIGISMONDO

Egyedül voltam a repülőn, és így magam alatt látva
Spanyolország nagy, sárga tányérját, szabadon
sírhattam. Nagy, sárga és sárgás, téglalap alakú
parcellák, négyszög formájúak – barnák és
mélyzöldek (bronzos és üres zöldből) –
követték egymást a végtelenségig, sohasem változván:
a mi Muta Anyánk hátát barázdálták,
a mi Mora Anyánktól, hosszú, barna utak,
egyik falutól a másikig, mind vulva formájúak.
Mauves – a falvaival és városkáival.
Felismertem bennük az Alkirályok palotáit:
és megéreztem bennük e tartomány atmoszféráját,
mely oly sűrű és szigorú,
mint egy fal, melyet az ég ellenében emeltek...
És így sírtam, mint egy poéta a Duero partjainál.
Lelkem csüngött, mint egy ing,
melynek széle kilóg a nadrágból...

ROSAURA

És mi tette ilyen szomorúvá?

SIGISMONDO

Hány évesnek mondanál, Rosaura?

ROSAURA

Körülbelül, mint édesapám vagy édesanyám,
habár ön fiatalabbnak tűnik...

SIGISMONDO

Köszönöm! Mindezen éveket csak tréfából éltem meg...

ROSAURA

Csak tréfából?

SIGISMONDO

Igen, Madridban kellett volna élnem, ehelyett
egy kicsit itt is, ott is éltem (mint világ csavargója);
meg kellett volna nyernem egy harcot, ehelyett, hoppla, elbuktam;
spanyol nőket kellett volna szeretnem,
mégis, ügyes manőverekkel, olasz és francia,
angol és amerikai szeretők kísérték utamon.
Valaki talán látta előre, hogy oktatásügyi miniszter
válik belőlem Spanyolországban?
Még véletlenül sem! Mindenkit csalódottságában hagytam ott,

és felváltottam megbízatásomat egy sor (titkos)
küldetéssel, melyek közül soha egynek sem
lett semmi eredménye (kijátszva ezáltal
legkedvesebb barátaimat). Egyszóval minden
csúnya húzást elkövettem,
elsősorban magammal szemben,
mint egy igazi bohém...

DOÑA LUPE

Nem mondta még, hogy akkor hol is telepszik le.

SIGISMONDO

Egy tisztán szimbolikus helyet fogok választani.
Nem fog érdekelni sem az éghajlat, sem a kényelem,
még kevésbé sem a nagyvárosi lét. Letelepszem
egy faluban vagy egy városban, valami régi história
alapján választva majd, mely számomra jelentéssel bír,
s így lehetővé teszi, hogy tovább folytassam eme hosszúra nyúló tréfát...
Például, a faluban, ahol Machado írta
a szép versét; vagy ahol Juan Ramón Jiménez
anyja született; vagy, akár, ahol Picasso
szeretett először lányt.
Hogyan is fejezhetném be a tréfát ötvenévesen?
Párhuzamosan futok majd tovább a sínnel,
melyen az életemnek kellett volna robognia...

ROSAURA

Gyönyörű élet volt és lesz az öné, sok utazással,
sok szép barátsággal, és sok könnyedséggel...

DOÑA LUPE

Mit tudsz te ezekről a dolgokról?

SIGISMONDO

Hagyja beszélni, Doña Lupe. Oly fiatal még,
arcocskája, mint egy kétségbeesett rókáé!
Látod, Rosaura: aki győz, az bolond,
de mindig veszíteni is nagy szerencsétlenség!

Lakó Zsigmond fordítása

Pier Paolo Pasolini (Bologna, 1922. március 5. – Ostia, 1975. november 2.): olasz író, költő, teoretikus
és filmrendező. Magyarországon főleg filmrendezőként ismeri.

Pasolini CALDERÓN című drámájáról

Pier Paolo Pasolini a 60-as évek közepétől írt drámákat: kórházba került, s a lábadozás ideje alatt hat művön kezdett el dolgozni. Így született meg 1967 és 73 között *Calderón című műve is, melyet Pedro Calderón de la Barca tragédiája ihletett. Az élet álom* (1635) (*La vida es sueño*) egy filozófiai allegória, melynek központi témája a szabad akarat és sors közötti konfliktus. A két műnek nemcsak a központi gondolata közös, de több főhősének neve (Rosaura, Sigismondo, Basilio) is megegyezik. Calderón drámájában Lengyelország királya börtönbe záratja saját fiát, mert egy jóslat szerint az szerencsétlenséget fog hozni az országára. Később ugyan szabadon engedi a fiút, aki azonban erőszakossá válik, így vissza kell térnie a börtönbe. Másnap reggel azzal a hírrel fogadják, hogy mindent, ami történt, álmодott csupán, s ezzel a darab hátralevő részében Segismundo számára elmosódik a határ álom és valóság között. Pasolini átveszi Calderón vezérmotívumát, de nála a hősnő, Rosaura lesz az, aki egyik álomból a másikba ébred fel. A valóság, a szabadsághoz hasonlóan, a Pasolini-szöveg szerint sem lehetséges, mint ahogyan azt húga, Stella már a mű elején közli Rosaurával:

„Mert soha senki nem fog kiszabadítani téged, akkor sem, ha addig könyörögsz is, amíg csak bírod levegővel.”¹

A dráma idő- és térbeli kontextusa pontosan meghatározható:

Pasolini 1967-be, Franco Spanyolországába helyezi a mű cselekményét, melyben Rosaura három álma elevenedik meg három különböző környezetben: az elsőben egy dúsgazdag arisztokrata család sarja, a máso-

dikban egy alacsony származású prostituált, míg a harmadikban középosztálybeli polgári környezetben jelenik meg. A darab tehát Spanyolországban játszódik, allegóriként mutatva be ez által Itália ebben az időben Spanyolországhoz nagyon hasonló társadalmi és gazdasági helyzetét. A 60-as években lezajló gazdasági boom eredményeképpen Olaszországban – de szinte mindenhol Nyugat-Európában – radikális szociális változások indultak be, melyek betetőzésekként 1968-ban a diákság és a munkásság tünteteshullámai söpörtek végig az országon. A gazdaság meglódulásával a burzsoázia különböző rétegei mind vagyonosabbá váltak, a társadalmi ranglétra alsóbb részeit elfoglaló osztályok azonban továbbra sem tudtak javítani helyzetükön, s az így kialakuló különbségek egyre több feszültséget szültek. Olaszországban mindennaposak lettek az összetűzések a munkások, az iskolákat elfoglaló diákok és az ellenük fellépő rendőrség között. Ahogy Ginsborg írja, a 60–70-es évek volt az az időszak, amely komolyan próbára tette Olaszország társadalmi hierarchiáját, s még magát a kapitalizmust is veszélybe sodorta. Ugyanakkor a felsőbb osztályok végül is relatíve sértetlenül jöttek ki belőle, sőt megerősítették a fennálló struktúrát.² 68 nagyban hozzájárult a középosztályok kialakulásához: ekkor született meg az alsó-középosztálynak a máig is jellemző formája, melyhez leginkább a szolgáltató szektor rosszul fizetett állásaiban (Macjobs) dolgozók tartoznak. Talán ezeknek a változásoknak is köszönhető, hogy az akkor még létező munkásosztály 69-ben, az úgynevezett „autunno caldo” idején egységesen tudott fellépni jogaiért, utána azonban szinte egyik pillanatról

a másikkra feloszlott.³ Ezzel a lépéssel elindult az egybeolvadás, a fogyasztói társadalommá válás. Maga Pasolini is a *Lettere luterane című írásában a társadalom homogenizálódásáról beszél, mely szerinte le fog redukálódni egy konformista, nyárspolgári⁴ tömeggé.⁵ Ez a motívum tisztán megjelenik a *Calderónban is, mikor Manuel, Rosaura orvosa a IV. epeizodionban a következőket mondja:**

„...egy gazdag burzsoának manapság már az alacsony burzsoáziát kell utánoznia, azaz a többséget, a többséget!”⁶

A 60-as évek vége már nem a nagy, mindent elsőprő forradalmak időszaka, az emberek nagy része ekkorra már nem szívesen teszi kockára a jóléti társadalom által elért vívmányokat. Ezt támasztja alá Colarizi állítása is, mely szerint nem lehet fenntartani egy lázadást, amely folyamatosan nyomás alatt tarja a politikai be rendezkedést és a lakosságot.⁷ Egyrészt tehát a társadalom többsége sem állt a tüntetések mellé, másrészt pedig a tüntetők sem léptek fel egységesen az érdekeikért. Colarizi szerint a diákok, mint a történelem során már sokszor, most is az előző nemzedék politikáját akarták megváltani.⁸ Az ő esetükben tehát a tét nem a megélhetés volt, csupán egy eszme nyomán való fellépés. Ahogy Nico Naldini írja, Pasolini 68-ban már nem is állt be a tüntetők közé, hiszen ekkorra már burzsoá diákok álltak szemben azokkal a szegény munkásokkal, akik kénytelenek voltak a pénzhiány miatt rendőrnek állni.⁹ Ennek lesz megtestesítője Rosaura harmadik álmában Enrique, a diák, aki ki is mondja:

„Én magam is burzsoá vagyok...”¹⁰

(A munkásság, azaz a „proletariato” mellett sok esetben – ahogyan Franca Angelini is fogalmaz *Teatri moderni című írásában*¹¹ – a „contadino” („paraszt”) vagy a „sottoproletariato” („lumpenproletár”) kifejezések is megjelennek. Ahogyan ezek az alsóbb osztályok sem voltak egységesek, úgy Pasolini sem feltétlenül egységesen állt ki a társadalom ezen rétegei mellett.)

A spanyol gazdasági csoda (1959–1973), az úgynevezett *Desarrollo*, Spanyolországban is hasonló helyzetet teremtett a társadalomban, csak hogy itt Franco diktatúrája (1936–1975) miatt sokkal kevesebb lehetőség kínálkozott az elégedetlenségek kifejezésére. A gazdasági és szociális különbségek itt is jelentőség váltak, erős volt a kontraszt a legmagasabb (Barcelona, Madrid, Alava) és a legalacsonyabb (Orense, Cáceres, Granada) életszínvonalal rendelkező tartományok között.¹² Hogy részesüljenek a *Desarrollo* áldásos hatásából, 4 millió ember indult el a városok felé, feladva hagyományait, hogy elmerüljön a nagyvárosok (Madrid, Barcelona, Bilbao, Valencia) társadalmában.¹³ Bár Olaszországban történtek kísérletek a rendszer megváltoztatására, Spanyolországban a *sta-*

*tus quo megőrzéséről Franco 1966-ban a halálát követő időkre is gondoskodott egy „alaptörvénnyel” és az ország királysággá nyilvánításával, ami szerinte mindent „a legmegfelelőbb módon rögzít”.*¹⁴ S talán a *Calderón* is éppen azért játszódik itt, hogy a változást még inkább lehetetlenként tüntesse fel, szimbolikusan utalva Itáliára, ahol a társadalom homogenizálódását már nem lehet megállítani.

Pasolini, bár polgári környezetben nőtt fel (ahogyan Nico Naldini írja, védetten a családi fészekben, körbevéve polgári környezettel és kultúrával¹⁵), elveiben később mégis a proletariátushoz húzott. Ez az ideológiai hovatartozás azonban sem életvitelében, sem pedig művészetében nem tükröződik egyértelműen. Például szolgálhat erre a belső ideológiai paradoxonra Pasolini egy másik jelentős drámája, a *Pilade*, melyet egy antik mítosz ihletett: Oresztész és Püladész viszályának históriája. Pasolini értelmezésében Oresztész a polgári értékek képviselője, míg Püladész személyesíti meg az örök lázadót, aki mindazokat képviseli, akik az oresztészi programon kívül állnak. A mű végén Püladész bukása elkerülhetetlen, utalva arra, hogy a szerző elismeri a polgári demokrácia történelmi szükségességét, még ha nem is azonosul vele, s csak tehetetlen szembenálló csupán. A *Calderón* utolsó mondatából is hasonló konzekvenciát vonhatunk le:

„Mert mindenre, amit álmodtál, vagy amit álmodni fogsz, azt lehet mondani, hogy valóra válhat.
De ami a munkásokat illeti, nincs kétség:
az csupán álom marad, semmi más, csak álom.”¹⁶

Pasolini drámaírói munkásságával kapcsolatban is hasonló ellentmondást fedezhetünk fel: Luca Ronconi – aki kétszer is megrendezte a *Calderónt* (1978: Teatro Metastasio di Prato, 1993: Castello di Rivoli) – egy vele készített interjúban Pasolini színházát „burzsoá” színházként aposztrofálta,¹⁷ hiszen míg dokumentumfilmjeiben a munkásokat a maguk valójában tudta ábrázolni, addig a színpadon egy realista reprezentációban éppen a polgári színházat meghatározó stiláris elemek kerülnek előtérbe. „Nem lenne tiszta élet”¹⁸ – mondja.

Pasolini műveinek nagy része csupán halála után került színpadra, s recepciója a mai napig is írói és filmrendezői munkásságát helyezi előtérbe. Ennek egyik oka az, hogy Pasolini színpadra szánt írásainak dramaturgiája elsődlegesen nem a művek színházi kivitelezhetőségének kritériumait tartja szem előtt: mivel a szerző saját konfliktusait szeretné elmesélni a színpadon, a drámaiság helyett a belső én monológjainak drámaiságára kerül a hangsúly. Franca Angelini szerint Pasolini elutasítja mind a polgári, mind annak ellentétét, az avantgárd színházat, az övé a „parola” színháza, mely a „kulturálisan előrehaladott” csoportokhoz és a munkásosztályokhoz szól, ahol a szí-

nészek művelt kultúreberek, maga az előadás pedig egy „kulturális rítus”.¹⁹

Pasolini tehát, ahogyan azt *Manifesto*²⁰ című írásában is kifejti, igyekszik a két, akkoriban szerinte létező fő irányzat mellett egy harmadikat kialakítani, a „szó” színházát. A színész helyét és szerepét a következőképpen definiálja:

„35. Szükségszerű tehát, hogy a Beszélő színház színésze, amennyiben színész, megváltoztassa a természetét: már nem kell, a szó fizikai értelmében, olyan ige hirdetőjének éreznie magát, amely a kultúrát a színház egy szakrális ideáján szűri át: *egyszerűen kultúremlernek kell lennie*. Sikerét nem kell többé személyes büvejére (polgári színház) vagy egyfajta hisztérikus, médiumszerű képességre (antipolgári színház) alapoznia, hol a néző látványosságigényének demagóg kizsákmányolásával (polgári színház), hol hitegetésével, miszerint egy szakrális rítus részesévé teszi (antipolgári színház). Sikerét kizárólag a szöveg megértésének képességére kell alapoznia. Nem egy, a szövegen átsejlt üzenet (a Színház!) tolmácsolójának kell lennie, hanem a szöveg élő hordozójának. A gondolatot kell áttetszővé tennie: és annál jobb színész, minél inkább úgy érzi a néző, szövegmondását hallgatván, hogy ő valóban érti a szöveget.”²¹

Kérdés ugyanakkor, hogy mennyire lehet a színészre, mint egy önálló, művelt és kulturális entitásra tekinteni, mikor a színpadon tulajdonképpen az író gondolatait közvetíti. Pontosán ezért tekinti Luca Ronconi is „szócsőnek” a színészt Pasolini színpadán, s fogalmaz úgy, hogy amit Pasolini elképzelt, az érthető, de a színházban nem működik.²² Lichte szerint „az, hogy a színpadon az emberi testet a pszichológiai folyamatok »természetes« jeleiként értelmezik és alakítják át, egészen a 19. és 20. század fordulóján megjelenő avantgárd mozgalmakig a polgári illúziószínház lényegi vonása”, amelyeknek megjelenése „egyértelműen a nyelvi válság élményében gyökerezik”.²³ A nyelv kiüresedése lesz az egyik fő kiváltó oka a korszakban a különböző színházi avantgárd mozgalmak elindulásának, ahogyan Antonin Artaud színházának is éppen ennek a jelenségnek az ellentételezése az egyik célja:

„Mert nem csak szóbeli kultúra van, hanem van gesztusokból álló kultúra is. Más nyelv is van a világon, mint a mi nyugati nyelvünk, amely lemezteleníti, kiszikkasztja a gondolatokat, s a keleti kifejezőmódokkal szöges elentétben tétlen állapotukban mutatja be őket, ahelyett hogy közben természetes képzettársítások egész rendszerét hozná mozgásba.”²⁴

Pasolini korának két főbb színházi trendje a polgári színház és a magukat ezzel szemben meghatározó avantgárd irányzatok voltak, s ő ezektől akart elszakadni azért, hogy velük szemben kívánta definiálni művészetét. Nem a szöveg másodlagossá tételében látta az új idők színházát, hanem abban, hogy visszaad-

ja neki irodalmi értékét. Íróként hitt abban, hogy bizonyos tartalmakat a szavakon keresztül lehet a legjobban közvetíteni, drámáiban azonban ez által éppen a cselekmény, a mozgás szorul háttérbe, amitől a színházi közönség a legkevésbé hajlandó eltekinteni. Színészei a színpadon Pasolini-lírárt recitálnak, s ez az aktus, ahogyan Craig írja, inkább hasonlít egy költői esthez, melyben:

„A költő képzelete hangot kap a szépen megválasztott szavakban; ezután vagy elszavalja, vagy elénekli nekünk ezeket a szavakat, és kész. Az énekelt vagy szavalt költszet a fülünkhöz szól s azon keresztül a képzeletünkhöz. Nem sokat segít, ha a költő gesztussal is kíséri szavait vagy énekét; sőt, inkább elrontja vele az egészet.”²⁵

A színészek így éppen azon individualitásukat veszítik el, amely a *Manifesto*ban kifejtett művelt, kultúremler táptalaja. A Pasolini által említett szakralitás nem csupán a színházi tér közegében jelenik meg, hanem, ahogyan Lichte is írja Craig színpadáról, a színészekben egy felettük álló hatalom nyilvánul meg, nekik pedig az a feladatuk, hogy valamiképpen láthatóvá tegyék a láthatatlan erőket.²⁶ Ebben az esetben a színészek „pusztán” tolmácsok, akiken saját műveltségük és kultúrájuk feladásán keresztül juthat el torzítatlanul a szöveg a „hallgatókhoz”. Pasolini színpadán tehát maga a költő beszélget – ideális esetben – egyenrangú hallgatóságával. A *Calderónban is megjelenik valamiféle felsőbbrendű, belső „lírai én”, mely minden más egyéb szubjektumot szétrombolva helyet csinál magának, hogy saját ideáit közvetítse. Ronconi szerint a Calderón szereplőinek pszichológiai ábrázolásai sem mindig konzekvensek:*

„Pablo alakját nagyon nehéz színre vinni, mert szinte minden lapozásnál más arcát mutatja; így tulajdonképpen nincs pszichológiai következetesség a szereplőkben, és ezért könnyebb azt gondolni, hogy valamiféle kivételései, vagy alteregói magának Pasolininek; és mintha mindig látnánk őt a szöveg mögött...”²⁷

A *Calderónon* végighúzódo egyik legfőbb motívum is Pasolini saját életére reflektál. Ennek gyökerei *Oidipusz király* című filmjében ragadhatóak meg a legtisztábban, melynek alapmotívuma maga az Ödipusz-komplexus: a rendezőről köztudott volt, hogy rajongott édesanyjáért, akihez egészen haláláig szoros kapcsolat fűzte. A nyitó kerettörténetben a katonatiszti ruhát viselő apafigura utalás a rendező szintén katonatiszt apjára, akihez mindig is ambivalens érzelmek, viszonyok fűzték. Oidipusz és Pasolini életét egyaránt az apa alakja árnyékolta be. Ezt maga Pasolini is megvallotta: „Az *Oidipusz királyban* saját Ödipusz-komplexusom történetét mesélem el. A gyermek a prologusban én vagyok, az apja az én apám, gyalogsági tiszt, és az anya, egy tanítónő, az én anyám.”²⁸

A helyzetből való kitörési vágy *Calderón* című művében Rosaura álomból álomba való menekülésében jelenik meg. Hiába lesz azonban anya, nő vagy gyermek, erőfeszítései nem járnak sikerrel, hiszen a hatalom mindig engedelmességre kényszeríti. Mindhárom álomban a főhősnő számára megjelenik az immoralitása miatt beteljesülhetetlen szerelem: az elsőben Sigismondoról kiderül, hogy saját apja, a másodikban Pablóról, hogy saját fia, míg a harmadik álomban Enrique, a diák, tulajdonképpen mint Rosaura és Basilio fiának egyfajta projekciója van jelen.

Mindhárom álomban hangsúlyos az Ödipusz-struktúra és annak hatalmi aspektusa is, mely Basilio képében testesül meg, aki először mint uralkodó és apa jelenik meg, majd a Velázquez *Las meniñas* című képére alapuló jelenetben fasiszta tiszt, Rosaura második álmában égi jelenségként küldi el orgyilkosait, s végül mint férj jelenti fel a diákot, mielőtt kimondaná, hogy a munkásság győzelme csupán álom marad mindörökké. Az apától és annak hatalmától való félelem Rosaura és Basilio kapcsolatában manifesztálódik. Ez utóbbi olyannyira erős, hogy Luca Ronconi szerint a *Calderón*-ban a prostituált Rosaura csupán az álma egy másik Rosaurának, a burzsoá Rosaurának, aki szeretné magát munkásnak álmodni. A mű igazi főszereplője valójában Basilio.²⁹

Ezeknek a hatalmi játékoknak, illetve e játékok freudi olvasatának akkor is van relevanciája, ha figyelmen kívül hagyjuk a szerző életének adatait, ha a szöveget nem autóbiográfiai kontextusban olvassuk, hanem politikai-társadalmi-kulturális koordináta-rendszerben, építve Deleuze és Guattari tézisére, amelyet *Anti-oedipus* című művükben így foglaltak össze: „az ödipális hármast az autoritásnak és a gátlásnak olyan struktúráját indukálja, mely nemcsak a csa-

ládón belül, hanem azon keresztül a társadalom általános szintjén is működik.”³⁰ Pasolini műve a freudi Ödipusz-komplexuson, valamint az annak belátásait alkalmazó posztkoloniális nézőpontra keresztül a kolonizáló hatalom, ideológia és elnyomás itt felállított viszonyrendszerében is olvasható. Pasolini esetében az imádott munkásság és a gyűlölt burzsoázia a szeretett anya és a gyűlölt vagy félt apa kivételéseként ölthet testet. Ugyanakkor ezeknek az érzéseknek mindig jelen van az ellentételezése is: a túlzott szerelem elszakadási vágyat szülhet, mint ahogyan a félelem az elfogadás iránti vágyat. A befogadó is talán azért érez ambivalenciát a műben, mert érzékeli e kettősséget. A Pasolini korában zajló társadalmi átalakulások, az eddig jól meghatározható osztályrendszer felbomlása és újjalakulása különböző vásárlóerejű fogyasztói csoportokra, szociológiai aspektusból is ambivalenciát teremtett. Megszűntek az eddig jól körülhatárolható barátok és ellenségek, s megjelent a kötelező fogyasztás a társadalmat mintegy kolonizálni képes új hatalma, mely Pasolini számára a diktatúra, a fasiszmus helyét vette át. *Calderón* című művében az elmúlt kor nagy társadalmi rendszereinek bukását követhetjük végig, amint a hatalom új formájának generációja éppen helyet csinál magának a háromszög csúcán. ■ ■ ■

Lakó Zsigmond (Debrecen, 1982): a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának angol–olasz szakán végzett, jelenleg II. éves Phd. hallgató a DE Magyar és összehasonlító irodalomtudományi doktori iskola olasz alprogramjában. Fordításai és írásai jelentek meg többek között a *Debreceni Disputa* és a *Szkhonion* című folyóiratokban. 2012 szeptemberétől tanulmányait a római La Sapienza egyetemen folytatja.

JEGYZETEK

- Pasolini, Pier Paolo: „Calderón”. In *Pier Paolo Pasolini. Teatro*. Szerk. Walter Siti. Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 2001, 665. (Ford. Lakó Zsigmond)
- Ginsborg, Paul: *L'Italia del tempo presente*. Einaudi, Torino, 1998, 78.
- Ginsborg, Paul: i. m. 87.
- Infimo-borghese.
- Pasolini, Pier Paolo: *Lettere luterane*. Einaudi, Torino, 1976, 92.
- Pasolini, Pier Paolo: „Calderón”. 682. (Ford. Lakó Zsigmond)
- Colarizi, Simona: *Storia politica della Repubblica*. Laterza, Róma, 2007, 88.
- Colarizi, Simona: i. m. 88.
- „Cronologia” (a cura di Nico Naldini) In *Pier Paolo Pasolini. Teatro*. Szerk. Walter Siti. Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 2001, C.
- Pasolini, Pier Paolo: „Calderón”. 744. (Ford. Lakó Zsigmond)
- Angelini, Franca: „Teatri moderni”. In *Letteratura italiana – Teatro, musica, tradizione dei classici*. Szerk. Alberto Asor

- Rosa. Einaudi, Torino, 1995, 615.
- Cortázar, García de – Vesga, González: *Spanyolország története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 432.
- Cortázar, García de – Vesga, González: i. m. 433.
- Cortázar, García de – Vesga, González: i. m. 434.
- „Cronologia” (a cura di Nico Naldini). XLVII.
- Pasolini, Pier Paolo: „Calderón”. 758. (Ford. Lakó Zsigmond)
- „Un teatro borghese” (Intervista a Luca Ronconi). In *Pier Paolo Pasolini. Teatro*. Szerk. Walter Siti. Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 2001, XX.
- „Non sarebbe vita pura.”
- Angelini, Franca: i. m. 195.
- Pasolini, Pier Paolo: „Manifesto per un nuovo teatro”. Web. 2008. okt. 28. <<http://www.pasolini.net>>
- Pasolini, Pier Paolo: „Manifesto per un nuovo teatro”. In *Színház* 1993. április Ford. Pintér Judit.
- Ronconi, Luca: i. m. XVII.
- Fischer-Lichte, Erika: *A dráma története*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001, 346. és 574.

- Artuad, Antonin: *A könyörtelen színház: Esszék, tanulmányok a színházról*. Gondolat, Budapest, 1985, 55.
- Craig, Edward Gordon: „A színház művészete. Első párbeszéd”. In *Új színház felé*. Színháztudományi Intézet, Budapest, 1963, 6.
- Fischer-Lichte, Erika: i. m. 576.
- Ronconi, Luca: i. m. XIV. „Pablo è una figura difficilissima da portare in scena perché cambia fisionomia a ogni voltar di pagina; sicché insomma non c'è nessuna coerenza psicologica dei personaggi e per questo è più facile pensare che siano una specie di proiezione, o di controfigura, dell'unico personaggio Pasolini; e come se si vedesse sempre, dietro al testo . . .”
- Naldini, Nico: i. m. XCVII. „In *Edipo* io racconto la storia del mio complesso di Edipo. Il bambino del prologo sono io, suo padre è mio padre, ufficiale di fanteria, è la madre, una maestra, è mia madre.”
- Ronconi, Luca: i. m. XX.
- Deleuze, Gilles – Guattari, Felix: *Anti Oedipus: A Thousand Plateaus*. Continuum, London, 2004, 69. ■ ■ ■

KŐOLAJ KŐOLAJ

64bis jegyzet

A vacsorán történekről

(a Tervből)

Tettem egy bátortalan kísérletet arra, hogy leírjak egy jobboldali – kereszténydemokrata (azaz mindenre kapható) és újfasiszta – vendégek részvételével megtartott vacsorát; a jelenetre szicíliai maffiózó parlamenti képviselők szavakkal nem igazán megjeleníthető, titokzatos célzasként érthető jelenlétének árnyékát vetítettem.

A leírás mindössze egy-két bátortalan, jelzésszerű részletből áll (egy bizonyos étel vagy egy bizonyos bormárka megnevezése). Épp csak annyi, amennyit az elbeszélés megkövetel ahhoz, hogy ne levegőből épüljön. Az igazság az, hogy én semmit sem tudok az efféle vacsorákról, e részletek csupán feltételezések. Mások sokkal jobb darabot tudnának komponálni róla, nemcsak az ételek és italok felsorolásával, de kitérve a résztvevők öltözetére, fizikai és társadalmi jelenlétük részleteire (nyakkendők, gyűrűk stb.), sőt akár rövid excursusok is beiktathatók lennének a karrierutak bemutatásával (nem zárom ki, hogy ezt még megtegyem az elbeszélés egy későbbi pontján). Egy szóval sem állítom, hogy ezek a részletek, jobban mondva apróságok felszínesek és pusztán esztétikai jellegűek lennének. Nem. Bárcsak képes lennék arra, hogy leírjak egy ilyen eseményt, hogy az igazság illúzióját nyújthassam a fogalmi igazságon túl (mely ekként feldúsulhatna)! Nem vagyok képes rá, mert nemcsak attól viszolygom, hogy efféle vacsorákon részt vegyek, de attól is, hogy bárkitől is információkat kérjek e tárgyban. Azaz attól, hogy olyan dolgokat tegyek meg, amelyeket meg kell tenni egy olyan regényírónak, amilyenén én is szeretnék válni. Ám engem jobban érdekel valami lényegibb dolog, nem akarok mást, mint ennek denotatív referenciáit bemutatni. Meglehet, épp a művészi gazdaságosság okán.

Milyen lényegi dolog történt azon a vacsorán, körülbelül egy hónappal az 1972. május 7-i választások előtt?

Mindenekelőtt – de erre az olvasó már anélkül is rájött, hogy túl részletes pontosításokra kitértem volna (ráadásul e részletek explicitté, világossá és egyszersmind banálissá is téve hamisnak hatnának) – egy korrupciós esemény történt meg, belső és be nem ismert, vagy a lelkiismeret elhallgattatását szolgáló ősrégi öngazolásokkal beismert korrumpálás.

De nem is ez az igazán lényegi elem, legalábbis e történet szempontjából nem. A lényeg valami egészen más.

Itt kell megjegyezni, hogy egy férfitársaságban, csak férfiak részvételével lezajlott vacsoráról van szó.

Azt hiszem, hogy a vacsora egy déli (szicíliai) eredetű, déli módon és déli külsőségek szerint lezajlott korrupciós rituálé lényegi jegyeit viseli magán; e szertartást, a politikai korrupciós tevékenység útján, az államigazgatás központjába is átültették.

A nők hiánya árnyalatok hiánya. Nem volt jelen még a ház asszonya sem; lehetett volna vidékies vagy olyan, aki elsajátította a tartalmatlan római manírokat, és aki titokzatos szócsoként funkcionált volna, bájt adott volna a ki nem mondott paktumoknak, bájt, ami csak a hagyománnyá vált képmutatás sajátja.

És nem volt testes vidéki feleség sem, a fiatalon – még sekrestye- vagy egyenesen szemináriumszagot árasztóan fiatalon – nősült trentinói képviselő, aki már akkor telve volt a fényes politikai karrierhez szükséges megzabolázhatatlan energiákkal; a vidéki asszony-ság mára úgy eltérélyesedett, hogy ura meg sem közelíti, és venetói katolikus mosolyával úgy ül férje oldalán, akár egy mosolygó erünnisz; de nem volt felső társadalmi körökből való feleség sem, aki rég eljegyezte magát a karrierrel, s aki kecsesen intellektuális stb. stb. Nem voltak ott feleségek.

A jelenetet a felszolgálatást végző inas teszi teljessé, ő is az alpesi hegyvidék szülötte, talán leszerelt csendőr, bajsza még fekete, arcformája akár egy növényevőé.

Mind a trentinóiak, mind a szicíliaiak tökéletesen elemükben érezték magukat ebben a férfias közegben; mindeközben Carlónak meglehetősen görcsös erőlködésre volt szüksége ahhoz, hogy a helyzethez fel tudjon érni (ez még a Karl születését megelőző időkben történt, ő már nem érzett ilyesféle szorongást).

Egy vagy több nő jelenléte magabiztosabbá tette volna; nem csak azért, mert a szexus rögzíti a viszonyokat, felismerhetővé teszi a dolgokat, melyek létezése egyszerűvé válik, de azért is, mert a nők birtokában vannak a képességnek, hogy elhazudják, vagy ne okolják a valóságot, így az egyezés megkötése (ami a cselekvő férfiben mindig ott lapul a mélyben) szinte megszentelődik.

E férfiarcok társaságában (harmincöt és ötven év közötti undorító férfiak, akiket felémesztett az egész életükben űzött küzdelem az érdekekért; testük, mely megélte e küzdelmet, el is torzult közben) Carlo olyan volt, mint egy kisgyerek a felnőttek közt. Be kellett szállnia a játékukba (melyben azok már nagy gyakorlatra tettek szert), utánoznia kel-

lett jókedvüket, optimizmusukat, falánkságukat, és – amit az emberek nem képzelnének e társaságról – visszataszító közönségességüket (amit az orrok, a hájak, a ráncok, a tarkók meg a szájak, a sápadtság és a veríték jelentettek meg).

Karlnak köszönhetően Carlo mély, közönyös és ártatlan közösséget alakított ki saját nemével.

Carlo saját nemiségével folyamatosan kapcsolatban volt, mindig is követte, akár a vezérfonalat, mely az életen keresztül (talán) egy olyan dimenzióba vezette, amelyről az életnek magának nem volt fogalma, tudása stb. Az erőszakkal szerzett szabadság és függetlenség volt ez, mely nem ismerte a konszenzust, a toleranciát stb. A titkos védelmező által nyújtott biztonság, egy bensővé tett 'máshol', stb. Így hát Carlo a saját farkát mindig is érezte, számára fizikálisan jelen lévő és aktív érték volt.

Körülbelül a vacsora félidejénél (a polentával tálalt párolt húsnál) Carlo hirtelen nem érezte többé a farkát mint élő húst. A farka és a saját maga közötti terület, azaz az alsónadrágja és a nadrágja, egyszerre csak elvesztették képességüket, hogy élettelen közvetítők legyenek. Nem feszültek rá semmire; s az előbőre alatt mindig égetően bizsergető kéjnedv – a kéj nedve, mely megkívánja (még akkor is, amikor nem lehet) a szorító mozdulatot, a gyógyító szorítást – mintha elpárolgott volna, eltűnt, akár a kamaszkori első bűnös, örült bűnbeesések stb.

Carlónak sem a vacsora közben, sem a vacsora utáni beszélgetés alatt, a cimborák és a nagy emberek társaságában, nem volt mersze kimenni a mosdóba és megvizsgálni magát. Az olvasó pedig emlékezzen arra, hogy hősünk nem volt holmi érzékeny és komplexusos értelmiségi, Carlo a cselekvés és a hatalom embere volt.

65. jegyzet

Prológus a Középkori Kerthez

(A Misztériumból)

Mélységesem undorodom leállítani a fantáziámat, hogy leírhassem azt a városnegyedet, ahol Carlo lakott. Mondjuk a Vigna Clara, a Parioli negyed újonnan épített része, de lehet akár az Olgiata is. Elég csak rá gondolnom, s máris összeszorul a szívem. Szó sincs moralizálásról, szó sincs szociális vagy osztályérzékenységről. Hiszen én már hosszú évek óta ahhoz a világhoz tartozom, amely e helyeket lakja. Az is igaz, hogy körülbelül ugyanennyi ideje nem látogatom ezeket a köröket. De gazdasági szempontból nem tudom magam megkülönböztetni tőlük. Nem éltem ezt az életet. Elvesztettem. Jó szívvel és örömmel, felszabadító megelégedéssel, kimondhatatlan megkönnyebbüléssel, de elvesztettem. Talán ezért gyötör még. S ráadásul még ott van a szánalom, szánalom valami olyan dolog iránt, amitől undorodom.

Ami engem borzasztóan taszít e környezettől, az az árnyékfolt hiánya, melyben köddé válhatna, szétbomolhatna, vagy a szabad zóna hiánya, ahonnan szemlélni, elemezni tudná magát. Itt láthatjuk, érezhetjük a maga teljességében: idealizmus nélkül. Igen, ismétlem, idealizmus, a hírhedt idealizmus nélkül. Ez a világ egyfajta totalitás, melyet kevesek hoznak létre, de a többség is belakja, élteti: a villák, a társasházak homlokzatai (utóbbiak kissé szegényesebbek), nagykövetségi rezidenciák, a szegényes kertek, melyek itt, a beton-sivatagban még így is fényűzőnek hatnak, az elegáns megjelenésű házakba gondosan elzárt 'privacies' csöndjei, márvány és üveg (ezek is szegényesek), a ragyogó sárgaréz kapucsengők hosszú névsorai, a garázsok még mélyebb, s szinte vad csöndje; híján van minden terjengősségnek, értelme pontosan meghatározott: tulajdonképpen az, hogy a legkisebb lehetőség, hely se maradjon a 'másféle' számára. Ez a 'másféle' lehetne az osztályharc, az osztályalapú entrópia öncsonkító szorongása, a vallásos miszticizmus, az irodalom, a kultúra iránti rajongás. Ám semmi, de semmi efféle nem találni itt. Elég csak arra gondolnom, miféle valóság ez, meg tudnék fulladni, képzeletem rémülten menekülne. Én meg

csak azért is maradok, sőt poémát írok, melynek épp ez a világ ad otthont. Ám még akkor is, ha ellenszegülök és maradok, vannak dolgok, amelyeket nem tudok magamévá tenni; nem csupán az, amit nem éltem meg (mert így akartam) ebben a világban (melyet így el is vesztettem), de az itt létező egyfajta – meglehet, elfajzott – idealizmus is (vagyis felülemelkedés ezen a világon), az, ami nem lesz az enyém. A megszabadulás nélkül az élet materiális értelemben nem lenne lehetséges. A Vigna Clarán, az Új Parioliban vagy Olgiatában mégis élnek emberek, ha jól tudom; egész életek zajlanak itt le, mérhetetlen mennyiségű valósággal telve. Úgy vélem, csakúgy, ahogy idealisztikus a hatalom megvetése, idealisztikus a hatalom megszerzésének vágya is. És, hogy talán felszínes dolog elítélni – hitbéli alapon, a róla folytatott vita nélkül – a hatalom megszerzésének vágyát. Az a forma idealizmus, amely ezt a gazdagok, de legalábbis jómódú polgárok lakta egyhangú várost élte-ti (a maga belső hierarchiájával, sznob klientúráival, a marginalizált megtűrtekkel stb., fel egészen az igazi hatalmasságokig, a bankigazgatókig, a nagyvállalati vezetőkig, az elmozdíthatatlan bürokratákig, a miniszterekig), nem más, mint természetes és – kénytelen vagyok leírni – ártatlan akarása a hatalomnak.

Azok, akik hozzám hasonlóan gyűlölik a hatalmat, életükben előbb vagy utóbb, egy ünnepi pillanatban, szerették; mert ez a természetes, és mert ez az, ami kiváltja a jogos, sőt szinte vallásos gyűlöletet!

Hősünk – ellentmondásos és érthetetlen, akár önkényesnek is mondható – metamorfózisai során mindvégig olyan embernek bizonyult, akinek életét a „hatalom természetes és ártatlan akarása” határozza meg.

Nagyon is szeretek füvekről és növényekről beszélni. Este tizenegy táján a levegőt különös langyomeleg szállta meg a meglehetősen hűvös és esős nap után – 1972 áprilisa és májusa egyébként végig ilyen hűvös és esős volt.

Amikor Carlo hazaér, mintha hallucinálna (a bortól?), úgy tűnik neki, mintha a város mögött kertek, veteményesek stb. terülnének el. Szinte szó szerint idézni A Karamazov testvérekből Aljosa sétáját „a város mögött”: ahelyett, hogy a testvérel, Dimitrijel találkozna, egy Angyallal találkozik, aki felülteti a 'szekérre', és hazaviszi, egész a kertig. Ezt a kertet is meg kell kettőzni: a másolat egy hátsó udvar vagy egy szérű, ennek leírása részben Dosztojevszkijtől (megint a Karamazov), részben Gogoltól (Holt lelkek); az istenségek, az idolk leírásához Longhinak a trecento festészetéről (Cimabue, Stefano Fiorentino, a téres Giotto) írott könyvéből a szent alakokat bemutató részeket használni

(1974. május 12.)

A kertekben már dúsan nőtt a fű; még a félvad növények is, mint az akác (amely Rómában bárhol képes kisarjadni, a szemét között, omladozó falak és düledező kerítések mentén, de még a leggazdagabb lakónegyedek kellős közepén is), tele voltak az életerővel. A napközben esett csapadékot elnyelte a hirtelen langyomeleg hatására illatozni kezdő, szegényes vegetáció.

Carlo háza előtt nagy kert terült el; persze egy városi kert, a gyepp, a puszpáng gondosan nyírva, a pineák magasak; a kertbe belépve eltűntek a szem elől a lakónegyed házai (az utóbbi tíz évben épült társasházak), mintha egy vidéki táj kellős közepébe csöppent volna az ember.

E vidéki tájnak természetesen semmi köze nem volt ahhoz, amelyet Carlo gyermekként és fiatal fiúként megismert (és ami a Táj lett); ám éppen a másság miatt még élesebbé, szinte fájdalmassá tette azt az érzést, hogy itt az ember kívül került a városra, elveszett a vidéki világban, ahol a természet a maga misztikusságában mutatkozott meg.

Az előző jegyzetekben említett vacsoráról hazafelé jövet, pontosabban a házhoz érve, Carlo, valami német nevű átkozott dombról való átkozott bornak köszönhetően talán kissé részegen, egy páratlan előadás szemtanúja lett; pontosabban látomása volt, és az apja volt a főszereplő.

Középkori kert

Az apja a kert közepén ült, egy realiztikus, fonott széken, egy igazi kerti darabon. A fény nem a halovány villanyfény volt, elegáns diszkréciójától szomorkás hangulatot árasztó, mondhatni kötelező ebben az áthághatatlan szabályok uralta világban; a fény egy jómódú környéken eltemetett kerthez, egy régvolt tavaszi éjszaka csöndjével szemben védtelen kerthez illő volt. Akárha a mindenség fénye lett volna, mely egyenesen a csillagokról érkezett.

Az öreg hallgatott, mintha már minden elmondott volna, vagy mintha a beszéd csak valami felszínes dolog volna. E Látomás szerzőjeként és kitalálójaként ki kell jelentenem, hogy az Anakronizmus találhat benne valóságot és aktualitást, ám e jelenlét nem véletlen. Azért van, hogy a Múlt a felfuvalkodott modern időkben fennmaradhasson; épp e modern idők teszik a Múltat ékesszólóvá. Igaz, hogy csak átmeneti visszatérésről, visszarendeződésről van szó, ám abban a pillanatban, amikor van, akkor csakugyan van. Apja mellett, a Kert régvolt időkbe visszasatnyuló fűvén – átmeneti volt a fű is, mégis birtokában az immár lehetetlen, sőt elképzelhetetlen stabilizáló képességnek – az Előrelátás ült. Az álom arcátlanságának teteje az volt, hogy még csak nem is úgy volt öltözve, ahogyan a végéhez közeledő Korszak utolsó éveiben, azaz a harmincas vagy húszas években (megkockázatom, az ötvenes és hatvanas években is) volt szokás! Nem; egy római tunika volt rajta.

Előtte négy Kisisten sorakozott, jelenlétük könnyet csal a szemembe (Carlónak, aki megélte a látomást, bizonyosan nem).

Ó, az alantas Itália Istenei, akiket a parasztok, miután találkoztak velük, fából faragtak ki, s hogy ne vessenek rajtuk, bumfordinak és gyerekesnek formázták, mégis oly gyönyörűségeken finomak voltak, ahogyan egy költő sem volt képes még megszólalni!

Nem ragyogott rajtuk az Ész és az Értelem fénye, ez igaz, meghatódásom nem az emberi észnek és Intelligenciának szól. Az emberből csak a Valóság volt ott, és az ártatlan emberi törekvés, hogy lássa, hogy kifejezze a Valóságot, amíg el nem éri a tökéletességet, azt a tökélyt, amit még a nyelv sem tud kifejezni, csak akkor, ha azt mondja el róla, ami elveszett, ami nem került kimondásra, amit nem örökölt az apáktól, e szerencsétlen teremtményektől, akik annyi buzgalommal, jószándékkal, ártatlansággal telve éltek. Az első kezében sarló volt, a másodikéban szőlővel teli puttony, a harmadikéban bárd, a negyedikében, aki nevetett, faág nagyra nőtt rügyekkel.

Az apa mögött a Kellem állt három kisleányával. Annak ellenére, hogy – természetesen – bájosak voltak és kedvesen mosolyogtak, semmi melegség nem volt bennük. Ténylegesen hittek mások jószágában és a jószág objektivitásában; ténylegesen hittek az életet elrendező szabályokban, ám hitük élemedett volt, régmódi, örökölt, a gyermekek hite, ami, bármilyen abszurd is, pont ezért vált tökéletesebbé, elbűvölőbbé. Jólneveltségük az ideális forrásból, nagyon régről eredt, amely a mában természetessé tette. A visszafogottság, a diszkréció, az engedelmesség, a derű, a tisztelet, a béketűrés és a hősiesség mintegy második ter-

mészetükké vált. Nem volt benne semmi annak agresszivitásából, aki a történelem egy adott pillanatában létrehozta a szabályok forrását; elfogadták, szorgalmasan alkalmazták az életben, ekként téve szert bájra; az anya csakúgy, mint a leányok, mind egyformán készek elfogadni a természet és a hatalom megkívánta áldozatokat, összezavarodva, de nem ideológiai alapon, hanem realitán. Ez a realizmus nem volt tudatos, sokkal inkább a testekben élt, az édes szemekben, a szegény emberek mosolyában, a vegetációhoz, az állatok bundájához hasonló alantas hajviseletekben, az alig kisimult arcvonásokban, a kissé széles arcokon; mint azok, akik szép és tökéletes szüleikre hasonlítanak.

A Kellem mellett húga, a Mértékletesség állt, úgy hasonlítottak egymásra, mint két vízcsepp. A Mértékletességnek két fia volt, ők magukban játszottak. Golyóztak; a golyók abból a fajtából valók voltak, melyekért nem adnak pénzt, valahogy hozzájutnak a fiúk, abban az időben például a szénsavas üdítő üvegekből (valaki még biztosan emlékszik rájuk); két átlagos, ártatlan fiú volt, homlokukba lógó hajuk kicsit poros, mosolyuk széles és komikus, tarkójuk borotvált, testük bájos.

A kissé hátrébb álló alakok kört képeztek: az Engedelmesség, a Türelem, a Béketűrés, a Könyörület, a Víg-ság, a Jóakarát, az Egészség, de az Engedetlenség, a Hetvenkedés, a Bajkeverés, a Kegyetlenség, a Düh, az Erőszak, a Betegség; mind egymás nővérei, tekintetük vad

és mosolygó, mozdulataik darabosak és bájosak, s mindannyian zavarban vannak, hogy itt állnak, zavaruk könnyed, szinte derűs.

Mindannyian Istenségek voltak; természetesen az apa Istenei. Egymáshoz való viszonyuk nem a tekintélyelvűségeken alapult, sőt, nem úgy tűnt, hogy azért vannak ott, mert irányítani, uralni, óvni akarják a csöndben ülő atya életét, sokkal inkább azért, hogy szolgálatára legyenek. A csodálatos szentség és a rögválóság egy természetű olvad bennük.

Mellettük pedig egy Ló állt, ő is Isten; nem tudnám megmondani, csődör volt-e, sem hogy igavonó vagy hátszló; ideges, könnyen megbokrosodó, fényes szőrű; nem volt kedve legelni, makrancosan rázta dús farkát, hosszú sörényét, olykor-olykor felszegette a fejét és a szelet szaglászta. Ő is – csodálatos, nem telivér állat – készen állt arra, hogy szolgálva gondoskodjon az apáról.

Oldalán Április állt, kezében akácvirágot tartott, illata átható, a férfimag szemérmetlen szaga. Hetyke kalpagot viselt és gyapjúnadrágot; egy dalt füttyörészett, amit a fiúk kórusban szoktak énekelni.

Ott volt a Kankalinok Istene is, ősz hajú, vén, akár Matuzsálem, lapockája kiugrott szinte gyermeki hátából; kezében egy poharat tartott, ironikus tekintettel (nem az idő polgár, hanem a félkegyelmű paraszt tekintetével) szavalt egy verset; a szavakat nem lehetett érteni, csak a hangsúlyokat.

Voltak még más Istenek is, felsorolásuk hosszú és unalmas lenne; mindannyian baráti istenek voltak, egyszerre voltak fenségesek és alávettettek, örültek, hogy ők az oltalmazók. A kert mélyén a két ellentétes sarkot – természetesen szinte tökéletes szimmetriában – szintén Istenségek csoportjai foglalták el.

Balra, a félhomályban, elfeledetten, lehajtott fővel (némelyek még meg is kötözve), az Ördög, a Felnőtt, Tarchet, a Fiú, Hermafroditosz, az Anarchista és Érosz; mind mezetelek és szépek, nemi szervek nélkül. Talán haszontalanok voltak a szolgálataik, senki nem igényelte védő karjukat, mindazonáltal ők is tagjai voltak ennek az alantas Égi Társaságnak.

Jobbra ellenben teljesen másfajta, más természetű Istenségek voltak. Az Első Atya, az Állam, a Rend és a Téboly álltak ott; belőlük egyáltalán nem áradt a szolgálatkészség; sőt

úgy tűnt, egyenesen elvárják a csöndet és az imát. Megjósolhatatlan volt, fejet hajtának-e. Valami – úgyszintén megjósolhatatlan – dolognak ki kellett volna zökkentenie őket abból a foglalatosságukból, amiben épp elmerültek. Az Első Atya akár egy almát, úgy marcolta a Téboly egyik mellét, amitől erekciója támadt; lángoló tekintettel nézett a semmi-be, haja lobogott a szélben. Carlo és a szerző szakértő szeme nem antik rómainak, hanem inkább szecessziósnak látta. A Rend egy Huszadik század első feléből való könyvet olvasott elmélyülten. Az Állam görög (nem ógörög) szövegek tanulmányozásával hivatkozott. A Téboly vadállati mancsának körmeivel egy Istenség fejét vakargatta, ez az Isten olyan kistermetű volt, hogy alig lehetett észrevenni, feje aránytalanul nagy, homloka előreugró a kutyaforma orr felett. A Hatalom volt az.

Az apa egy pillantást sem vetett erre a csoportra, talán nem volt hozzá bátorsága; ha véletlenül mégis arra tévedt a tekintete, teljes, totális behódolás, tulajdonképpen szeretet, tükröződött benne.

A Látomás fölött – mintegy zenei kíséretként – egy dal lebegett; nemzeti himnusz, liturgikus és zárandokének keveréke. A dalt a három sorba rendeződött – elől a legalacsonyabbak, középen a közepesek, hátul a legmagasabbak – Intézmények adták elő.

Íme, szinte teljesen leíratott a látomás. Az igyekezet és a formai egyszerűség, amellyel készítettem, a fecsegés határát súrolja, jól tudom. De van erre is magyarázat. Ez az egész leíró rész teljességgel marginális és csak felvezető szerepe van, funkciója mindössze annyi, hogy a lehető leggazdaságosabban bánva az eszközökkel – csak amennyi mindenképpen szükséges annak érdekében, hogy megértessem magam, akár csak egy kacsintással, idézetel vagy ki nem mondással – eljussak az elbeszélés szempontjából valóban fontos pontig.

Az általam nagyvonalakban bemutatott (nem vagyok egy Pizzuto vagy egy Tostao) istenségek között volt egy, akit törvényen kívülként, anomáliaként tudnék definiálni. Ha valahol, hát ezen a ponton kellene használnom a stilsztikai tudásom, erről az alakról szólva, akinek nincs pontos helye a Középkori Kert szimmetriájában, talán még csak nem is Istenség, hanem egy egyszerű ember – igen fiatal –, aki bebocsátást nyert az isteni természetbe. Vagy talán egy bukott Istenség, kóbor, vándor, állhatatlan; talán inkább az istenek szolgája, mint az embereké, azaz mindenekelőtt ezeket szolgálja, s csak másodsorban azokat. Mindenki cselédje, tehát senkié sem. Létének értelme, hogy az isteneket szolgálja az emberek által. Azaz az embereket *közvetlenül* szolgálja, az isteneket pedig *közvetve* – fel van rá hatalmazva, hogy az embereket másodrangú urainak tekintse, és az istenek előtt úgy tegyen, mintha valójában az embert szolgálná (ahogy az a valóságban meg is történik) és nem őket, az Isteneket. Stb. stb.

Ez az Isten nyeglén, zsebre vágott kézzel lödörög az apa körül húzódó Körök és Félkörök között, anélkül, hogy találna egy helyet, ahol megállapodhatna – az unalom, a türelmetlenség, a mások iránt érzett megvetés vagy az alkalmazkodni képtelenség (ami leginkább épp alsóbbrendűségének köszönhető) gátolta ebben. Barna fiatalember volt, teljesen átlagos kinézetű, nem nagyon intelligens, és nem is különösen gonosz.

Vele az apa nem volt behódoló, visszafogott, mint a jobb sarokban álló Istennel (bár, öntudatos profiként, nemigen mutatja jelét, hogy semmi félnivalója nincs tőlük, hiszen engedelmessége és hűsége ab aeterno e sine die érvényes), sokkal inkább bizalmaskodó és keresetlen, amilyen az Isten-Szolgákkal is. *Ékesszóló hallgatása* az ifjú irányában kölcsönös bizalomra, kapcsolatuk szilárdságára alapult, valamint a biztonságérzetre, hogy a privát, és különösen a közösségi, a közjóra irányuló szükségletek kielégítésében számíthatnak a másokra.

És mégis van valami lényegi, ami megkülönbözteti ezt a fiatalembert a többi Istenségtől, legyenek azok akár Isten-Szolgák, akár Isten-Urak; ez a különbség egyértelműen társadalmi. Az Isten-Urak jól láthatóan a burzsoáziához tartoznak, akár még nemesi származásúak is stb. stb.; orruk csontos, fizimiskájuk bárgyú, a szem alatti táskák duzzadtak stb. stb., akár a hivatalnokoknak, a szakembereknek, a kereskedőknek vagy a gyárosoknak; agresszivitásuk tisztán társadalmi (mert annak ellenére, hogy kisportoltak, gyenge fizikumúak), és büntudattal vegyül (ebből születik stb. stb.). S még ott is, ahol gyöngeségük költőivé válik – bizonytalan, s ezért kicsinyes létezési módjuk a régimódi családi neveltetésből születik, ezért abszurd és embertelen dolog lenne megértést nem tanúsítani; akár még

némi gyengédséget is –, valami kiirthatatlan közönségesség deformálja, emésztí és homályosítja el a visszataszító aggság véste vonásokat.

Alapjában véve az Isten-Szolgák is ugyanehhez a fajtához tartoznak, de paraszti származásuktól még nem távolodtak el annyira, az még jobban látható; a felelősségtudat hiánya, a sommás és gondos neveltetés, a korlátolt érdekektől stb. stb. mentes dolgosság fizikai mivoltuk számára biztosítja az ártatlanságot, az egészséget és a népies báj. Amikor Lenin azt mondta, hogy minden paraszt potenciális kispolgár, ezekre a mi Isteneinkre gondolt, akik noha polgári életet élnek, még nem veszítették el teljesen azt a lehetőséget, hogy olykor-olykor még akár emberi megnyilatkozásaik is legyenek; ezt mutatják a nevető szemek, az arc színe, a vonások, melyek, mint mondtam, durvák, de szépek.

Mind az Isten-Uraktól, mind az Isten-Szolgáktól eltérően, a díszes társaságban jelen lévő 'torz' fiatalember, akinek Isten-neve Salvatore Dulcimascolo, egyáltalán nem sorolható a polgárfajtába.

Az ő fajtája egyértelműen a nép, pontosabban – mivel testi megjelenése, a csekély tapasztalattal rendelkező tekintet számára, délies – a lumpenproletárság. Ez az oka annak, hogy annyira elszigetelődik, nem tud elvegyülni, feloldódni a többi Isten között; a megsemmisíthetetlen másság bélyegét viseli magán stb.

Egyszerűen csak elfogadták, mind az Istenek – akik közé felvettették –, mind az ember-apa; ő pedig az elfogadást privilégiummá változtatta. Nem is rejti véka alá. Sőt jól láthatóan ki is nyilvánítja a fenyegető és az onott közti tekintettel, a huligánallűrökkel, melyeket mindig valami báj övez; erre az adományra (ami, ki tudja, talán más Istenektől ered?) valamelyik elaggott, koszos, reménytelen déli város valamelyik szegény házában születve tett szert. Hozzáteszem, talán Palermo volt ez a város. Mert ha valamelyik másik, nem maffiás nagyvárosból származna, a kispolgár-fertőzés még mélyebben átformálta volna, ennek pedig semmi jelét nem mutatta. Méltóságát egy pillanatra sem vesztí el. Ha már befogadta ez a világ, ő sem utasította el, hogy befogadják. Nem holmi bérgyilkos ő (mint mondjuk egy rendőr, aki csekély fizetésért meggyőződésből, passzívan és más lehetőséggel nem gondolva szolgálja a gazdagokat). Nem, az Isten, akit Salvatore Dulcimascolónak hívnak, kapott és adott; kap és ad; ez a kapcsolat a kölcsönösségen alapul, ez egy paktum. Úriemberhez méltó, természetesen. Érvényesítí magát, ősi ösztöntől vezetve, bájjal övez-

ve; elsőszülött gyermeke egy fiúra büszke palermói anyának. Az őt korrumpáló gazdagokkal érintkezve (már kölyökkora óta gyakorolja a korrupciót) képes arra, hogy valami olyat mutasson, aminek azok nem tudnak ellenállni. Azaz: vegyél, vagy tűnj el! Ti adtok ennyit, én adok ennyit, kvittek vagyunk. Az Égiek köreiben is ugyanolyan természetességgel viselkedik, mint egy olyan negyedben, ahol a srácok vagy dolgozni kezdenek, vagy bűnözőkké válnak, megválasztva saját végzetüket vagy elszenvedve, mintha egyedi – személyes és társadalmi, tehát tragikus – végzet volna. Továbbá, mivel korrumpáltként mély tapasztalatából kifolyólag igen jól ismeri korrumpálóit, ismeri főbűnüket (ami a vele kapcsolatba lépés aktusában mutatja meg magát): a korrupciót; kimondatlan (többnyire), de ősrégi, s ezért mindig önanonos; végzetszerű.

Más szavakkal, az Isten, akit Salvatore Dulcimascolónak hívnak, gazdasági értelemben az Istennek kezében van, akik befogadták maguk közé, ám ugyanakkor az Istennek az ő kezében vannak: bármelyik pillanatban, bármilyen okból megszarolhatná őket.

Nem ismeri a korrupció mélyebb okait, a nagy eredendő bűnöket, az viszont biztos, hogy a kisebbek – melyekről azért a büntető törvénykönyv a legnagyobb szigorral rendelkezik – jól ismertek előtte, mert amazok megrendelésére ő maga is elkövette.

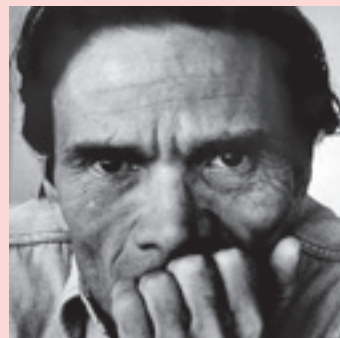
Hogy lehet, hogy Carlo apja – egy vén antifasiszta, egy degasperianus kereszténydemokrata, aki, csak felszínesen és ártatlanul élve meg a burzsoá bűnt, méltósággal öregedett meg – mintha a legtermészetesebbnek találta volna ennek a fiatalembernek a jelenlétét?

Tekintete, ha a fiúra esett, miközben körbenézett a Látomás Centrumából, nem hazudott meglepettséget, zavart stb. Úgy tűnt, mintha mindig is látta, ismerte, elfogadta volna világának egyik megszokott, hétköznapi elemeként.

Az atyák életei mindig a rejtély érzését sugározzák, a fiú pedig e rejtély egyik legtalányosabb eleme volt. Mert, ami Carlót illeti, még SOHA nem szentelt figyelmet az efféle alakoknak. Talán ebben mutatkozott meg természetes polgári rasszizmusa. Nem érzett utálatot, lenézést, undort, fájdalmat, meg nem értést stb. az emberi létezés ezen formája iránt, nem; tekintete egészen egyszerűen *ez idáig még nem állapodott meg rajta*. E tény pedig azért különös, mert Carlo kultúremler volt, tudós, még ha alkalmazott tudománnyal foglalkozott is; életében legalább egyszer fel kellett volna ébrednie benne némi kíváncsiságnak (ha csak intellektuális vagy gyakorlatias kíváncsiságnak is) olyan emberek iránt, mint Salvatore Dulcimascolo, vagy a hozzá hasonló apák, anyák, testvérek iránt, minden hasonló ember iránt. Még a lehetőség sem hiányzott – pontosan a munkájának köszönhetően; csak a közelmúltban megfordult a Közép-Keleten, Irakban, Iránban, ahol (pár tíz embert kivéve) mindenki, aki csak körbevette, szakemberek, hivatalnokok és két vagy három miniszter, ahhoz a fajtához tartoztak, mint az Isten, akit Salvatore Dulcimascolónak hívtak, bár egyszerre szelídebbek és vadabbak is voltak nála. Ám Carlo soha nem vette igazából szemügyre ezeket az embereket. Biztosan megvolt rá a jó oka, valami, ami megakadályozta a szemeit és érzékelési képességeit abban, hogy felismerjék a lumpenproletár testvéreket (testvért mondok, mert a fiú katolikus volt). Tudott róla, hogy léteznek, igen. Ismerte problémáikat is (főként balról látva), e problémák számára *elvont* problémaként jelentkeztek egész életében; a hatalom, melyhez tartozott, *soha*, egyetlenegyszer sem tett semmi *konkrétat* annak érdekében, hogy e problémákat elővegye és megoldja. Így hát a kommunisták és a gauchisták problémája lett; a demokrata, baloldali katolikus Carlo pedig ezért nem tudta magának felvetni. Ismétlem, soha, egyetlenegyszer nem vetette össze a problémáról való elméleti tudást egy olyan emberrel, aki saját bőrén tapasztalta meg. Szemei pontosan eme testet kerülték. ■ ■ ■

Puskás István fordítása

■ **Puskás István** (Debrecen, 1972): irodalomtörténész, műfordító, italianista. A Debreceni Egyetem oktatója. A Kalligramnál megjelenő Pasolini-sorozat gondozója.

Lutheránus levél Italo Calvinónak

Azt mondod (*Corriere della Sera*, 1975. október 8.): „A circeói mészárlás¹ felelősei sokan vannak, és úgy viselkednek, mintha tettük teljesen természetes volna, mintha egy olyan környezet és mentalitás volna mögöttük, ami megérti és csodálja őket.”

De miért van mindez?

Azt mondod: „A mai Rómában az az ijesztő, hogy ezek a borzalmas szokások egy abszolút megengedő környezetben jönnek létre, ahol az elnyomás kényszerére irányuló kihívásnak még az árnyéka sem érzékelhető...”

De miért van mindez?

Azt mondod: „...a veszély a társadalom daganatos rétegeinek terjedéséből származik...”

De miért van mindez?

Azt mondod: „Csak egy lépés választja el (az olasz polgárság egy részét) az erkölcsi közömbösségtől és társadalmi felelőtlenégtől ahhoz, hogy eljusson a gyötrelmek és a pusztítás gyakorlatáig...”

De miért van mindez?

Azt mondod: „Olyan világban élünk, amelyben a pusztítás és az emberi megalázás elterjedése a történelemmé válás egyik leglátványosabb jele (ahol a *politikai és a szexuális kriminalitás ebben az esetben korlátozó és optimista meghatározásnak tűnik*).”

De miért van mindez?

Azt mondod: „A náciakat a kegyetlenségben bármikor bőven felül lehet múlni.”

De miért van mindez?

Azt mondod: „Más országokban ugyanilyen válság van, de ott a társadalom masszívabb rétegeit érinti.”

De miért van mindez?

Én már több mint két éve próbálom magyarázni és terjeszteni ezeket a miérteket. És végre felháborodom a csend miatt, ami mindig körülvesz. Csak egy pert indítottak az egyik bizonyíthatatlan katolikus *refoulement*-em² miatt. Senki sem segített abban, hogy továbblépjek és magyarázatkísérleteimet bővebben ki tudjam fejteni. Most a *csend* az, ami katolikus. Például Giuseppe Branca³, Livio Zanetti⁴, Giorgio Bocca⁵, Claudio Petruccioli⁶ és Alberto Moravia⁷ csendje, akiket név szerint meghívtam, hogy felszólaljanak az egyik általam javasolt eljárás során azon bűnösök ellen, akik miatt a mai olasz állapotok létrejöttek, és amiket te oly apokaliptikus félelemmel írtál le: te, aki annyira mértékletes vagy. A sok-sok, sajtóban megjelent

levelem iránt mutatott közönyöd is katolikus. És a baloldali katolikusok csendje is katolikus (azoké, akiknek végre venniük kellene a bátorságot ahhoz, hogy reformereknek, vagy még több bátorsággal lutheránusoknak nyilvánítsák magukat. Három évszázad után itt volna az ideje.)

Engedd meg, hogy azt mondjam, nem katolikus viszont az, aki esetleg előszóban próbál magyarázatot keresni, miközben a legnagyobb csend veszi körül. Nem voltam képes hallgatni, mint ahogyan most te sem vagy képes hallgatni. „Sokat kell beszélni ahhoz, hogy hallgatni tudjunk” (egy kínai történész mondja ezt gyönyörűen). Tehát beszélj egyetlen-egy alkalommal. Miért?

Te megfogalmaztál egy „cahier de doléances”-t⁸, amelyben olyan tényeket és jelenségeket sorakoztatsz fel, amelyekre nem adsz magyarázatot, ahogyan azt Lietta Tornabuoni⁹ vagy egy felháborodott tévés újságíró tenné.

Miért?

Nekem mégis van okom bírálni a te „cahier”-det, a miértek hiányán túl is.

Azt bírálom, hogy bűnbakokat nevezel meg, mégpedig a következőket: „a burzsoázia egy része”, „Róma” és az „újfasiszták”.

Ebből nyilvánvaló, hogy olyan bizonyosságokra támaszkodsz, amelyek *korábban* is érvényesek voltak. A bizonyosságok (ahogyan már írtam neked egy másik levélben) egy klerikális-fasiszta kontextusban vigaszul szolgáltak számunkra és megnyugtattak bennünket. A világi, racionális, demokratikus, progresszív bizonyosságok. Mint ilyenek, többé nem érnek semmit. A történelmivé válás bekövetkezett, és ezek a bizonyosságok azok maradtak, amik voltak.

A „burzsoázia egy részéről” mint bűnösről beszélni régi és automatikus beidegződésre vall, mert a burzsoázia ma egyszerre *sokkal rosszabb* és *sokkal jobb*, mint tíz évvel ezelőtt. Az egész Pariolit¹⁰ és San Babilát¹¹ is beleértve. Felesleges elmondanom, hogy miért rosszabb (az erőszak, az agresszió, a *másiktól* való elhatárolódás, a rasszizmus, a vulgáritás, a brutális hedonizmus miatt), de az is felesleges, hogy elmondjam, miért jobb (egyfajta világiasság, a csak bizonyos körökre jellemző értékek általános elfogadása, a referendumon való részvétel, a június 15-i tartományi választások miatt).

Rómáról mint bűnösről beszélni olyan, mintha visszazuhannánk az ötvenes évek közepebe, amikor (friuli) milánói torinóiak a nyíltan rasszista rendezvényeiken Rómát az egész korrupció központjának tartották. Róma a maga Pariolijával nem rosszabb, mint Milánó a maga San Babilájával, vagy Torino.

Ami a (fiatal) újfasisztákat illeti, te magad győzöttél meg arról, hogy a róluk való tudást nagyon ki kell szélesíteni: a náci kegyetlenség veszélye, amiről beszélsz (és amiről folyamatosan beszélek magam is), nem csak velük kapcsolatos.

Bírálnom kell a „cahier miértek nélküliségének” egy másik pontját is.

Te a saját érdeklődésed és felháborodásod miatt azért emeled ki a parioli újfasisztákat, *mert burzsoák*. Bűnözésüket érdekesnek találod, mert a burzsoázia új gyermekeiről van szó. A napi krónikarovat adás sötétségéből az intellektuális magyarázat fényébe emeled őket, mert társadalmi osztályuk ezt igényli. Úgy viselkedtél – számomra –, mint az egész olasz sajtó, amelyik a circeói gyilkosokban olyan esetet lát, ami őt érinti, olyan esetet, ismétlem, ami privilégiumokat követel. Ha ugyanazokat a dolgokat a római külvárosok „szegényei” vagy a milánói és torinói „szegény” bevándorlók követték volna el, nem ennyit és nem így beszéltek volna róluk. A rasszizmus okán. Mert a római külvárosok „szegényeit” és a bevándorló „szegényeket” eleve bűnözőknek tekintik.

Nos hát, a római külvárosok „szegényei” és a bevándorló „szegények”, azaz a nép fiataljai ugyanazt tehetik és (ahogyan ijesztő egyértelműséggel erről a krónikarovatok tudósítanak) *gyakorlatilag teszik is*, amit a parioli fiatalok tettek: ugyanazzal a spiritusszal, ami a te „ábrázolásod” tárgya.

A római külvárosok fiataljai minden este több száz orgiát (ahogy mondják, „meneteket”) rendeznek, amelyek hasonlóak a circeóiakéhoz, ráadásul ők is kábítószeresnek.

Rosaria Lopez meggyilkolása minden bizonnyal nem volt előre eltervezve (egyáltalán nem gondolom ezt enyhítő körülménynek): ez a több száz menet esténként valóban durva, szadista szertartásokba torkollik.

Ezekben az években a polgári és különösen az újfasiszta bűnözők büntetlensége nem irigylésre méltóbb, mint a külvárosok bűnözőinek büntetlensége. (A torpignattarai Carlino

fivérek ugyanazt a feltételes szabaddábra helyezést élvezhették, mint Parioli fiataljai.) A büntetlenségnek csodával határos módon részben június 15-ével lett vége.

Milyen tanulságot lehet mindezekből levonni? Hogy a „rákfene” nem a (római, újfasizta) burzsoázia bizonyos rétegeiből terjed át az egész országra, tehát a népre. Hanem van egy sokkal távolibb és totálisabb korrupciós forrás. És tessék, megint ismétlem a litániát.

Megváltozott a „termelési mód” (óriási mennyiség, felesleges javak, hedonista funkció). De a termelés nem csupán árut hoz létre, hanem ezzel együtt társadalmi kapcsolatokat, emberiséget. Az „új termelési mód” tehát egy újfajta emberiséget, azaz „új kultúrát” állított elő: antropológiailag alakította át az embert (jelen esetben az olaszokat). Ez az „új kultúra” cinikus módon (genocídium által) rombolta le az előző kultúrákat: a hagyományos polgári kultúrát, a különféle partikuláris kultúrákat és a népi sokszínűséget. A tönkretett mintákat és értékeket a sajátjaival helyettesíti (amelyeket még nem határozott meg és nem nevezett néven): az újfajta burzsoázia értékei ezek. A burzsoázia fiai tehát előjogokkal rendelkeznek ahhoz, hogy ezeket létrehozzák, és amikor (bizonytalanul, tehát agresszíven) ezt megteszik, akkor példaképei lesznek azoknak, akik ezt gazdaságilag nem tudják végrehajtani és éppen ezért lárvaszerű, vad utánzókká fokozódnak le. Innen az orgyilkos, SS természetű. A jelenség így az egész országra kiterjed. A miértek pedig ott vannak és meglehetősen egyértelműek. Ez az egyértelműség, teszem hozzá, bizonyára nem látszik ebből a tablóból, amit itt, távirati stílusban felvázoltam. De te jól tudod, hogyan igazold magad, ha válaszolni akarsz, ha vitatkozni akarsz velem. Amit végre el is várok tőled.

NB. A politikusok nehezen kaphatók ilyen tettekre. A harcuk csak a túlélést szolgálja. Minden nap kapaszkodót kell találniuk ahhoz, hogy meg tudjanak maradni ott, ahol (mind-egy, hogy magukért vagy másokért) harcolnak. A sajtó hűen tükrözi zűrzavaros mindennapjaikat, az örvényt, amely elkapta és magával sodorja őket. És hűen tükrözi azokat a mágikus szavakat vagy egyszerű kifejezéseket, amikhez ragaszkodnak, leegyszerűsítve a valós politikai perspektívákat (morotei, dorotei¹², alternatíva, kompromisszum, retributív dzsungel). Az újságírói tükrözés szerzői, úgy tűnik, cinkosai lettek ennek a hétköznapiságnak, amit mint „komolyságot” mitizálnak (ahogyan a gyakorlat mindig). A Palazzo¹³ manőverei, intrikái, üzérkedései komoly eseményekké válnak. Miközben a csak egy kissé szórakozott szem számára is feltűnik, hogy persze tragikomikus, ravasz és méltatlan vonaglásokról van szó.

A szakszervezeti vezetők sem tudnak többet tenni. Lama, akinek vezetése alatt minden véleményformáló azt a szokást vette fel, hogy szukaként a kan alá fekszik, sem tudna mit mondani. Ő is ugyanolyan és teljesen más, vagy teljesen más és ugyanolyan, mint Moro, akivel tárgyal. A valóság és a perspektívák csak szavakban léteznek: ami számít, az a mindennapi túlélés. Nem érdekes, hogy Lama erre kényszerül, miközben a kereszténydemokraták ebből élnek. Ma úgy tűnik, hogy csak a platonista (és hozzáteszem: marxista) értelmiségiek – esetleg információ, de bizonyára érdekek és cinkosság híján – tudják talán megfejteni az értelmét annak, ami valójában történik: természetesen azzal a feltétellel, hogy intuícióikat – szó szerint – a tudósok lefordítsák, akik maguk is platonisták a szónak az egyetlen tudomány szerinti értelmében, amely tudomány valósága, akárcsak a Természeté, objektíve bizonyos, ez pedig a Politikai Gazdaságtan.

Il Mondo, 1975. október 30. ■■■

Szokács Kinga fordítása

JEGYZETEK

1975. szeptember 29-én három felső-középosztálybeli fiatalember brutálisan bántalmaz és megerőszkol két lányt. Egyikük, Rosaria Lopez, belehal sérüléseibe.
- Elfojtás.
- Az olasz alkotmánybíróság elnö-

- ke 1969-től 1971-ig.
- Újságíró, a *L'Espresso* főszerkesztője 1970-től 1984-ig.
- Újságíró, író, a *La Repubblica* egyik alapító szerkesztője.
- Újságíró, politikus, az 1970-es években a *L'Unità* munkatársa, később főszerkesztője.

- Író, számos regénye magyar nyelven is megjelent.
- Panaszlevél.
- Újságíró, filmkritikus, a *L'Espresso*, a *La Stampa*, az *Il Corriere della Sera* munkatársa.
- Róma felső- és középosztálybeli rétegek által lakott kerülete.

- Szélsőjobboldali fiatalok találkozóhelye Milánó központjában az 1970-es években.
- Kereszténydemokrata politikai irányzatok.
- Palazzo Chigi: a miniszterelnök székhelye.

■■■

ANAGY

történelmi esemény

Kívül kerülhet-e az ember a saját történelmében (akkor is, ha tudja, hogy a történelem az emberi optika illúziója, és tudatát ebbe az illúzióba helyezte, mindazokkal a kötelességekkel együtt, amelyek ebből következnek)? Nem, nem kerülhet kívül. Ez a kivonulás a történelemből az utódok vagy az angyalok hamis és hazug optikáján át nézve a reakcióknak tetsző cselekedet, és a jobboldali újságok tele is vannak az ilyen kivonulásokat produkáló írókkal, ami aztán a kispolgárok spirituális igényeit elégíti ki (akik, tudattalanul ugyan, maguk az aljas materialisták, az írók gyűlöletének tárgyai).

Tehát ha egy ember nem tud kilépni a történelem közegéből, amibe egész tudatával be van zárva, nem tudja sub specie aeternitatis megítélni korának történelmi eseményeit. Ha így tesz, képmutatóvá válik.

Az a tény, hogy az ember eljutott a Holdra, kétségtelenül nagy történelmi eseménynek számít. Hogyhogy ez senkit sem érdekel *valójában*? Hogyhogy még csak nem is kíváncsiak rá az emberek, csupán információs szükségletté degradálódik? Ezekben a napokban egy filmen dolgozom*, tehát nem vagyok egyedül. Az egész napot legalább hatvan emberrel töltöm, akik mind velem dolgoznak, egész nap ott vannak a közelemben, rajtuk kívül, minthogy a szabad ég alatt dolgozunk (ez alkalommal Gradóban), tucatnyi más embert is látok, akik fel-feltűnnek, kíváncsiskodnak, örök, rendőrök, vagy helybéli tulajdonosok, barátok, akik meglátogatnak stb., stb. Szóval legalább tizennégy órán keresztül, folyamatosan a téren vagyok. Nos hát, mindezen idő alatt senki, soha nem beszélt a Hold meghódításáról, és amikor azt mondom, soha, akkor szó szerint értem, hogy soha. Én magam reggelente gyakran elfelejtek újságot venni, és a Holdra vonatkozó híradásokból csak a nagy, ormótlan főcímetek látom. Maga a sajtó, úgy tűnik, érzelmileg nagyon elkötelezett. Persze felfújja az eseményeket, mintha ez volna a kötelessége, mint valami eleve elrendelt döntés: a Holdra menni óriási dolog, írjunk tehát óriási címetek és cikkeket. Mégis azt érezni, hogy erre az óriási dologra *nincs igény*.

Nézzék meg, hogy mekkora igény volt a Milan–Manchester meccs címeire és az ennek szentelt óriási oldalakra! Természetesen nem helyes, hogy a Milan–Manchester meccs nagyobb *valóságos* érdeklődést kelt, mint a Hold meghódítása, és *valójában jobban* felizgatja az érzelmeket. De ez a valóság.

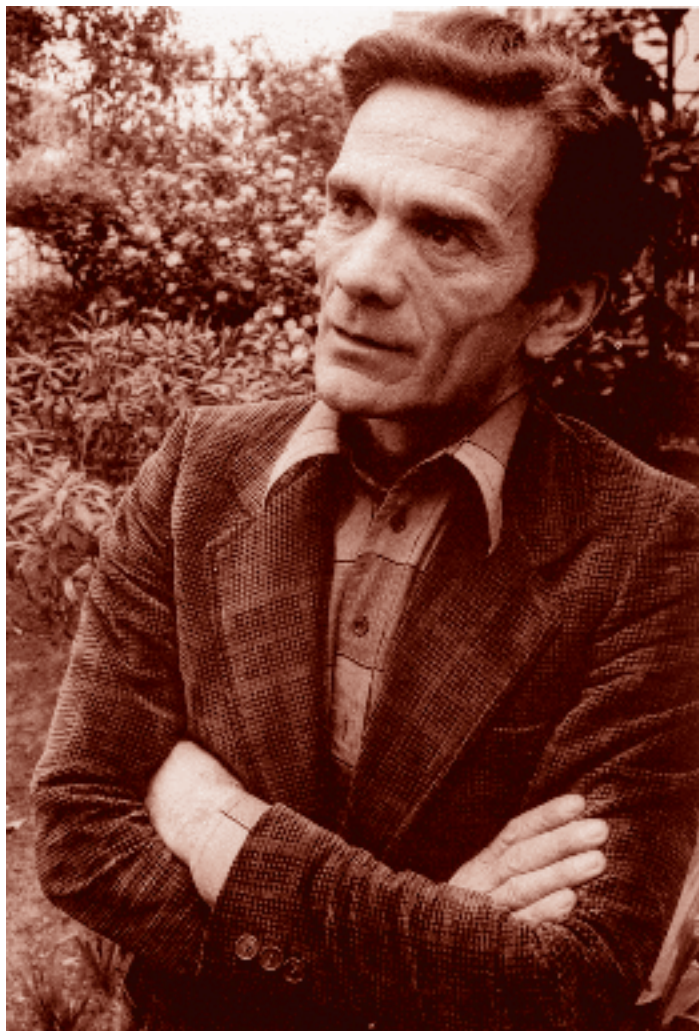
Miért éreznek az emberek (legalábbis Olaszországban) – egyébként magamat is ideértve – ellenállást az iránt, hogy érzelmileg közel kerüljenek, az identifikációt létrehozó szenvedéllyel viszonyuljanak az Apolló vállalkozásához?

Ami engem illet, néhány okot fel tudok sorakoztatni: először is, zavaró számomra az Apolló név, nevetséges, humanista és súlyosan álszent dolog így nevezni egy, a legújabb technológiai eszközökkel előállított tárgyat; furcsa ellenszenvet érzek a három űrhajós iránt, akik tökéletes átlagemberek, példái annak, amilyennek lenni kell, nincs bennük semmi esztétikum, de működőképeseek, nincs bennük szenvedély és fantázia, de kegyetlenül gyakorlatiasak és engedelmesek – teljességgel hiányzik belőlük a kritikai és önkritikai képesség, igazi hatalmi emberek; visszataszító undort érzek a három űrhajós kispolgári hátorozága iránt, az édes, szőke fiúcskák iránt, akiknél már ott van előre meghatározott jövőjük jele, a három feleség iránt, akik pimasz ártatlansággal játsszák a nekik előírt szerepet: Pénélopék, igen, hűséges, kissé rideg Pénélopék, akik a megfelelő pillanatban mindent helyre tudnak tenni, a kínálandó kávét vagy szendvicset (szívükben a közönyös és megnyugtató reménnyel, hogy a férjük visszatér és felhagy a hős szerepével), a szomszédokat; utálok az egész amerikai hivatalosságot, ami körülveszi a vállalkozást, az élen azzal a Spiro Agnew-vel... Mindez vajon az én kóros érzékenységem, az örökké boldogtalan értelmiségié, akit elkényeztetett a jó ízlés, ami már semmit sem ér, és megkeseredett a lehetetlen politikai illúziói miatt?

Nem hiszem. Mindaz, ami bennem tudatosan, az olasz állampolgárok tömegeiben is félig tudatosan, vagy teljesen tudattalanul működik. (Tanzániában például, ami a harmadik világ egyik jellegzetes országa, az újságok kevés teret szentelnek az úrbéli vállalkozásnak, miközben az első oldalakon nagybetűvel szerepelnek azok a hírek, amelyek országuk oly fájdalmas, a többi országtól annyira különböző eseményeire vonatkoznak). Azért sem lehet szeretni a holdbéli vállalkozást, mert az hatalmi vállalkozás. És nem csak a kapitalista hatalomra gondolok, hanem a szovjethatalomra is. A hatalom látványos vállalkozásai gyermeki állapotba kényszerítenek bennünket. A hatalom (megfelelő anyagi támogatással) a legnagyobb vállalkozásokat viszi véghez, mi pedig ott állunk és tátott szájjal csodáljuk ezeket. Világos, hogy nem akarunk ismét gyermekeké válni, és nem akarunk örökre gyermeki állapotban maradni. Ezért ki nem állhatjuk a történelem legbőszebb paternalizmusának álarcait (mert kétségtelenül ezek a leghatalmasabbak): a hamis demokráciát, a populista demagógiát, a családi szentimentalizmust, az engedelmeség ijesztő retorikáját.

Még egy megjegyzést kell mindehhez tennem. Tegyük fel, hogy annak a vállalkozásnak a korában élünk, amiről a korabeli újságok tudósítottak: Kolumbusz Indiák felé vezető útja és amerikai partraszállása. Amit javaslok, fikció, de akkor is vizsgáljuk meg ezt az eseményt a mostani – talán liberális és felvilágosult – mentalitásunkkal, vagy legalábbis azzal a humorérzéssel, ami az akkori elit – vagy a költők, Cervantes, Ariosto privilégiuma volt.

Kolumbusz vállalkozása, ami később az emberiség vállalkozásává vált, akkor a spanyol királyság ügye volt: azaz a hatalom finanszírozta. Tehát Kolumbusz nagy „emberi” vállalkozása abban a történelmi pillanatban, amikor megvalósult, nem volt más, mint számos később-

bi kíméletlen, gyarmatosító vállalkozás elindításának kezdete. De Kolumbusz esetében magától értetődő módon ott van az egyes ember vagy hős, Kolumbusz és a pénzt adó hatalom közötti különbség, ez pedig kettéválasztja a dolgot: egyrészt nagy emberi vállalkozás, másrészt kegyetlen, kereskedelmi, gyarmatosító vállalkozás. Az űrhajósok esetében azonban ez a megkülönböztetés nem működik. Ennek a vállalkozásnak a hőse nem az űrhajós – hiszen ő valójában egy egyszerű robot –, hanem a technika (nem mondom, hogy von Braun). Nincs megkülönböztetés tehát, mert a technika nem Kolumbusz modern megtestesülése, aki a hatalom finansziális lehetőségét arra használja, hogy véghezvigye – szinte metatörténelmi szinten – a saját felfedezését, hanem a technika magának a hatalomnak operatív és pragmatikus aspektusa.

Tehát a Hold meghódítása nem az az emberi vállalkozás, ami végül lepipálja és meghaladja azt a történelmi és partikuláris hatalmat, ami finanszírozta, hanem a hatalom állandó és tőle elszakíthatatlan része marad. Ezért az, ami a Hold meghódítását követően történik, számunkra idegen marad, mert idegen számunkra a hatalom működése, katonai és gazdasági céljai, amelyek passzív módon, tehát erőszakosan bennünket is magukkal ragadnak.

És van még egy utolsó megjegyzésem – és az olvasó bocsássa meg nekem, ha még mindig ragaszkodom ahhoz a témához, amiről azt mondom, hogy nem érdekes –, miközben valójában azt akarom mondani, hogy az emberek érdeklődése *más*, mint amit a sajtó el akar velünk hitetni (azaz más, mint az az óriási televíziós kavalkád, ami az amerikai átlagéletnek és a katonai kiadásoknak csinál reklámot). Többször próbáltam ebben a rovatban újraértelmezni az „emberiség” szót – amely elvesztette hitelét a szükséges, de moralizáló marxista vitában az emberséggel szemben. Világos, hogy a történelem mostantól már nem országok, azaz nemzeti hatalmak történelme lesz: hanem az egész emberiség történelme, amit az ipari és technológiai civilizáció egyesít és uniformizál – hogy a lehető legegyszerűbben fogalmazzunk. A nemzeti hatalomból nemzetek feletti hatalom lesz: de hatalom marad. Azaz jelen esetben az ő dicsősége a Hold meghódítása. Ami tehát statisztikai szempontból (a feltételezett utódok ítélőképességét is ideszámítva) már az emberiség vállalkozása: de hogy valóban azzá váljon, ahhoz *arra van szükség, hogy ez az emberiség szabad legyen*. Utópistaként beszélek, tudom. De vagy legyünk utópisták, vagy tűnjünk el.

Caos, 1969. augusztus 9. XXXI. évf. 32. ■■■

Szokács Kinga fordítása

■ Szokács Kinga (Budapest, 1966): tanár, műfordító, dramatiszt.

Bécsből nézve

És a bécsi iparművészeti múzeumban látott több száz éves bútorok, a Spiegel utcai régiségkereskedések üvege mögül kinéző antik tárgyak, mintha az ő kedvéért, az ő rendezésében láttam volna mindezt, a tárgyak hallgatása, az övé, és a Tóth Menyhért festmény, olyan – tegnap láthattam utoljára. A kinti idő, mintha avarégetés lenne.

az olvasó

a téboly évéből nem
maradt más vele,
csak ami senkié sem,
a saját neve.

az épületről

a könyvekre nincs megbocsátás, kivezetni,
adta parancsba és kivezették. szemközt
a tükörpalota ovális ablakából
folydogált a közöny, a többi néma nézte.
a büntetés után a maradékkal
beszórták a vidéki és városi törvényt,
azóta áll és szigorúbb árnyék
dőlésszögében halk füst a székesegyház.

az olvasóhoz

ki olvasni tanul, felejtse bizalomból,
az olvasás öröme, nincs olyan, helyén
fehér lepel, le és felfedve
a változó világ. a betű kövér
gyomrában ott a bökkenő. tanuld meg,
olvasóm, a felejtés világos ablakú
szanatóriumában fekszik az összes
igető, igekötő, a beszéd hangszálain
lebeg a lényegből és hallgatásból
összefolytatott úton közlekedő öröm.

a betűk bőréből hideg csorog.

Tótfalusi Kis Miklós naplója

Peres magyarjaim szeretgetése
alól nincs szabadság. Maradni veszteg,
azt kellett volna ott Angliában.
Örök betűim hanghordozása
a fájdalom, szorongás és a nagy baj.
A betegség nem távozik a házból, jó hazám
gyötör és eltemet. Önző, gonosz magyar
hol vagy Európádtól ? ! Kárpát – Kelet
az ország sok vidéke. Babonásan
a szép tehetség ellen fordulsz, az egek
Ura veszejtsen el. Lassacskán csak írás
marad utánam. A betűre tesz a nép,
a sírba a magyar.

Ayhan Gökhan (Budapest, 1986): nős, Zuglóban él. Versekét, „újságrecenziókat” ír. Első verseskötete a József Attila Körnél jelent meg 2010-ben, *Fotelapa* címmel. Kedvenc írói Kosztolányi Dezső, Heltai Jenő és Lakatos Menyhért.

Come back

egy különleges estén a parancsnok, szélcsend van, a legénységi szálláson a matrózainak játszik citerán. az ott az árbockosárban, esetleg, ebből semmit sem hall. egészen egyedül van a figyelmével.

Vademecum *Kevinnek & Jacobnak*

tagadja, pedig délelőtt van. ezek voltak a legnehezebb napok. idáig sok elavult lépcsőfok vezet (a mozgás átvitele igaz örökletes).
a tüdőből kifutó gömbölyű lélegzet: expanzió.
gyarmatosít domború szeleteket a térből. vastag verejték a királyszobor jogarán (s homlokunkon mint hagyatékon).
a zászlórúd túhegyes csúcsáról cseppek gördülnek.
járásunkat apró részletekre osztjuk a kasmír szőnyegen, közérzetekkel szakítva meg, hat, nyolcas fűrtökben állunk achátszürke teáskannánk körül átfogalmazott tanulságok patikamérlegén.
de mi ez a következetes play back a mozdulataim helyén, hogy mindez visszajátszható újra,
J. ingerküszöbén állva *egy* ajtó előtt?

ami kezdődik, megritkul majd, közben. lefullad,
mint a betűk fölötti térből az ékezet, idegen nyelveken.
hűlt hely fehér szele. napsárga ytong téglák a kertben.
az ilyen mélységből felbukót elveti a felszín, keskeny-
vágányú vonatra szál, *egy* vasárnap délután, a kidolgozatlan
serdülő férfi, akiben mellékhatások nélkül regenerálódnak
bizonyos viszonyok. a két szemöldökcsík önfeledten
összezár, célszerű apszis a homlokon. a vöröskeresztes
mikrobusz és íriszének pikáns disszonanciája.
J. mozdulatlansága provokatív ekkor.
mintha elhatárolódásra várna. a pláza
csillagalaprajzából kinő a liget két ideges ostorfája –
igaz, mindez csak egy kanyar volt, páli fordulat.

a lehetséges ártér stigmája a csónakház emelkedő
kúpja. derékig kitakarja a liget keskeny koszorúja
a hidroglobuszok láncát. mindez egy iPod érintő-
képernyőjén, s mi szemünkön mint védjegyen át
nézzük. arcunk, akár egy tömegsír ültetésrendje
(vagy egy hitvita költségvetése): elfogult.
a Céh íjászcsoportja ellenőrzi a zónát. a hírre, mint
aki kissé odaégett, úgy mozog a nyelvünk. telítődik,
akár egy évekig használt, mosatlan törülköző
sebtartalma, víruskészlete, vagy a fagyos téli éjjel
teáskannában feledt pickwick tömény teste,
ami törhető, konkrét, elfogult szeletekre.
most még ennél is – fogainkon az elszíneződés,
korcs ónix kövek – de félünk, hogy öreg, hogy sziszeg,
s hogy kígyófejben végződik a korlát –
úgyszólván híd voltam kettejük között.

■ **Korpa Tamás** (Szendrő, 1987): költő, irodalomkritikus, szerkesztő (*Új Hegy-
vidék, Szkhólion*). A Debreceni Egyetem a Hatvani István Szakkollégium
hallgatója, az Alföld Stúdió és a József Attila Kör tagja

A hazugság PRÓBÁJA

Akkor este az úton sétáltam, ahol néhány hónapja még átkelni sem lehetett a kamionoktól, most semmi forgalom. Zuhogott a hó, a lámpák sárga fénnel szórták teli az utcát. Nem fáztam, az idő megenyhült.

A benzinkút mellett haladtam, mikor egy asszony lépett ki az önműködő ajtón. Vagyis egy dagadt fiatal csaj volt, csak annyira fölhúzta a gallérját, hogy alig láttam az arcát.

Az ajtón kilépve megtorpant és visszanézett, de nem ment vissza.

Ahogy meglátott, azonnal felém vette az irányt.

Egy pillanat, várjon, kiabálta utánam.

Megálltam, és mint aki ellesi a mozdulatot, fölhajtottam a kabátom gallérját.

Van egy cigije, kérdezte.

Nincs, nem dohányszom.

Akkor vegyen nekem egy dobozzal a benzinkúton. Rá vagyok kattánva, és most nincs pénzem.

Hol lakik, kérdeztem.

Az állomáson.

Hol?

Átverték. Munkát ígértek, de azon a címen egy nyaraló van, ahova hívtak, nem lakik benne senki.

És milyen munkát ígértek?

Na, mit gondol?

Rettenetesen naivnak éreztem magam, mint aki nem is erre a világra született.

Fekete, csillogó szeműek voltak, a haja a homlokába omlott. Nem volt csúnya az arca, de nekem idegennek tűnt. Vannak arcok, amelyek azonnal távolságot kapnak, és biztosra veszem, hogy nem az én emberem. Mármint milyen szempontból? Hát, csak úgy. Idegen.

A benzinkúton dolgozhatna egy kicsit a karton cigiért.

Mondtam neki, elzavart. Azt mondta, nincs erre berendezkedve. És maga?

Soha nem adtam még érte pénzt.

Pedig úgy izgalmasabb. Embert venni más, mint csak úgy megkapni. Birtokolni, aztán eldobni, mint egy csikket, az a valami. Na, akkor vegyen egy dobozzal haverságból!

Benyúltam a zsebembe, hogy adok neki pénzt, de végül mégiscsak a zsebkendőmet húztam elő, és kifújtam az orrom. Nem válaszoltam.

Mit akarsz, mit csináljak, kérdezte.

Az út mellett egy kutya trappolt a hóban, megállt mellettünk és körbeszaglászta a nőt. A farkát idegesen himbálta. Most már hárman álltunk a hóban, a nő, a kutya meg én.

A maga kutyája, kérdezte a nő.

Fogalmam sincs, hogy kié. Eltévedt. A hóban nem találja a szagot hazafelé.

Így ért a kutyákhoz?

Na, jó. Viszlát!

Elindultam a hóesésben, a kutya jött velem, és csóválta a farkát. Azt gondoltam, hogy a nő majd utánunk kiabál, de csak a havazás bénító csöndje állt a levegőben. Mint amikor valamit nagyon hallani akarsz, mégis az áthatolhatatlan csönd gomolyog körülöttem. Megálltam.

A kutya is megállt, vizsla, azt hiszem, vizsla volt, és mindketten megfordultunk. A nő elindult az állomás felé. Vége a történetnek, gondoltam. A kutya rám nézett, olyan gyorsan rázta a farkát, hogy alig láttam.

Mi legyen, kérdeztem.

Nem válaszolt. De tett néhány lépést előre.

Menjünk utána?

A kutya elindult a nő után.

Várj meg!

Aztán megtorpantam. Mondom magamban, ez a nő kutyája. Ezek össze vannak szokva. Ez az egész ki van terelve. Mint amikor százszor is eladják a kutyát, az meg hazaszökik. Vagy a lovat adják el? A ló szokott másnapra megdöglenni, nem? A fene se tudja.

Ózonillatú volt a hóesés, gyerekkoromban éreztem utoljára a kint szárított ruhákon. Behozta anyám a jéggé dermedt trikókat, mint valami páncélingeket, és nekitámasztotta a kád falának.

A nő lekanyarodott egy utcába. A kutya bevárt, mellettem lépkedett.

Hogy hívnak, kérdeztem halkán a kutyát, mire megállt, és prüszkölt egyet.

Hapci. Legyen Hapci a neved? De az nem jó. Az törpenév. Legyél Floppy. Vagy inkább Cd, a floppy már kiment a divatból. De legjobb, ha Dvd-nek hívlak. Minek jössz velem, Dvd? Mit remélsz? Barátot vagy otthont akarsz? Vagy mindkettőt. Noémi kidobna a lakásból, ha hazavinnélek. Ez nem fog menni, pajtás.

És akkor, ahogy kimondtam Noémi nevét, megálltam. Már rég otthon kellene lennem. Nyolc is elmúlt. Csakhogy éreztem, sztoriban vagyok, nem akartam belőle kiszállni.

Menj innen, súgtam Dvd-nek, mikor láttam, hogy a nő megállított egy biciklis asszonyt.

Nem hallottam, miről beszélnek, de biztos voltam benne, hogy a cigi a téma. Az asszony rázta a fejét, de nem hagyta ott, beszélgettek.

A hó olyan sűrű és hatalmas pelyhekben esett, hogy függőnyt húzott közénk. Különösebben nem kellett bujkálnom. Ha nem tudom, hová kell néznem, nem láttam volna őket.

A biciklis elindult, a nő begurult, és utána futott.

Nem tudtam tisztán kivenni a mozdulatokat, de úgy láttam, hogy a biciklis lökte meg először a nőt, aki megcsúszott, és ahogy visszanyerte az egyensúlyát, kétszer hátba vágta az asszonyt.

Látod, Dvd, ilyenek a nők! A legnagyobb havazásban is képesek megpüfölni egymást. Dvd nyüszített. A nyugtalanság harmadik fokozatába kapcsolta a farkát.

Az asszony elindult a biciklivel, a nő nézte.

A biciklis tett öt-hat lépést, aztán elvágódott.

A nő odament hozzá, és fölemelte a táskáját, kinyitotta, kivett belőle egy doboz cigit, öngyújtót, és rágyújtott.

Éreztem, ahogy megenyhül a nikotinszomja.

Az asszony vonszolta magát a hóban, aztán nem mozdult.

A nő vállára akasztotta a táskát, és elindult.

Dvd-vel közelebb mentünk. Néhány lépés után jól látszott a vérvörös hó. Dvd idegesen szaladgált az asszony körül.

Elővettem a telefonomat, és fölhívtam a mentőket. Azt mondták, ebben a havazásban eltart egy ideig, mire kiérnek. Mondtam, valószínűleg már nem sürgős. Kérték az adataimat, de nem adtam meg. Tavaly a rendőrséget hívtam ki, mikor egy félig vak nyugdíjas áthajtott a piroson és letörte a sorompót. Megúsza, de nekem fél napom ráment, mire fölvettem a jegyzőkönyvet, amibe semmi érdemlegeset nem tudtam mondani.

Elindultam a nő után. Veszélyes kis csaj, gondoltam.

Nem nézett hátra, de szerintem tudta, hogy követem. A lábnyomait figyeltem a hóban, lassan lekopott a cipőjéről a vér.

Az órára néztem, fél kilenc múlt öt perccel. Ez fontos, ha mégis jegyzőkönyvbe kell mondanom.

Vajon hová mehet, suttogtam Dvd-nek. És abban a pillanatban rájöttem, hogy lett egy kutyám. Lett egy társam, aki követ. Jó érzés volt. De azt is gondoltam, erre még rámehet a házasságom. Miért váltál el? Egy kutya miatt. Te megőrültél? Ott hagyta Noémit egy kutya miatt? Te ezt nem érted, Dvd a társam. És Noémi nem a társad volt? Mondom, hogy nem fogod érteni! Te megőrültél. Te tiszta bolond vagy. És a szex? Elmegy a fenébe! Kan kutya. Na és aztán?

Hát, ezen tényleg röhögnöm kell.

A nő nem ment be az állomás épületébe. Nyilvánvalóan simli az egész. Mellébeszélt. Egy ilyen nő nem alszik az állomáson.

Aztán megállt, és mégis az állomás felé fordult. Nocsak? Micsoda fordulat.

Az állomás ragyogó csillárja vakítóan fénylett. Fél éve újították föl az épületet, a barna műmárvány lapok melegséget sugároztak.

Na, Dvd, hogyan tovább? Nyilvánvalóan nem mehetünk be. A hófüggöny odabent nem működik.

A nő lefeküdt egy padra, a kesztyűjét a feje alá hajtotta, a lábait kinyújtotta, és összebb húzta magán a kabátot. A hasa kidomborodott. Ez nem kövér, Dvd, hanem terhes. Terhes, és dohányzik. És ölt. Az eszem megáll.

Körülnéztem, van-e valami kis zug, ahová behúzódhatunk, amíg átgondolom az egészet. Talán a legegyszerűbb, ha átadom a történet fonalát a szakembereknek.

Megnéztem a telefonban a rendőrség számát, még évekkel ezelőtt tettem el, nem is tudom, milyen célból. Ha jól emlékszem, Noémi elutazott valahova két hétre, és egyedül voltam otthon. Nem féltam, vagy legalábbis nem egyértelműen. Gondoltam, ha az ember egyedül van, praktikus elraknia a rendőrség számát. Emlékszem, egy nyáron kihívtam a rendőrséget, mert nem tudtunk aludni a ricsajtól. „Noé, neked megvan a rendőrség száma?” Noémi úgy tud csodálkozni, mint egy gyerek. Azt hiszem, örült neki, hogy megvan a telefonomban a rendőrség száma. Ez olyan férfias. Macsó! Bár ahogy belegondolok, eléggé nonszensz összefüggés férfiaság és telefonszám között.

Addig elmélkedtem, amíg teljesen elveszítettem a fonalat. Nyílt az ajtó.

Na, mi van? Megint összefutottunk, kérdezte a nő.

Ja, eszembe jutott, hogy ma megveszem a jegyet a holnapra útra.

Tessék! A nő kitarta előttem az ajtót, aztán rágyújtott.

Na, lett cigi, kérdeztem.

Lett, mondta a nő, és most kifejezetten szépnek láttam. Valahol olvastam, hogy a gyilkosság megszépít. Vagyis pontosabban: a szeretet az öléskényszer szublimálása. Kiengedte a gőzt. Néztük egymást, és hazudtunk. De ez a játék lényege, gondoltam, a hihető hazugság. Az őszinteség szart sem ér. Nem hoz mozgásba semmit. Csak a hazugság. Meg kell tanulnom folyékonyabban hazudni. Hogy én is elhiggyem. Olyan hazudni, ami igaz is lehet. Már a gondolatától is égett a gyomrom. Most kérjek tőle szóda-bikarbonát?

A nő elindult a hóesésbe, én pedig a pénztár felé.

Dvd, ha most elveszítjük a fonalat, soha nem tudjuk meg, mi lesz a vége. A kutyám bólintott. Vagyis a kutya.

Megvártam, amíg eltűnik a nő a sötét ablaktáblák mögött, aztán utána indultam.

Újra a nyomaiban lépkedtem, Dvd mellettem.

A nő megállt egy ház kapujánál. No, lám, itt lakik. Nekinyomta a fejét a kapunak, és a hasát fogta. Ez szülni fog, mondtam Dvd-nek.

Ugyanazon a napon kioltani és adni egy életet.

Tudtam, ha a következő sarkon balra fordul, akkor a kórház felé veszi az irányt, ha jobbra, akkor a folyó felé.

Tegnap még nem volt befagyva. Ez nagyon kemény lesz, Dvd, ezt nem szabadna látnunk. Se neked, se nekem.

Megállt a sarkon. Kórház vagy folyó?

Nem tudom elképzelni, hogy bárkinek megfordulhat ilyen gondolat a fejében. Ez nem gondolat. De nem is állati ösztön. Az állat nem öli meg a gyerekeit. Vagy megöli? Van rá példa? Biztosan. Nyomasztó, ha azért kell egy lélettől megszabadulni, mert teherként húzná magával egy életen át. Ilyen szavak jutottak eszembe, hogy családtervezés, gyermekvállalás. Tanácsadás. De hol vagyunk most?

Balra fordult. Ez még nem jelent semmit. Egy ilyen agyban bármi megfordulhat. Próbáltam valahogy azonosulni vele, beleélni magam a helyzetébe, de nem sikerült. Biztosan azért, mert férfi vagyok. Vagy nem biztosan azért. Azt hiszem, képtelen lennék életet adni, ahogy elvenni is. Begolyóznék. Anyának lenni és gyilkosnak lenni begolyózás. Vagy már eleve begolyóztam, mindentől függetlenül.

Elhaladt az inkubátor mellett, rá se nézett. Meg sem fordult a fejében.

A járása egyre bizonytalanabb lett. Már fáradt.

Aztán az jutott eszembe, lehet, hogy én vagyok az őrangyala? Egy kutyás őrangyal? Hihetetlen. Ezt az éjszakát soha nem fogom elfelejteni. Majdnem azt mondtam, amíg élek.

Kilenc óra elmúlt néhány perccel, mikor fölment a kórház lépcsőjén, és eltűnt az ajtó mögött.

Most mi legyen, Dvd? Te ide nem jöhetsz be. Sőt, én se nagyon. Esetleg, ha.

Mikor beléptem a kórház ajtaján, a nő a kövön feküdt, összeesett. Hoztak egy ágyat, azon tolták el. Nem foglalkoztak velem.

Fölmentem utánuk a negyedik emeletre. A tükrös liftben kétségkívül megbizonyosodtam arról, hogy én, és nem más, én megyek a kórház szülészeti osztályára. Ha sikerül eljátszanom, ez lesz a kezdőhazugság. A hazugságzuhatag kezdete.

Leültem a folyosón. Két perc múlva elmondtam egy nővérnek, hogy a feleségem bent van, saját lábán jött be, én meg, ugye, lekéstem. Az ördög bujkált bennem, mikor kimondtam ezeket a szavakat.

Azt hiszem, elbóbiskoltam.

Mire kinyitottam a szemem, két rendőr ült velem szemben. Az egyiknél egy női táska volt. Széthúzta a cipzárt, és kivette a papírokat.

Valamiért az volt az érzésem, hogy ez a nő táskája. Ott hagyta a hülyéje. Kész, lebukott.

Csörgött a rendőr telefonja. Gyorsan kinyomta, aztán visszahívta a számot. A folyosón olyan csend volt, mint a hóesésben. Pontosan hallottam minden szót. „Miközben leszúrta a biciklis asszonyt, elfolyt a magzatvíz. Nyomelemzés.”

Elfolyt magzatvízzel lehet ennyit sétálni? Talán már halott a csecsemő. Talán jobb is volna. Miért gondolok ilyet? Ha megtudja, hogy az anyja aznap megölt egy embert, mikor neki életet adott, az nyomorultul nyomasztó lesz. Egy egész életre.

És hirtelen arra gondoltam, vajon mi minden történt aznap, amikor megszülettem. Nem, természetesen, az én anyám nem ölt meg aznap senkit. Anyám nem olyan.

Fölálltam a székből, és elindultam a kijárat felé.

A nővér meglátott.

Nyugodjon meg, nem sokára meglesz.

A két rendőr összenézett.

A magasabbik felállt, és odajött hozzám.

A felesége?

Na, most kéne valami frappánsat hazudni. Mondjuk azt, hogy igen, a feleségem. Mondjuk magamra vállalni a gyilkosságot. De mi okom lett volna rá? Ideges voltam. Szép történet. Meg lenne minden esélyem, hogy leültessenek. És a nő fölnevelhetné a gyerekeit. Nem lehetek ekkora balek. Vagy ez nem balekség? Ez csúcsteljesítmény? Noémi kiakadna. „Volt egy szeretőd? Titokban fölcsináltad? Rohadj a börtönben életed végéig.” Nem, Noémi nem beszél így. De, beszél így. Van az a helyzet, mikor ezek a szavak. És ez az a helyzet. Döntöttem.

Nem a feleségem.

Akkor kije?

A nővérke lesütött szemmel végzett valami sürgős papírmunkát. Aztán fölnevezett.

Pedig nekem azt mondta, hogy a felesége, mondta a nővér.

Láthatnám a papírjait, kérte a rendőr. Odaadtam. Megnézte.

Mit csinál itt, kérdezte a rendőr.

Valójában semmit.

Akkor miért mondta a nővérnek, hogy a felesége?

Tudja, megláttam az utcán, és láttam, hogy terhes, és hogy nincs jól. És fölajánlottam a segítségem, de makacskodott. Hogy majd ő egyedül elintézi, hagyjam békén. Csak ennyi.

Mi maga, őrangyal?

Nem, nem vagyok az.

Odaadta a nővérnek az igazolványomat fénymásolni.

Holnap jelentkezzen 10-kor a rendőrségen kihallgatásra.

Eltettem a papírjaimat, és kísértáltam a kórházból.

A havazás már elállt, Dvd ott várt a hóban. De nem követett többé. Talán mégiscsak a nő kutyája lehetett. Ki tudja.

Hazamentem. Otthon bedobtam két pohár pálinkát, és elmondtam Noéminek mindent.

Az első reakciója: Te megőrültél!

Igen, megőrültem. Elfogadom.

Belemégy egy ilyen marhaságba, mint egy gyerek? Mit akartál kihozni ebből?

Semmit.

Unod az életet?

Na, ezt ne, nagyon kérlek.

Unod. Unsz.

Fölkaptam a kabátomat, és visszamentem az utcára. Noémi az ablakból figyelt.

Tényleg nagy ökör vagyok. Hogy fogok ebből kímászni?

Elmentem a legközelebbi kocsmába, de nem akartam inni. Nem akartam, hogy ez a káosz tovább bonyolódjon. Visszamentem Noémihez.

Elég volt neki húsz perc a megnyugváshoz. Megöleltük egymást és lefeküdtünk aludni.

Másnap későn ébredtünk, háromnegyed tízkor. Hiába kapkodtam, a rendőrség gyorsabb volt nálam. Bevittek.

Végig azon gondolkodtam, hogy mit mondjak. Lenyomozzák a telefont, amiről a mentőt hívtam. Mivel magyarázzam, amit csináltam? Kíváncsisággal? Őszintének kell lennem. És ettől a gondolattól összetörtem. Eddig tartott a hazugság próbája. És nem tovább.

A rendőrségen elmondtam mindent, úgy, ahogy volt. Csak Dvd-ről hallgattam. Pedig lehet, hogy mindent megváltoztatott volna, ha beszélek róla.

Elengedtek, de tanúskodnom kellett, hogy láttam a gyilkosságot. Tanúskodtam. A nő börtönbe került, a baba gyámság alá. Én meg maradtam a helyemen.

Néhány héttel később Noémi azt találta ki, hogy vegyünk egy kutyát. Nem egyeztem bele.

Ijesztőmadár

1 Különleges sasokat és keselyűket utaztattak. Sajnos később az RTL Klub is szóról szóra így mondta be, különleges sasokat és keselyűket, októberben. Semmi turul, se pannon uhu, szigorúan világpiac. Persze akkor már legalább fél éve tartott a dolog, mert Tunéziából indultak, még a pityputty előtt, telefonos igényfelmérés, források kiépítése, ezzel inkább nem untatlak benneteket. Szorosan véve azzal kezdődött, hogy Sutyi azt mondta: Kár, ezt a szélsőt itt úgy megtartanám. Ugyanis ekkor derült ki, hogy a barátkeselyűre is megvan a vevő. Ez volt a kilencedik, ami elkelt. Még huszonháromnak kerestünk gazdát. Idő volt bőven, vagyis akkor még azt hittük, hogy van. Nem abból indultunk ki, hogy mennyi telt el idáig, hanem valahogy ráérezünk az út belső logikájára, elkaptunk egy jó nyugis tempót, és persze baromi nagyot tévedtünk.

A terv az volt, hogy Tunéziából hajóval Amszterdamba, onnan meg közúton Szófiába szállítjuk a dögöket, mert Bulgáriában a legolcsóbb a regisztrációs díj az egész EU-ban. Viszont elvileg csak ott szabad regisztráltatni, ahol utána forgalmazni is akarod őket. Ezért volt muszáj az egész közúti hercehurcát fulltitkosan, de főleg Szófiából vissza, az utolsó szakaszt szupertitkosan intézni. Én csak itthon csatlakoztam hozzájuk, mire ők hármasban, Sutyi, meg a két másik gyerek, lövésem se volt, hogy kik, ledöngettek Amszterdamból. Így lettünk négyen a kocsiban. Pont a szülinapomon szálltam be, szeptember huszonnégy, Dunaszerdahely alatt, mert lerobbant a Verhovinám. Eredetileg azzal jöttem volna Révkomáromba, aztán át a hídon gyalog, onnan meg vonattal Győrbe, hogy eltüntessük a nyomokat, illetve ne látszon, hogy hova megyek, milyen kocsiba ülök be. Végül mégis Sutyiék jöttek eléem, de ez a legkevesebb. A lerohadt mopedot bevágtuk egy bozótbába határban, előtte azért még lefotóztam a telómmal. Szar gép volt, de az a régifajta szar, én meg kicsit mindig ráízgulok a retrófílingre. Hiába, az új cuccok se jobbak, csak azok valahogy tök másképp csesződnek el, nincs bennük semmi romantika. Már ott a bokor fölött állva éreztem, hogy fog még nekem hiányozni ez a Verhovina. Eleve ezzel az előjellel ültem be a kocsiba. Ott meg rögtön dumálni kezdett a másik srác, akit nem ismertem, csak Sutyi mondta előre, hogy valami Gergő, kö-

zölte, hogy túlvagyunk a csapadékos szezonn. Néztem, hogy mit akar ezzel, de mindenkit megkínált konyakmeggyel, úgyhogy végül is jószívű arc lehetett. Elővakart egy négyzet alakúra hajtogatott, egészen különös térképet, azon kezdte tanulmányozni a Kola-félszigetet, egyáltalán nem volt megnyugtató a helyzet, éreztem rajta valami elvetélt ökológiai hevíletet, csak akkor még nem tudtam pontosan beazonosítani. Szerencsére hamar elaludt, becsúszott a nyaka a fejtámla meg az ablak közé, és rettentően hortyogott, de még addig volt jó, mert amikor felébredt, nem kímélt meg bennünket attól se, hogy mit álmódott. Konkrétan törülköznie kellett, olyan csatakos lett, és még egyesben parázott, mintha le se esett volna neki, hogy csak álmódta. A nagyapja miatt parázott, akit látogatnia kellett, álmában valahogy lelkiismeret-furdalása támadt, alig győzte kilocsogni magából. Közben sajnos elfogyott a konyakmeggy, pedig egészen ráhangolódtam.

Gergő még aludt, amikor megkérdeztem a mellettem ülő srácot, mi a foglalkozása. Azt mondta, jegyszedő, mire egyből mozit képzeltem, de kiderült, hogy piacon. Nem tudtam mit kérdezni, őt sem izgatta halálra a téma. Mintha sajtuszagot éreztem volna. Csönd lett. Aztán Sutyi, ő vezetett, mesélni kezdte, hogy a bátyja legjobb haverja tavaly kiköltözött Új-Zélandra. Önmagában nem nagy szám, de a bátyja eléggé megzuhant tőle. Mindig is ő, ez a Norbi volt a biztos pont a városban, és ezt addigra mindenki totál meg is szokta, mesélte a bátyja Sutyinak, Sutyi meg most nekünk. Gyöngyösi az egész csapat. Mindenki jött-ment, amit el tudtok képzelni, minden volt a társaságban, folytatta Sutyi. Egyik évben például egy kisgyermekes pár töltött két hónapot Ecuadorban beavatási szertartáson. Nagyon jó barátjuk lett egy amerikai nyelvtanár is, itt élt két-három évig, aztán lelépett. Egy másik srác kiköltözött az apjához, valami arab országban dolgozik az öreg, a harmadik oszlopos haverjuk meg szakács, folyton Olaszországba járt a nyári szezonnra, aztán egyszer csak ott ragadt. Szóval februárban Sutyi bátyja hirtelen észrevette, hogy senki nincs otthon Gyöngyösön, csak Norbi meg ő. Persze voltak ilyen-olyan félismerősök, bowlingoztak, söröztek arccal, ilyesmi, de a régi kemény mag

két főre csökkent. Norbinak akkor már három-négy hónapja ugyanaz a csaja volt, egy légikísérő. Ettől függetlenül is, ha jött vagy ment valaki, mindig Norbi vitte ki Ferihegyre. Teljesen rajta maradt ez a reptéri fuvar, meg élvezte is. Gondolom, magyarázta Sutyi, Norbi szerette látni barátain az út előtti izgalmat, meg első kézből hallani a legfrissebb sztorikat leszállás után. És mindenki hozzá is szokott, ráálltak, mint Pavlov a kutyára. Horgonynak tekintették Norbit, tudták, lehet rá számítani, ismételte Sutyi. Kicsit elkalandozott a figyelme, megelőzött egy kerregő hippimobilt, majdnem szóvá is tette, milyen már, aztán inkább visszatért a bátyjához. Ezért

parázott be a tesóm,
mondta, mikor Nor-
bi kipattant Új-Zéland-
ra. Megbillent vele egész
Gyöngyös, azóta is a sebeit nyalo-
gatja. Ezért nem jött el velünk, hív-
tam, de csak hümmögött, hogy fas-
z kivan már ettől a sok utazástól. Nem-
csak a magától, hanem mindenki má-
sétól is. Rendesen mellre szívtá a dolgot.

Lehet, hogy nem pontosan foglalom össze Su-
tyi sztoriját: egy biztos, unalmas volt, és sem-
mire se hegyezte ki, csak hogy már mióta ezen
nyavalyog a bátyja, úgyhogy egy idő után nem
is figyeltem, csak néztem ki a fejből. Eddig-
re tök sötét lett, Kiskunfélegyháza felé járhat-
tunk. A jegyszedőnek sajt szaga volt. Elővett a zse-
béből egy tojásdad kütyüt, nem tudtam, mi lehet. Pö-
cögtette a gombjait, aztán nyájas képpel méregette. Hátra-
nyúltam az üléstámla mögé, csak szórakozottan mozgattam a ke-
zem, különösebb cél nélkül. Nem volt helyére téve a csomagtér belső
fedele, így aztán, ahogy letévedt a kezem, egy csomó fura, rugós, pengés eszközt tapintot-
tam ki. Mi van itt hátul, kérdeztem Sutyit. Sövénynyíró, mondta. Bent volt a Mondeo
csomagterében egy rakat sövénynyíró, fogalmam sincs, miért. A madarak nem velünk jöt-
tek, vonóhorogra kötve egy batár nagy, régi, angol lakókocsit húztunk, abban volt pópec
módon eldugdosva az összes. Harmincegy darab egyszerre, a telefonban még hitetlenked-
tem, mikor Sutyi először mesélte, mi a terv. Aztán, mikor rámoltak, kiderült, hogy plusz-
ban be is fért volna három-négy. Röhej. Annyi burkolat meg szigetelt doboz van ebben
a lakókocsiban, mintha direkt ilyenre találták volna ki. A mikroba például nem is kellett
madarat tenni, pedig az aztán tökéletes hely, hencegett Örs, a jegyszedő, aki Amszterdam-
ban várta őket. Odáig ment eléjük, így volt olcsóbb, meg egyszerűbb is. Csak Gergő, aki
most elől horkol, volt ott már Tuniszban is Sutyival. A kikötőben legurultak a kompról,
akkor szállt ki a két etióp csaj, a tengeri úton úgy adták elő négyesben, hogy két fiatal pár
jön vissza az afrikai lakókocsis kirándulásról, sima ügy. A lányokat Gergő még Izraelből
ismerte, régebben együtt dolgoztak egy kibucban. Állítólag kedvesek voltak, ott marad-
tak füvezni Amszterdamban, terv szerint tíz nap múlva értünk volna vissza hozzájuk, ak-
kor én is megismerkedtem volna velük. Csipogni kezdett valami. A jegyszedő újra elővet-
te a tojásdad kütyüt, kezdett érdekelni, mi lehet, de nem kérdeztem meg. Másnap reggel,
a román–bolgár határon derült ki, hogy Gergő tamagocsija, csak átadta Örsnek, figyeljen
rá ő, mert már elege volt belőle, hogy nem hagyja aludni. Egyébként tök praktikus, jelzi,
mikor mit kell adni a madaraknak, ha esetleg elfelejtünk. Hajnalban megálltunk a Du-
na-parton, eszméletlen gyönyörű volt, és megittattuk a lesapkázott dögöket. Akkor már
négy órája én vezettem, Sutyi egyből bealudt, mikor helyet cseréltünk, úgyhogy iPoddal
nyomtattam az agyamba a zenét, és karcoltam tovább délre, keresztül Bulgárián.

Gergő kilépett otthonról. A nap három órája lement, a járda meg a házfalak még mindig
okádták a hőséget. Kihalt sikátorokon kullogott a főutca felé, ahol az albérlet állt. Sarki,
négyemeletes téglapépület volt, fazonra teljesen egyezett a hetvenes-nyolcvanas évek panel-
házaival. Mellette a következő ház igen régi, az utcafronton két kis üzlet, közöttük mére-
tes kapualj. Gergő felügetett a lépcsőn, hogy mielőbb lássa nagyapját, de közben gondo-
latban a szomszédos ház kapualján osont be, ahol nem sokkal korábban, csak pár hónap-

pal ezelőtt zárt be a szocialista ruházati bolt. A rövid életű kereskedés a nyolcvanas években bankot váltott itt, Gergő emlékezett, amikor nagyapja magával hozta, hogy kettesben vegyék át új csekkfüzetét, mert az előző betelt. Lepukkant utcafront, az egyik kis bolt fölött a homlokzaton írott betűs, töredezett neonfelirat: Édesség. Itt vett neki a nagymami harminc évvel ezelőtt édességet, leggyakrabban konyakmeggyet.

Fél órával ezelőtt kelt, csatakosan. Már este volt. Pólóban, kapucnisban aludt el, most mindkettő csurom víz. Lerángatta magáról a göncöket, a száraz részekkel dörgölte-törölgette magát. Az órára pillantva szédült, nehezen vánszorgott el a zuhanyhoz. Hosszan hajlongott a hideg víz alatt, hogy magához térjen. Tizenegy múlt. Nem a hálószobában aludt, hanem a kikapcsolt tévé mellett, az ablakhoz közel, egy keresztbe fordított kempingágyon. Megetette a tamagocsit. Ideje meglátogatni nagyapát, gondolta. Tegnap reggel látta utoljára, és most sietnie kellett, mert az öreg általában már lefeküdt ilyenkorra. A késés dacára úgy döntött, nem halasztja másnapra a vizitet, lelkiismereti kérdést csinált belőle, hogy mindennap legalább egyszer ránézzon öregapjára, aki csak két sarokra tőle lakott, albérletben. (Igen, tudom, milyen furcsa, hogy nagyfater lakik albérletben, nem én, tette volna hozzá Gergő, ha később mindezt elmeséli a kocsiban, de esze ágában sem volt mesélni, főleg nem ezt, csak hallgatott, izzadt vagy aludt, vagy aludt meg izzadt.) A konyha melletti kis szoba jutott nagyapjának az emeleti lakásban, ahol rajta kívül hárman laktak, a harminc körüli Gergely kortársai és félismerősei. Sutyit ismerte legrégebb óta, vele voltak legjobb haverságban, de már hónapok óta nem látták. Állítólag Afrikában csavargott.

Az öreget még ébren, lakonikus kedvében találta. Kicsoszogott a konyhába a nagyfater, feltette a kannát. A tea vizes, szomorkás lett, mintha a filtereket valaki elhasználta volna, aztán, ahogy megszáradtak, szépen visszaigazgatta a dobozba. Nem beszélgettek. Gergő szórakozottan felkapott valami papírt az ablakpárkányról, játszadozott vele, a körme alá gyűrte a csücskét, élével az asztalon kopogott, mire tudatosult benne, mi az. Képeslap Sutyitól, Tunéziából. Homokos tengerpartot ábrázolt, tucatkép, rajta a szálloda logójával, Gergőben most mégis megmozdított valamit. Sutyi azt írta: *Baró itt, gyertek utánam. És: Van egy ötletem. Hívjatok fel!*

Nem tudom, honnan kaptak fülest, de visszafelé Röszkénél már vártak bennünket a vámosok. Utólag sem tudom összerakni, hol basztuk el. Szófiában simán ment a regisztráció. Egy nap alatt végeztünk az összes madárral, a hivatal ráadásul tök jó helyen volt, az állatkert mellett, amíg Sutyi bent intézkedett, fagyizgattunk, lazultunk. Aztán két nap alatt visszaértünk a magyar határhoz. Közben folyamatosan csörgött a telefon, egyik vevő hozta a másikat. Örs, a jegyszedő már az otthoni menetrendet tervezgette az anyósülésen, kinek mikor szállítsuk le a madarát, kivel hol drótoljunk. Még Bulgáriában csináltunk egy csoportképet az összes dögről, amin mind jól látszik. Kár, ezt a szélsőt itt úgy megtartanám, mondta Sutyi, miután kiderült, hogy a barátkeselyűre is megvan a vevő. Megint hátul ültem, úgy volt, hogy Röske után kezdek vezetni újra. Untam már a kocsiban. Kezem az üléstámla mögé tévedt, szórakozottan maceráltam a felső sövénynyírót. Nézd meg, milyen a feje, folytatta Sutyi. Totál ijesztő, nem? Szerinted mire gondol? Baszus, mintha tudná, hogy ő egy különleges keselyű. Ez mennyire durva már, egy állat mit szűrhet le magáról? Oké, annyit tud, hogy a másik madár ugyanolyan fajta mint ő, vagy nem. Azt is vágja, hogy van olyan madár, amelyikből sokat lát, a másiktól meg nem. De hogy egyik sas vagy keselyű közönséges, a másik meg különleges?! Ezt egyszerűen sehonnan sem tudhatja. Tök borulás. ■ ■ ■

■ **Berta Ádám** (1974): 2008 óta jelennek meg novellái, prózakötete a Kalligram kiadónál jelent meg *Egon nem fáradt* címmel.

Vak

Vaktérkép

8.

Ha az itteniek megtudják, miben sántikálsz, valami nagytestű növényevő frissen nyúzott bőrébe varrnak, aztán kitesznek a napra. A cserzetlen bőr a hő hatására zsugorodni kezd, ekkorra a bűz és a bőrödet csócsáló paraziták sem zavarnak már túlzottan, mert minden erőddel lélegezni akarsz. Míg minden bordád sorra el nem törik új bőröd alatt. Imádkozol majd egy arra járó éhes nagytestű ragadozóért. A helyiek hamarosan megtudják, milyen ügyben jöttél, ha mégsem, akár itt se lennél, ittléted céltalan. Vannak korok, mikor a test elsötétül és az árnyék dolga, hogy világítson.

Árnyakból varrtak össze, nem csoda, ha csak az árnyakat veszed észre. A fény totális ragyogása a síkságon neked ugyanúgy semmi, akár a vaksötét. Hogyan is látnád a különbséget, hisz az árnyéket saját szélei teremtik meg, a végesség teszi azzá, ami, kontúrjaiban egysíkúan mesél térbeli birtokosáról.

Még vértől nedves, cserzetlen bőrt öltöget a törvény embere. A melegség sugarait öltögetik az égitestek, kék alapon csupa sárga. Karcos, repedt nyelvét öltögeti a szikla alattad – ő pirul, te szürkülsz. A fény dolga, hogy kontrasztot alkosson, a hangé, hogy teremtsen. A bőr dolga, hogy határokat szabjon; a fénnyé lett kiáltásé, hogy a bőr – akár a kárpit – meghasadjon, végül elvezessen oda, ahová a hangból lett sugarak mutatják az utat. Ahol bomlik a szövet, ahol felreped a kéreg, a mondat, a homlok. Kezdetben volt a nyelv. Testet ölt a nyelv. Nyelvet ölt az árnyék. A nyelv a vakság szerve, árnyéka félsziget. Földnyelv, sziklás tájakkal.

térkép

Egy eldugott völgyben város, térképe vaktérkép, története megíratlan. Kilépsz a felrepedt test hasadékából, célba értél, innen már a felhajtóerőre bízhatod magad, ami nemhogy ellentétes lenne gravitáció elméletével, de egyenesen következik abból, akárcsak te a levedlett bőrödből, akárcsak a függőleges város egy emelkedő hangsorból, lentről felfakadó sebesült dallamból.

20.

Kivonulnak, meghajolnak a porond
kifestett látványosságai: a test végessége,
ahogy zuhan és porrá lesz a köveken, a hegy
állhatatlansága, ahogy elporlad az időben,
aztán az idő végessége, ahogy leleplezi
önmagát, és csupasz, sercegő hang marad
egy agyonhallgatott lemezen, finom,
fehér púder egy agyongyötört arcon.
Füledben egy elcsitult tapsvihar utolsó,
megkéssett csattanása, mintha öröktől
pattogna márványoszlopok között, lengő
bárd gyanánt suhogva a zsöllye felett.

 Molnár Illés (Szentés, 1981): költő.

Beáztunk

beáztunk megint errefelé egyre kitartóbbak az őszi
esőzések nem tudom kyotóban van-e ilyen hogy őszi eső
kimondottan kitartó és őszi attól félek a tetőszerkezet is
meglazult növekszenek mindenhol a rések a nedvesség
minden sarokba beszivárog a penész megmarad majd végleg

legalábbis egy jó ideig azt mondtad nagy szavakat ne
használjunk pedig én mindig ilyeneket szerettem kimondani
most leszokok majd róla egészen egyszerű leszek mire utánad
indulok hanami idejére már a bőröndömet is megkerestem
és közben egészen elhalkult már az esőcseppek zenéje

A kerti

a kerti székek meg a matracok kinn maradtak
moziba mentem délután néztem hogyan szorongatják
páran egymás kezét én most egy kólalájtot szorongatok
és lépten-nyomon a tárgyaidba botlom a csempére

mindenféle ábrákat rajzolok hunyorítok a szomszédok
beköszönnek néha hogy jónapot vagy belesnek kíváncsian
a kerten át jönnek a kerten át ahol semmi sem marad úgy
ahogyan hagyom átrendez folyton aztán meg nem talál

Nem ereszt

nem jegyzek meg semmit csak esetlen
mozgásod van néha előttem ahogy
ügyetlenül babrálod a kilincset
az örökké nyikorgó ajtón napok

telnek így el erre különösen jó
gondolnom hogy ez legalább változatlan
mostanában másról nem is képzelődöm
a postaládának a te nevedet adtam

Bejelölnek

bejelölnek több mint tízen olykor ha onlajn
vagy kérlek mondj valamit itt nem kezdődik
semmi naphosszat az asztalon kopogok
ráérek beszélni félni figyelni a villódzást
a monitoron néha visszaigazolom a jelölést
de nem így kéne várak egy kicsit de semmi
sem telik mondja a fiatal Hans Castorp
nem lehet visszakeresni vagy visszanézni
csak ez a zibbasztó délutáni fejfájás marad
anya szerint a hidegfront teszi

■ **Rácz Boglárka** (Losonc, 1986): jelenleg a Selye János egyetem hallgatója, Budapesten és Komáromban él, szerepelt a *Szlovákiai magyar szép versek* 2006 és 2007 antológiákban, két kötete jelent meg az AB-art kiadónál.

Anyámok számozatlanul

a kuporgás helyei

anyám nyakába akasztotta a fatálcát, a szélén megragadta, igazgatta, pontosan ki akarta egyensúlyozni, hogy kényelmes legyen a következő négy órában, aztán befonott két varkocsát előrevetette, indulj, lányom, küldte a pék, mindjárt kezdik árulni a jegyeket, itt a perec, itt a finom sós perec, kiabálta anyám, nesze Marcsi, csaptak a fenekére az ismerős kamaszok, megálljatok, majd elkaplak, csak tegyem le ezt a dög tálcát, fenyegetőzött kacagva, a varkocsa végén lebegő piros selyemszalagot valaki meghúzta, és már sajgott a lába, amikor az utolsó perecet is eladta, a moziterem ajtaja félig nyitva maradt, anyám lassan befelé tolt, beóvakodott a sötétbe, psszt, szóltak rá a nézők, amikor belebotlott az alsó lépcsőbe és majdnem elvágódott, a lépcsőre zötytyent, és onnan nézte a filmvásznon Gary Coopert

anyám előszeretettel mesélt epernagyságú történeteket a verandán ülve a lepattogzott festékű ajtót kicsit nyitva hagyta hogy jöjjön be friss levegő ő egy virágállványra kuporodott a karját egy pálma levelei súrolták anyám a picit poros ablakokon beérkező napfényben elkezdte sorolni mi mindent látott aznap amikor elfáradt a háta nekidőlt a fali fogasnak a történetei puhán érkeztek a földre mintha egy nagy tál tejszínhabban landolnának

aztán továbbment a félhomályos kishálóba épp csak megérintette az íróasztalt a hálószobában nekidőlt a mindig meleg cserépkályhának és a hűvös nagyszobában leült a díványra oldalra fordította a fejét a falon ismeretlen szerző eredetije Foetti senki se tudta ki lehetett a képen csónak vár egy szikla alatt vajon mire várhat az a csónak anyám felhúzta a lábát ő a betoppanó látogatókat várta hogy folytathassa a történetét

Kaporszagot vennék – állt a hirdetésben, amit anyám adott fel. Az újságolvasó kaporszagárusok egymás után telefonáltak Frisset vagy tavalit szeretne? – kérdezte az első. Merthogy van mind a kettő. Anyám nemistudomozás közben a fejét vakarta. Nem is tudom. Megvan. Így kellett volna megfogalmazni a hirdetést: kaporszagot vennék a hetvenes, nyolcvanas évekből.

Olyan sajnos nincs – mondta az eladó. És kínáltak aztán anyámnak vágottat, cserepeset, szárítottat, szárral vagy szár nélkül, ám ő mindre

csak a fejét rázta. Nagyon úgy nézett már ki a dolog, hogy a jelentkezők egyike se jár sikerrel. Míg nem egyszer a legeslegkisebb árus, inkább még csak segéd állt anyám elé. Picit ágaskodnia kellett, hogy felérjen anyámhoz, neki pedig picit le kellett hajolnia – Van poros nyári kerti mezsgyém, a sárgarépaágysokban álldogáló kaprokkal, és összevissza futó bogarakkal. Az jó lenne? – kérdezte szinte sűgva. Az jó – sűgta vissza az anyám.

egy, kettő, számolt anyám a mohás kőfal elején és húzta a kezét végig az ódon köveken, az ujjai fel-alá futottak a kidudorodásokon, mintha egy szabálytalan zongoradarabot játszanának, fel-le, irányt váltottak, lassítottak, megint futásnak eredtek, aztán megtorpantak, anyám rányomta az egész tenyerét a falra, úgy szívta be a dohos vasárnapokat, a rézsín csatos táska nyomta kicsit a hátát, és itt, itt már vége a falnak, lélegzett mélyet, várj, kiáltott utána a fiú, a lány hátrafordultában ránevetett, kapj el, ha tudsz, és megiramodott az utcán

anyám leült kicsit egy padra, csak üldögélt egy cseppet a virágágyás mellett, csak pihent, pihengetett, nézz a kamerába, Niki, szólt az operatőr, hogy mi, riadt fel anyám, a kamerába, ismételte a srác és később sokat vacakolt a fényekkel, míg a nappalból sötétség lett, és anyám körül már csak a bűdöskék sárga feje világított, aztán felgyújtották a sétány lámpáit, az első vetítésen azt mondták, mestermunka

a vékony talpú cipőjében toporgott anyám mellette cukorkáspapírokat fűjt a szél egy sárga papír a lába elé került anyám rálépett

a gyeper szélén indult meg anyám futni lazán szaladt a megmaradt novemberi fűvön mihelyest elérte a sűrű levélszőnyeget a lábfejről szerteszálltak a levelek gázolt a lehullott platánlevelek között rohant végig a parkon míg nem egy nagy sárga fához ért megjöttem lihegte

a befőttek tetején pattogott a száraz celofán mikor anyám megkocogtatta a körmével az üveget ez jó lesz ez a meggy vagy cseresznye hunyorgott a lámpa fényébe és becsoszogott a szobába te vagy a csillag a nap Julikám motyogta apám az ágyon üldögélve várj még ezt is ideteszem húzta ki a szekrény alsó fiókját anyám és elővett egy széthajtogatható képeslapot az asztalra tette az üvegtálakba szedett befőtt elé és a kékes-rózsaszín hortenziával teli vázát az ablakhoz tolta gyere hívta apámat leültek jaj látod állt fel hirtelen anyám a kistányér a magoknak aztán már minden kész

a tollaslabda surrogva indult a lány ütőjéről egy vasárnap délután ez már jobb nevetett szemben a fiú és magasra ütötte a labdát anyám egy lábon állva hajolt az udvar porába hogy felvegye és abban a lehetetlen testtartásban karok lefelé jobb láb a levegőben egyensúlyozva esett rá a májusi fény anyám tizennégy éves korában tollaslabdázás közben ivott az örök fiatalság vizéből pontosabban egy májusi vasárnap délután kettő és öt között amikor bele lehet bújni a nagyra nőtt bazsarózsafekbe vagy a pünkösdirózsába és feltétlenül kell hozzá a fény beesésének bizonyos szöge

Reggelente végigmegyek a tulipánjaim között, és ha ott maradtam volna a kisvárosban, ahol éltem, kis híján Mrs. Dalloway lett volna belőlem virágcsokorral a kezemben, nagyon kis híján. És ha most ott lennék, reggelente ugyanúgy végigmennék a tulipánjaim között, komolyan szeretnék néha bebújni a tulipán kelyhébe. Tulipánambíció, jól van, nem lett még belőlem teljesen pénzmaca – írta anyám a naplójába.

Direkt nyikorgó falépcsőt keresett anyám a boltjához. Barna fa legyen és nyikorogjon, kötötte ki. Az építőmester jól megnézte. Különös asszony, különös – mormolta. Jó lesz így, nagysád? – passzintgatta később a fadarabokat. Anyám cigarettára gyűjtött. Hát nem egészen. Baloldalt lehetne kicsit szorosabb – mondta. Az építőmester lerágta a fél bajszát idegességében, mire kész lett a lépcső. Most még a padlót, ha lehet – kérte anyám. Yes, ma'am. Apám nem szívesen hagyta volna abba anyám boltjának építését. Hetekig kalapált, míg elkészült a munkával. És most járjuk végig – fogta kézen anyám apámat. Az ajtónál kicsit

le kellett hajolniuk, a küszöböt átlépve a lámpa sejtelmes sárga fényébe kerültek. Selyem – simította meg az építómester érdes tenyere a pultra kirakott ruhaanyagok tekerceit. A fogasokon lógó ruhák sorfala közt futottak át a második helyiségbe, ahol anyám belevetette magát a karosszékebe. Itt fogok majd olvasgatni, ha épp nem lesz vevő, vagy még beteszek egy-két karosszékot, és akkor a kedves vevő fogja olvasgatni a kiválasztott könyvet. Halod, nyikorog – súgta apám, ahogy mentek felfelé a lépcsőn a galériára. Igen, ezt akartam – válaszolta anyám. Körbenéztek a harmadik szobában, a kézzel festett porcelánok kiállításán. Hideg – ért az egyik vázához apám. Ha megfogod és kicsit a tenyeredben tartod, már nem – felelte anyám. Apám kérdően nézett rá. – És most végigmegyek a szobáimon, hogy megtaláljalak téged, kedves. A nő bólintott. A cégérré is ezt tesszük.

hogymint csinálják a csizma szárát ilyen szűknek próbálta felhúzni a cipzárt anyám az előszobai lépcsőn üldögélve kint olvadozott a hó ilyenkor februárban már nem is kellené csizma figyelte a kislány előtte guggolva és az esőcsatornáról csurgó vízre meg a nedves föld szagára gondolt a kicsi kék és fehér virágokra amik körül márciusban óvatosan jár majd és ön mit kér mi legyen a kívánságkosárban?, érdeklődött a fejét előrehajtva udvarias mosollyal a műsorvezető hát ha lehetne a február végi olvadó hó és az érkező tavasz illatát mindenképpen tegyük bele plusz nyári alkonyodó időt amikor tiszta trikót húzva készülődünk az esti koncertre válaszolta anyám

Az Empire State Building tetején üldögélt anyám és lóbálta a lábát. Szép itt fenn, igazán szép, bólogatott helyeslőleg. Két kezével hátrátámaszkodott és élvezte a jó időt. Zavartalan nyári időt jósoltak a meteorológusok, hát ez bejött – gondolta és a nap felé fordította az arcát.

fejfájós anyám a belladonna nyugtató hatású cseppeit csepegtette egy pohár vízbe amikor kis szél támadt és kivágta az ablaktáblákat anyám kipillantott a ház előtt elterülő citrom- és narancsligetre apám aki épp a gyümölcsöt szedte bepillantott a házba a matematikusok sokáig vitatkoztak azon hogy a két szemből kilőtt sugáregyenes hol találkozott közepeken-e vagy másutt hogy egyenesen haladt-e vagy kicsit lefelé tartott úgy ütköztek egymásba a pillanatfelvételen egy helyen megperzselődött a papír

Kávét, taxi, parfüm

sajna nem találom a belépőmet, kotorászott a táskájában anyám és egymás után rakta ki a noteszt, a tollát, a könyveit, a papírjait, egy fésűt és a parfümjét a portásfülke pultjára, a biztonsági őr hökkenten nézte az üvegfal mögött, mindjárt meglesz, biztatta anyám, majd előszedett egy kekszet és egy dobozos kávé, tudja, ezt arra az esetre hoztam, ha itt véletlenül nem lenne kávé, magyarázta, értem, mondta a pasas várakozóan, á, lelkendezett a nő, megvan a villamosbérletem meg a tb-kártyám, ez nem lenne jó?, az egyik van fénykép, a másikon meg név, csak sajnos a fényképet nem szeretném megmutatni, mert randa vagyok rajta, tiszta banya, azt nem lehet, hadarta, de kereshetek tovább is, jaj, nehogy, riadt vissza az őr, mehet, kisasszony, köszönöm, köszönöm, áradozott anyám és lengedező lófarokkal szaladt fel az első emeletre

apám gyanútlanul pötyögött a számítógépén amikor sípolt a telefonja megnézte az üzenetet te piros zöld kék citrom- vagy narancssárga kávéfőzőt szeretnél? kérdezte anyám te jó ég reggel még kávéfőzőről szó sem volt gondolta apám nem lehetne egy egyszerű fekete? próbálkozott a férfi hát tulajdonképpen lehetne is de nem lesz küldte a válasz sms-t a nő és újra szemlét tartott a legújabb kávéfőzők felett majd leült és mint a madár apró kortyokban hörpintgette a forró fekete italt az őt körülvevő kávéillatban

kávékereskedő apám anyámból is kávéasszisztentst akart csinálni minden reggel beküldte az irodába hogy intézze el a számlákat iratokat ment is mígnem egy reggel a munkába érke-

zö boltossegédek anyámat egy nagy kád pörkölt szemes kávéban találták lubickolni mint mondjuk a tyúk fürdik a porban vagy gyerek a Balatonban édes istenem mit csinál drága nagyságos asszony hagyja abba kérem könyörgött a fősegéd mit szólna a nagyságos úr ha ezt látná anyám erre odapöckölt egy kávészemet tudta hogy apám imádjá

hamutálcát? – kínálta a pincérnő anyámnak, miközben letette a kávéját, köszönöm, nem, hártotta el anyám, ugye, olyannak nézek ki, aki naphosszat a kávézó asztalánál fújja a füstöt, tartotta még egy percre vissza, a pincérnő kicsit felvonta a vállát, kábé, mondta, látja, ez az, amikor a látszat csal, ezen mindig mulatott anyám, ahogy gondolja, kisasszony, vágott kis barátságos grimaszt a pincérnő és elsietett

interjú közben anyám a körömágya melletti bőrt tépdeste finoman a riportert feltette a kérdést anyám figyelmesen hallgatta aztán a csészébe nézett a kávé meg-megrezdülő felszínére és lassan megfontoltan válaszolgotott időnként kifújta a füstöt arrébb mozdult a székén majd újabb kortyintás következett anyám egyszer csak nem tudni miért elnevette magát a riportert csodálkozott most ugyan min nevet ha eddig olyan komoly volt gondolta és a nő arcát vizsgálgatta

anyám a járda szélén szteppelt a zuhogó esőben, mire megérkezett a taxi, a sofőr kinyitotta az ajtót, jó napot, köszönt be a nő, hova lesz a fuvar? nézett rá a pasas, a déli negyedbe megyünk, pontos cím? az nincs, de egy utcát keresek, felismerem, ha látom, majd mondom merre kell menni, ivott már az idén új bort? érdeklődött a sofőr, nem én, anyám az ablaknak támasztotta a fejét, az a karcos, erősödő íz, az az igazi, magyarázta, a nő ki felé nézett, itt most felfelé dombon, én a savanykásra szavazok, folytatta a férfi, akkor itt jobbra, nem, ez még nem az, hajolt előre anyám, talán balra, ahogy mondja, kisasszony, tekerte a kormányt a sofőr, ezzel az autóval, ha akarja, akár két keréken is mehetünk, na most, ha a borhoz eszik egy kis sült kolbászt, itt most csak erre lehet menni, gurultak lefelé a macskaköves úton, kerüljük akkor meg még egyszer a dombot, javasolta anyám, itt van, pontosan tudom, hogy itt vannak azok az összefutó utcák, friss kenyérrrel, mert az az igazi, tette ki az indexet a férfi, egy pillanat, itt nem annyira belátható az út, akkor most merre is? ahol már egyszer voltunk, a dombra fel, csak most próbáljunk más mellékutcát, ok, szívi, nézett a tükörbe a sofőr, balfelől felfut egy utca, jobbról egy másik, felülről meg belefut egy, ez az, álljon meg, kérem, szólt anyám, a sofőr az út szélére állt, anyám kiszállt, egy piros virágú bokorhoz lépett és elkezdte szagolgatni

csendet kérek, szagolok, kiáltotta anyám a hangoskodó kollégáinak, azok elhallgattak, az asszisztens fújta egyet, anyám behunyta a szemét, és kitáguló orrcimpákkal szagolta a legújabb virágkeverék-illatot, előbb intenzíven, majd hagyta kicsit elmúlni, aztán rövideket szippantgatott, ez igen, javasolni fogom az akadémia Nagydíjára, ezt a, mi is a neve? illatot

mit szólsz, sutyorgott anyám a H sor tizenkettedik székén ülve, jól hangzik, nem?, fedőnév, a Bond girlöknek mindnek van fedőneve, szóhoz sem jutok, felelte apám, és anyám kezét az ölébe húzva szundi-kált tovább

tudós apám esténként kacskaringós betűkkel írta le a nappal begyűjtött virágokat, rengeteget pepecselt, míg osztályozta azokat, és lúdtollát a levegőben tartva néha órákig el-

mélkedett a néven, vajon mi legyen a neve, virágtalaszban így lett anyám fedőneve Sosanna, alatta mezei liliom, Lilike, Viola, Ibolya, Jázmin, közben alatta a sok virág, aztán csodálkoztak, hogy miért van tele ibolyával, egyéb szagos virággal a domboldal, hát ezért, ott volt, ott tombolt a sok anyám, különösen tavasszal és nyár elején.

apám egy hatalmas dísznövény mellől figyelte közeledő anyámat, szia, köszönt, a férfi, beleszimatolt a levegőbe, milyen illat van rajtad? Flower, virágkeverék, ennyire érezni? igen, már messziről, hát, minden a domboldalon kezdődött, biccentett a nő

reggel anyám kidugta a lábát a paplan alól, ma melyikkel kezdjük, tekintett az asztalán álló rengeteg üvegcsére, legyen ez az első, tekerte le egy hosszúkás kupakját, hmmm, mélyre leszívta, mint élvezkedő dohányos a füstöt, anyám orrának parfümszagoló részlege különválasztotta a gyümölcsöt – azon belül pontosan megkülönböztetve a bogyós és bogyótlan, magvas és magvatlan gyümölcsöket, a virágos erdei, mezei, kerti virágokat, majd külön az érzéki pézsmá-, szantálillatokat, aztán ha vaduló kedvében volt, egyszerre két vagy több illatot is szagolt, egy komoly, elegáns estit és egy játékos délelőttit, keverte kedvére

a szatócsbolt csengője megcsendült ahogy sokszoknyás terebélyes anyám kinyitotta az ajtót nem jött elő senki Mariska a lány hátul lehetett a raktárban anyám állt a bolt előterében várt beleszagolt a levegőbe cukor-ánizs-gyömbér keverék mormolta majd a pulthoz lépett egymás után lecsavarta a tárolóüvegek tetejét és illatmintát vett a különböző fűszerekből a kakaó az orrába ment attól nagyot tüszentett aztán kihúzta a pult feletti fiókokat és kivett egy-egy selyempapírba csomagolt szappant a papírt egy helyen kicsit széthúzta és odadugta az orrát segíthetek?, hallotta hirtelen anyám megrezzent igen egy darab levendulaszappant kérek mondta a lánynak és a legújabb fürdősószállítmányt már tetszett szagolni?, kérdezte Mariska a pénztárgépet ütögetve még nem de szívesen csillant fel anyám szeme erre tessék vezette be a raktárba a lány anyám a nyitott zsákokhoz lépett és belemélyesztette a kezét a csillogó kék és pirosas szemcsékbe hmmm mormolta így telt a délelőtt

Szunyog Zsuzsa (Királyhelmec, 1971): a Comenius Egyetem Bölcsészkarán végeztem, Pozsonyban élek. Ez idáig verseket közöltem, a második verskötetem 2009-ben jelent meg.

Boldogtalanság az Auróra telepen

A U R Ó R A

Bernáth Aurél az első név, ami eszembe jut, de ez nem illik ehhez a birkózó arcú férfinhoz. Legyen inkább Bogdán Aurél, vagy még inkább Bogdán Tamás, akit a legtöbb ismerőse vezetékneven szólít. Bernáth Aurél már foglalt, egy valóban élt festő foglalta el, Bogdán Tamás viszont nem valóban élt, és társadalomtudós sem valóban, társadalomkutató, adjunktus, balliberális értelmiségi férfi a harmincas éveinek végén, akinek már elvált felesége is van, szintén nem valóban, mint ahogy ez a nő sem valóban, ez az Enikő, a Szentpéteri Enikő, akihez most 1998 utolsó éjszakáján egy házibuliban végre sikerül közelebb kerülnie. Ismerik egymást régóta, kicsi a város, egyezik a tudományos mezejük, Enikő kisebbségeket és margináliákat kutat, Bogdánt a nacionalizmus érdekli, a nemzet, a tánctéren rázkódókat mind érdekli a nemzet, de mégis, van olyan köztük, aki ha meghallja, hogy nemzet, úgy összegyűrődik az arca, hogy azt mások is látják.

A házigazda egyidős Bogdánal, de nála többnek tűnik, és tulajdonképpen jobban néz ki, létteli, állati jól áll neki a nagy has, a krémszínű gyűrött zakó, a bozontos szakáll, ez a hanyag elegancia, ez az, amit hanyag eleganciának szoktak nevezni, bár van valami ideges rángatózás a járásában, de még az is hanyag elegancia a századvégi Budapesten, amikor kivágja az egyetememen a folyosó ajtaját, és az egyik lábát, mintha sánta lenne, húzza maga után, pedig száguld közben, semmi baja a lábának egyébként, végigrobog az ajtók előtt, hóna alól lobognak a papírlapok, most a táncolók között ugrálva a mellkasát veri és üvölt, egy dagi és bozontos Tarzan.

– Géza, az emelet, leszakad! – röhögve lép be a szobába a felesége, egy fekete koktélszék, fekete hajú, kontyos nő, száján vérpiros rúzs, ő mindig ilyen, még az olvasópultban is, az Egyetemi Könyvtár olvasópultjában, ahol a mindennapjait tölti, és ahol pontosan tudja, hogy több tucatra rúg azoknak a száma, akik erotikus fantáziájához ő szolgáltat alapanyagot, mert ő olyan, tényleg olyan, negyvenkét évesen is olyan, most a falnak dőlve rázkódik a nevetéstől, aztán ha már pont ott sikerült megállnia az italos asztalka mellett, unikummal szolgálja ki magát, és nagyterpeszben a férje mindahány kilójának az egészségére iszik, neki még ez is jól áll, és az ajtókeretet görnyedten támasztó doktoris

hallgatók büszkék magukra, hogy minden-
nek tanúi lehetnek.

– Ez az Alíz – mondja ugyanezen a há-
zibulin feleségéről az iménti Géza –, ez
az Alíz egyszerűen olyan, hogy nem lehet
megcsalni. Pedig ti is tudjátok, hogy len-
ne kivel!

– Hát hogyne – bólogat Bogdán Gé-
za felé, kajánság van ebben a bólogatás-
ban, de amikor Géza már nem figyel, ak-
kor Enikővel végre összenevetnek, ez a leg-
első egymásra nevetésük, utólag kiderülhet
még, hogy mindketten mást találtak vicces-
nek, Bogdán például azt, hogy Géza igen-
is megcsalja a feleségét. De nem, Bogdán
akar tetszeni, akarja mutatni, hogy milyen

érzékeny, akarja mutatni, hogy ő érti az Enikőt, úgyhogy most azon nevet, amin Enikő is,
tudniillik a férfiakon. Nevetésükbe hivatlanul bekapcsolódik egy vidéki kolleganő, vala-
milyen Regina, akinek a vezetéknevét Bogdán képtelen megjegyezni, nem is próbálja, va-
lahányszor meglátja, a Szociológiai Figyelő jut róla eszébe, szerencsére ritkán kell élőben
találkoznia vele, és Pesttől háromszáz kilométerre tanít, mégis felbukkan időnként egy-egy
konferencián és házibulin, előbbi még érthető, de utóbbi egyáltalán nem, ki hívja meg
folyton, hogy aztán végig a konyhában cigarettázzon, és be ne álljon a szája, ömlik belőle
az érdektelen szóáradat, micsoda savanyú ábrázat, szürke fején a haja húsz éve félrefésülve,
kétoldalt kilógnak belőle a nagy fülei, pont úgy néz ki, mint az újságíró az azon a festmé-
nyen, Otto Dix híres festményén, amit a Szociológiai Figyelő valamilyen, Bogdán számá-
ra érthetetlen okból a címlapján használ. Attól, hogy egy nő értelmiségi, még ne legyen
ronda, ennyi. Attól még nem muszáj rondának lennie.

Másodszor akkor nevetnek egymásra Bogdán és az Enikő, amikor a férfi a karjánál fog-
va a hallba húzza a nőt, padlótól plafonig itt is könyvespolcok állnak, Bogdán jól ismeri
a házigazdák könyvtárát, tudja, hogy a művészettörténeti albumok között Taschen köny-
vek is sorakoznak, amiket Géza Bécsben szokott megvásárolni, szereti végighúzni az ujját
a csillogó lapokon, nézni ezeket az élénk színeket, most már itthon is akad ilyesmi. New
Objectivity, Neue Sachlichkeit, Enikő még mindig nem érti, Bogdán gyorsan lapoz, ben-
ne kell lennie ennek a hogyishívják nőnek, Enikő közben cigarettára gyújt, a szájában
tartja a cigarettát, hosszú szőkésbarna haját feltűzi a feje tetejére, közben a szoba irányá-
ba néz, mennyire nőies, sokkal szebb, érzékeli ezt a kecsességet Bogdán a szeme sarkából,
miközben elfoglalja a lapozás, itt kell lennie, a szobában most mindenki egyszerre ugrál,
ez a legjobb házibuli évek óta. És igen, itt van, Sylvia von Harden, na mit szólsz, mennyi-
re hasonlítanak, még a ruhájuk is. Enikőből kirobban a nevetés, Bogdánt nagyon jó érzés
önti el, örül ennek a szilveszternek, hogy pont az Enikővel és pont itt, a tavalyi rettenetes
volt, és az azelőtti is, az azt megelőző, most hirtelen nem emlékszik, az még máshogy volt,
nem kell erre most emlékezni, az a lényeg, hogy van élet, most látszik.

Mennyire rosszindulatú vagy, csóválja a fejét Enikő, de nem hagyja abba a kuncogást,
újra belepillant a könyvbe, aztán becsukja, ha a konyha felől mozgást érzékel, ijedten pil-
lant hátra, a férfi azt mondja magában, hogy édes, édes, ahogy a mellére szorítja a köny-
vet, most száz százalékgig biztos benne, hogy ebből az éjszakából lesz valami, most annyi-
ra közel érzi magához a nőt, akár meg is simogathatná az arcát, hátrafésülve ezt a tincset
a halántékáról, akár odahajolhatna hozzá és megcsókolhatná, olyan természetes lenne, csak
azért nem teszi, mert nem lehet ezt így mindenki előtt, Enikő lényegében férjnél van, igaz,
a férje egy nála húsz évvel idősebb New York-i pasas, az is annyi mindent elmond a kap-
csolatukról, hogy külön szilvesztereznek.

Enikő most a könyvet olvassa, nahát, ezt nem is tudtam, mondja, hogy az Otto Dix
az utcán üldözte Sylvia-t, megragadta a karját, és rákiáltott: Le kell festenem magát! Maga
egy egész korszakot testesít meg! Mire a nő így felelt: Úgy, hát fénytelen szemeket, elál-

ló füleket, hosszú orrot, vékony száját akar festeni? Megnyúlt kezeket, rövid lábakat, óriás lábfejeket? Csupa olyasmit, amivel embereket lehet ijesztesgetni? De a festőt nem lehetett lerázni, lelkesedése határtalan volt, ami nem is csoda. Ez aztán a briliáns önjellemzés, mondta Sylviának. Ez a portré egy olyan korszaknak állít majd emléket, amely a nőt nem a külső szépségéért, hanem belső értékeiért szereti.

Becsukja a könyvet Enikő, és elhúzza a száját, megsajnálta a konyhában cigarettázó valamilyen Reginát, Bogdán érti persze, Enikőnek rémlik, hogy milyen Regina (talán Horváth), és hogy mit kutat (egy kelet-magyarországi faluban a munkanélkülieket), emlékszem egy tavalyi előadására, mondja Bogdán, azt hiszem, egész jó volt, igen, bólint komolyan Enikő, bár az is lehet, hogy végigaludtam, vakarja a fejét Bogdán, Enikő folytatja, szerintem okos a csaj, csak tényleg rettentő boldogtalan szegény, és ez látszik rajta.

Lipták Laci szédelegve áll meg mellettük, hízásra hajlamos, barnaképű srác, pár évvel fiatalabb Bogdánál, ismerik egymást gyerekkoruk óta, még Miskolcra, nem, nem közös iskolába, hanem cselgáncsozni jártak egy helyre.

– Komolyan, cselgáncs? – kérdezi Enikő, őszintén csodálkozik, ő nem szokott sportra gondolni, mindig meglepődik, hogy ilyesmi van, neki a sport soha nem jelentett semmit, kislányként a művészi torna érdekelte és a korcsolya, az is csak a tévében, de kamaszkorában kinőtte ezt is, valamit persze jó lenne mozogni, de szerencsére elég jó adottságokkal rendelkezik, vagy talán mégsem szerencsére, mert így semmi sem veszi rá arra, hogy mozogjon, és hogy ne cigarettázzon, ő nem a sporttól, hanem a cigarettától és a kávétól szép, és most, ahogy ránéz Bogdánra, az arcában meglátja a birkózót.

– Nem, nem, Enikő, a cselgáncs az egészen más. Tudod, dzsúdó. Test test ellen – magyarázza Bogdán, hátba vágja Lipták Lacit, mintha jóban lennének, pedig egyáltalán nem szereti, hiperaktív gyerek volt, most meg oknyomozó újságíró, idétlen volt ez a hátbavágás, de már ez a szó is, hogy oknyomozó. Menjen szépen oknyomozni a konyhába, ha már így elindult. Rendben, nem fogja most maga előtt letagadni, miért is tagadná, részben arról van szó, hogy savanyú a szőlő, ez a nála öt-tíz évvel fiatalabb korosztály már sokkal talpraesettebb, még látták az előző rendszert, de otthonosan mozognak az újban, gyorsan járnak, egy lépéssel gyorsabban, de ez igazságtalan valahol, mert őt is ugyanúgy a társadalom érdekli, mindkettejüket az érdekli, hogy az országban mi történik, de Bogdán kutat (és ott volt a rendszerváltásnál), míg a Lipták Laci nyomoz (és nem volt ott, mégis úgy beszél róla, mintha ott lett volna), most pedig mindketten rajta vannak a szélsőjobbos témán, de míg Bogdán már hónapok óta végzi a terepmunkát, Lipták Laci kétszer beszél valakikkel, és már írja is az oknyomozó riportját, amit sokkal többen fognak elolvasni, mint Bogdán pályázati beszámolóját.

– Tudom, mi a cselgáncs. Arról beszélek, hogy neked van birkózófejed, elképesztően birkózófejed van, de csak most vettem észre, még az orrodon is ez a kanyar, ez a görbesség, mint a törött birkózóorrok, és a nyakad is, de ne érts félre, hallod? Nagyon tetszik – mondja Enikő, fejét oldalra billentve nézi őt, tényleg elgondolkozik most ezen a kérdésen, és bólint egyet, mint aki ismét arra jutott, amit az imént már kimondott, akárhogy is, vallo-más ez, a vonzalom kölcsönös, nem véletlenül mozognak már órák óta együtt ebben a lakásban, mintha össze lennének ragadva, csak ez a magabiztosság, Enikő túlságosan magabiztos, vagy csupán szerepet alakít, a magabiztos New York-i nő szerepét? Van erre is esély.

Lipták Laci közben eltűnt a konyha irányában, de a következő pillanatban már vissza is tér, kezében egy üveg vodka és felespoharak, nyomában Gévai Karcsi élénken gesztikulálva magyaráz az információs társadalomról, őt pedig a kelet-magyarországi munkanélküliek kutatója, Regina követi, Bogdán feltűnés nélkül veszi ki Enikő kezéből az albumot, és közben

úgy érzi, hogy a nő finoman megsimogatja a kezét, de néhány másodperccel később már nem biztos benne, hogy megtörtént, a kezén érzi ugyan az érintést, és miközben visszadugja a könyvet a polcra a többi közé, ezen gondolkodik, vajon mit adhatna Enikő kezébe.

– Veletek még nem koccintottam – mondja Lipták Laci, ellentmondást nem tűrően osztani kezdi a felespoarakat, úgy tűnik, a hátsó szekció is ezért jött, nyugodtan állnak a Lipták mögött, nem úgy festenek, mint akik tovább akarnának menni, de még itt sincsenek, Karcsi még ugyanazt a mondatot fejezi be, Regina nagyokat szuszogva emészti a hallottakat, így keresi a kapcsolódást, és közben nem is néz rájuk, tekintetét a tapétára szegezi, és miután Karcsi pontot tesz a mondat végére, akkor néz rájuk, akkor érkezik meg, nevetve nyúl a pohárért, van valami alpári a nevetésében, gondolja Enikő, majd gyorsan elszégyelli magát ettől a gondolatától, ő azért igyekszik tudatos lenni ebben a dologban, tudja, hogy van benne némi ellenszenv a vidéki értelmiségiekkel szemben, ha őszinte akar lenni magához, kisszerűnek, ostobának és igénytelennek érzékeli őket, persze tudja, hogy ez rossz, mint ahogy az is rossz, amikor ehelyett az egzotikumot próbálja értékelni bennük, tényleg pont olyan ez a Regina, mint az az újságíró a festményen, legalább húsz évvel van lemaradva Budapestről, mint ahogy ez a szegény Budapest is le van maradva, és minden izgága igyekezet, hogy naprakész legyen, hogy felzárkózzon, minden iparkodás teljesen fölösleges, innen nézve azt hiszik, hogy New York fantasztikus és elérhető, ha jobb is, ha más is, mint ők, de nem sokkal, és ha ez a város, ha ez az ország nem, de ők személy szerint lehetnek olyanok, mint New York, milyen érdekes, hogy nem kételkednek.

– Éppen arról beszélgetünk, hogy az információ átalakítja a társadalom szerkezetét, olyanira, hogy a foglalkoztatással kapcsolatos problémák is mások lesznek a jövőben – magyarázza Regina, Gévai Karcsi nekitámaszkodik a szemközti falnak, vállat von, izgalmas téma, de már lerágott csont, ő csak Reginának foglalta össze dióhéjban egy korábbi tanulmányát, és a nő teljesen begerjedt. Koccintanak, Enikő bedobja a vodkát, és üres pohárral a kezében, mutatójával Karcsira mutatva, a többieket megelőzve mondja el a véleményét dióhéjban.

– Az információs társadalom komoly lehetőség – szögezi le Enikő –, lehetőség a hátrányos helyzetű csoportok és mindenki számára. Ebben az országban az embereket termelésre szocializálták, pedig egyre inkább szolgáltatni kell. Az információs társadalom révén kreatívak lehetünk...

– Gondolom, New York ebből a szempontból inspiráló hely – bólogat Gévai Karcsi.

– Itthon szeretik lenézni az amerikaiakat, miközben odakint egy tízéves gyerek is összefüggő mondatokban tud beszélni arról, amiben hisz, és minden második ember kreatív módon keresi a pénzét. Én arról álmodozom, hogy ez a kis ország Európa kreatív központja lehetne. De akkor nem olyan kérdéseken kéne rágódni, mint hogy Közép- vagy Kelet-Európa vagyunk-e...

Ezen a ponton Regina izgatottan közbevág:

– Egyáltalán nincs igazad! Egy munkanélküli leginkább abban lehet kreatív, hogy milyen feketemunkával keres pénzt...

– Ne kapd fel a vizet, egyáltalán nem erre gondolok – mondja Enikő.

– Nem, nem értelek félre – dadogja Regina, akinek ezek szerint nem túl jók az idegei. – Arról beszélsz, hogy Magyarország legyen a kreativitás országa, de kérдем én, ez miben lenne más, mint amikor néhány évvel ezelőtt kitalálták, hogy legyünk a vas és az acél országa?

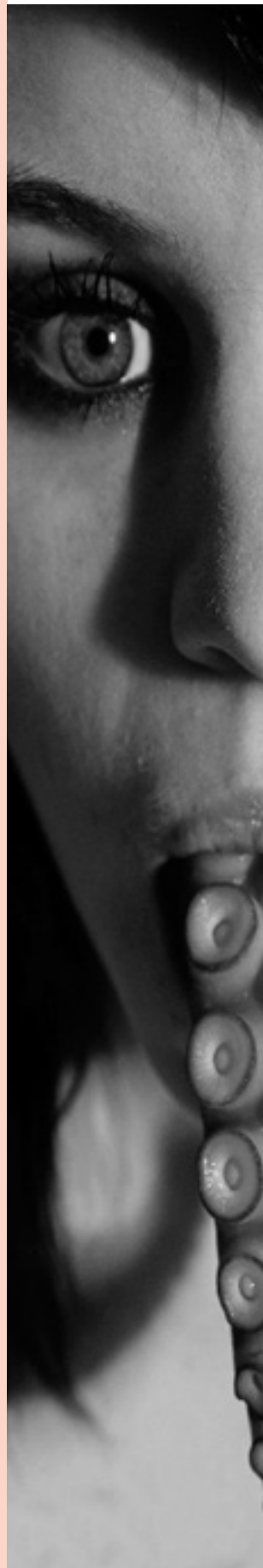
Regina egyre jobban belemelegszik, Enikő Bogdánra pillant – szerencsétlen nő, szerintem ez nem neked szól, régóta a bögyében lehet ez a téma –, Bogdán szája mosolyra húzódik, Enikő a tekintetével viszozza, ez a harmadik ma este.

– ...ez nem egy kreatív nemzet, könyörgöm, ez egy pesszimista és rosszindulatú, irigy nemzet, ezzel szembe kell nézni. Legalább száz év kell ahhoz, hogy átneveljük magunkat!

– És addigra már mi is csak gépek leszünk, ember formájú gépek – fűzi hozzá Lipták Laci.

– Nekem ez túlságosan nemzetkarakterológia – vonja meg a vállát Enikő. – De min húztad fel magad ennyire? Én nem akartam bántó lenni.

Előkotorja a cigarettáját, barátságosan megkínálja a vidéki kolleganőt, aki elfogadja, elnézést, hogy kiabáltam, persze, ez csak egy szilveszteri buli, nem itt kell megváltani a világot, csak tudod, Enikő, nekem ezek a dolgok tényleg fontosak, és nyilván neked is azok.

– Igen, tudom, ezek nehéz kérdések.

– Én gyakran úgy érzem, hogy a mi köreinkben inkább az a probléma – hümmögi Bogdán –, hogy az intellektust dicsőítjük, míg a kreativitást üres jelszónak tartjuk.

– Szerintem ez nem nemzetkarakterológia – mondja Regina. – Vannak tendenciák, vannak számok. Lehet olyat mondani, hogy egy nemzet pesszimista.

– Enikő nem hisz a számokban, és ami engem illet, én se nagyon – mondja Bogdán. A másik két férfi ebből most megérti, hogy Bogdán és Enikő között van valami. Kicsit bosszúsak. Ha tudták volna, hogy rá lehet hajtani a nőre, megtették volna.

– De hát szociológusok vagytok. Akkor miről beszélünk? – Regina értetlenkedve rázza a fejét.

– Én már nem gondolkodom számokban – mondja a férfi. – Odamegyek az emberekhez, megnézem, hogyan élnek, beszélek velük, meghallgatom őket.

– Én is ezt csinálom – mondja Regina.

– Néhány hónapja kezdtem el egy vadiúj terepmunkát – vigyorog Bogdán –, amit őszel még nem tudtam teljes gőzzel nyomni a tanítás miatt, de a következő félévet megkapom alkotóiban, úgyhogy augusztusig már nem sokat fogtok látni.

Tovább is mondaná Bogdán, de Lipták Laci közbekérdez:

– És milyen órákat tartasz?

Enikő és Bogdán egyszerre vonnak vállat. Még Gévai Karcsi is felkapja a fejét, pedig egy ideje szótlannul mereng a vidéki kolleganő mögött, hirtelen rúgott be, de a tanításról neki is megvan a maga véleménye.

– Szerintem milyen órákat? Egyetemes szociológiatörténet egy, egyetemes szociológiatörténet kettő, egyetemes szociológiatörténet huszonhárom – és ha nem kezdene csörögni a mobiltelefonja, akkor a következő mondattal visszakanyarodna a kutatásához, csak még előtte elmesélné, hogy az utóbbi években szociográfiákat olvas, és erről szakszemináriumot is indítana jövőre, ha a tanszéken elfogadják, az lenne az óra címe, hogy „A szociográfia a huszonegyedik században”, ő ebben hisz, valamint a kvalitatív kutatási módszerekben, amiben Enikő is hisz, és ekkor Bogdán gondolatban a homlokára csap, hát persze, miért nem vonja be a kutatásba őt is, egyszerűen leviszi magával a terepre, ha valaki, akkor Enikő tudná értékelni mindazt, ami ott van, azon az elátkozott helyen, neki szívesen megmutatná ezt a sötét világot.

A nagy hangzavarban alig hallja a telefonban a másikat. Maga a terep hívta most föl váratlanul, egy Móra Robi nevű férfi kíván boldog új évet, ez a Robi most egy Auróra telepi előszobában ül, és mindenkit felhív telefonon, akit csak tud, de ez a mindenki nem több őt embernél, és egy sincs közöttük, aki ne lenne meg ezen az éjszakán az ő telefonhívása nélkül.

Majdnem egy évvel ezelőtt találkoztak először, távoli rokonok házasodtak egy Miskolc melletti faluban, óriási esküvő volt, olyan jól ment nekik, hogy több disznót is levágtak az eseményre, és az összes ismert családtagot meghívták ünnepelni, köztük olyanokat is, akiket még sohase láttak. Bogdán ismerte ezeket az embereket, nyaralt náluk még gyerekkorában, és még most is az akkori, gyereknevéen szólították őt, azt mondták neki, Krump-li bácsi. Március volt, fagyatkozott a tél, az utcában latyak és megbarnult hótömbök, az egyik szomszéd a házába invitálta be koccintani, ott ültek a konyhában a hímzett falvédő előtt Robi és a fia, Feri, kopasz tizenéves, még itt bent sem vette le a dzsekijét, a bombert, csak a nyakán látszott, hogy alá inget húzott. Bogdán elismeréssel nyugtázta, hogy egy ifjú szkinhed is része a násznépnek, és gratulált magának, hogy tanulmányírás helyett itt töltheti ezt a hétvégét. Láthatóan Ferinek se volt kedve itt lenni, nem próbált belefolylni a társalgásba, szenttelen képpel ült és befalt egy tál zserbót. Bogdánnak az volt az érzése, hogy az apa, Móra Robi mindjárt elsírja magát. Hamar kiderült, hogy nem ő a rokon, hanem a felesége, egy Marcsi nevű nő, aki akárhányadik unokatestvére volt a menyasszonynak, és a szomszéd azt állította, hogy Bogdánnak is unokatestvére valamiképpen, de találkozni még soha nem találkoztak a szomszéd szerint. Milyen jól informált, gondolta Bogdán. Hamarosan Bogdán anyja is ebbe a konyhába toppant be, ő pontosan emlékezett erre a bizonyos Marcsira, azt is tudta, hogy mi történt vele. Amint kiderült, hogy az asztalnál ülők kicsodák, arcán fájdalom és részvét jelent meg, odaugrott Móra Robi elé, aki erre az asztalt hátrébb tolva felpattant, és úgy ölelték meg egymást, ahogy temetésen szokás.

Sajnálom, annyira sajnálom, mondta Bogdán anyja, és megsimogatta Móra Robi szára, simára borotvált arcát, mire a férfi sírni kezdett, csak a fia tömte a szájába ugyanolyan egykedvűen a süteményt.

Bogdán cigarettát kotort elő a mellényzsebéből, és kifordult vele a teraszra, fél szemmel visszanézett, vajon a szomszéd nem érzi-e, hogy ebben a pillanatban jobb lenne neki is a háttérbe húzódní, de nem ezt érezte, úgy tűnik, számára mást jelentett a diszkrécíó, hangosan kezdett el beszélni a sorsról, és teletöltötte az asztalon sorakozó felespoharakat.

Az esküvői vacsora a falu kiszuperált művelődési házában volt, amit leginkább ilyen események alkalmával vesz birtokába a lakosság, a faliújságon egy korábbi esküvőről készült fényképek sorakoztak. A násznép hosszú asztalok mellett hosszú padokon vacogott bezipzározott kabátokban, fűtés nem volt, de az alkohol és a tánc a többséget felmelegítette. Bogdán az anyja mellett ült, aki mosolyogva integetett a tőlük nem olyan messze gubbasztó Móra Robi felé, akinek ekkorra már kipirosodott az arca, és láthatóan feldobta, hogy emberekkel beszélgethet.

– Nagyon össze van törve szegény ember – súgta oda az anyja Bogdánnak két falás között, és Bogdán nyögött egyet, tudta, hogy az anyja, most mindent el fog mesélni. – Nem emlékszel erre a Marcsira, ugye? Nem volt valami szép kislány szegény. Olyan vastag szemüveget kapott már az óvodában, mint egy szódásüveg. A család is elég szerencsétlen volt, a nő innen ment fel Pestre, férjhez ment valami gyanús figurához, aztán lett valami ritka betegsége, meg is halt, az apa egyedül nevelte a kislányt, én akkor láttam párszor ezt a Marcsikát, amikor itt volt egy nyáron keresztül, de aztán szóltak, hogy többet ne jöjjön, mert állítólag lopkodott, amiről ki tudja, hogy igaz-e. Úgyhogy utána nem is jött, de ezeket talán bántotta a lelkiismeret, és időnként küldtek nekik képeslapot karácsonyra meg húsvétra, na és egy idő után a lapok visszajöttek. Nem is lehetett róluk tudni semmit egészen mostanáig, aztán egyszer csak érkezik a gyásztaóirat, hogy a kislány meghalt, hát most már elég nagy lány volt persze, a fia is mindjárt nagykorú. Ez a Móra Robi, ez volt a férje, elmesélt nekem most mindent ez a szegény ember, nem nagyon lehetek barátaik, küldött mindenkinek táóiratot, akinek a címét otthon a régi levelek között megtalálta, úgy számolom, hogy nyolcvankettőben házasodtak össze, akkorra már mindketten áóvák, de hát ez a Marcsi hány éves volt, még húsz is alig, az a lényeg, hogy nem sokkal később kiöltöztették őket az Auróóra.

– Komolyan? – emelte fel a fejét Bogdán, mire az anyja gyorsan bekapott egy darab húst, majd egy kenyérdarabot, és bólintott. – Miért csak most mondd? Szerinted mi a kutatási témám? Azerbajdzsán? A múltkor már mondtam neked, hogy ki akarok menni az Auróóra.

Bogdán anyja legyintett.

– Azt hittem, hogy már letettél róla. Illetve reméltem. Nem jó környék.

– Hány éve magyarázom ezeket a dolgokat? – Bogdán hitetlenkedve megrázta a fejét, aztán ő is legyintett. – Mindegy, hagyjuk.

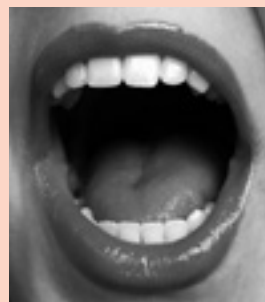
Enni kezdett, csak a szeme sarkából figyelte Móra Robit, aki élénken gesztikulálva mesélt valamit, a vele szemben ülő öregasszonyok vihogni kezdtek, még Feri is röhögött, izzadt homlokú, kipirult arcú apja pedig folytatta tovább. Az öregasszonyok egyre jobb kedvre derültek, és amikor elhangzott a csattanó, mindannyiukból kitört nevetés. Bogdánnak, amikor lefeküdt aludni, és később, amikor a vonaton utazott vissza Budapestre, többször is eszébe jutott ez a kép, ahogyan a fiú idétlenül röhög, mint az egyik kutya a rajzfilmben.

– Úgy hallottam, elvátatok – mondja Enikő később, régóta készült ezzel a mondattal, vannak dolgok, amiket tisztázni kell, ez az egyik, a másik az ő férje, amire Bogdán nem mer rákérdezni, pedig elmondaná, a párkánynak dőlnek, valaki kinyitotta az ablakot, akkora volt már a füst, de őők nem fáznak, Bogdán a nő vállára terített egy pokrócot, a feneüket a radiátor melegíti, még mindig táncoltak a másik szobában, rég volt az éjfé és

a himnusz, utána lelassult a buli, aztán befutott vagy két tucat ember, megteltek a szobák, telik az idő, de még mindig bírják.

– Két éve – válaszolja Bogdán, és arra gondol, hogy tényleg nem reklámozta ezt a választ, úgy kérdez rá a nő, mintha most lett volna, de ez nem az Enikő figyelmetlensége. Biztos sokan a mai napig azt hiszik, hogy a felesége és ő még együtt vannak. Azért hagyta el Laurát, most így fogalmazza meg magának, mert túl sokat akart, az a nő mindent akart, és mindent nem lehet. Volt család, volt otthon, voltak bútorok, volt ebédlő, voltak jó borok és szép poharak, voltak konyhai eszközök, mosogatógép, még az is volt, és ő hagyta ott Laurát, ő hagyta ott, miután három évig gondolkozott ezen, de Laura végig nem vette észre magát, ha rajta múlt volna, megöregedtek volna mindketten egy szempillantás alatt, hogy a hátralévő negyven évet egy ilyen mindenben túli állapotban töltsék. Lehet, soha nem lesz jobb, és lehet, bárki lett volna a helyén, az is túl sokat akart volna. Lehet, kiábrándító lenne egy nő, aki nem akar semmit, akinek a fél is elég és a negyed is. Mondjuk ez az Enikő, ez az Enikő másnak tűnik, de ezt a témát talán nem kellett volna megpendíteni, és nem azért, mert még mindig nem zárta le, persze, hogy nem zárta le, de most van az a pillanat, amikor ez nem számít, Bogdán nem hülye, tudja, hogy majd fog számítani, de most ez egy szabad pillanat, az ablak, a szilveszter, az új év, ami előttük van, mind szabadok. – Mostanában reménykedem, tudod, hogy van még idő az újrakezéshez.

– Talán azt hitted, hogy nincs? – kiáltja Enikő, de köhögni kezd, ki kell köhögnie a rekedtséget a hangjából, le kell csendesítenie felgyorsult szívverését, be kell jönnie az ablaktól, azt mondja, késő van, de nem menni akar, ott volna már jó lenni, valahol egy ismeretlen ágyra dölve egy ismeretlen éjjelilámpa fényénél, a könyvespolcon ugyanazok a könyvek, mint otthon nála, pontosan tudja, hogy már nem tart sokáig ez, most még nem mozdulnak, de hamarosan már az arcát simogatja ez a Bogdán, akit lassan tíz éve, ő akkor még egyetemista hallgató, Bogdán már tanársegéd, de ugyanolyan fiatalok voltak, mint most, csak akkor mindenki mindenkivel flörtölt, így emlékszik vissza Enikő azokra az évekre, biztos benne, hogy a politikai hevület megemeli a libidót, tíz éve, most ahogy az ablaktól ismét belép a szobába, észre sem veszi, és megsimogatja kezével a férfi mellkasát, mintha csak a kordbársonyt akarná érezni a tenyerével, olyan ártatlan és megértő, mert ebben a mozdulatban megértés van, emberi kapcsolódás, a közös múlt, a közös tapasztalatok, megérik mindketten a gyomrukban, a tüdejükben, hogy aztán meglepve és szomorúan nézzenek a másikra, Enikő körül megfordul a szoba, Bogdán ragadja meg a vállánál fogva, és táncol vele ki a fogashoz, méteres halmokban állnak a szürke télikabátok, elgondolkozva merül el köztük Enikő, milyen különös állapotba került, olyan szomorú ez a nő, ezt Bogdán eddig nem látta, és őszintén érzi, hogy semmi mást nem akar, csak megvigasztalni őt, nem is köszönnék el a háziaktól, a kabátot is majd csak kint gombolják be, halkán csukják be maguk után az ajtót, elindulnak lefelé a lépcsőházban, hogy két emelet között álljanak aztán meg, hogy a nagy ablakokból kitekintsenek a hátsó udvarra. Ott a cserepes növények mellett Bogdán végre magához szorítja Enikőt, a halántékára tapasztja a száját, így állnak egy darabig, Enikő most az arcán érzi a kordbársony zakót, talán egy egész perc eltelik, amikor kiszabadítja fejét a szoros fogásból, lábujjhegyre emelkedik, pedig nem alacsony, de így lesz ugyanolyan magas, mint ez a még mindig mozdulatlanul álló férfi, így csókolja meg a száját, ami sokkal puhább, mint amilyenre számított, határozottan meglepődik ezen, és mert elég részeg, megkérdezi magától, vajon udvariatlanság lenne rászólni Bogdánra, hogy az ajkait egy kicsit jobban, vagy egyáltalán, keményítse meg?

robogni, robog, ám (...)

**(Hová iramlanak az örök éjben? –
válasz nem jön, bármeddig nézem;
a lét partja, hol állok, vékony és törékeny:
közel vagyok hozzá, hogy feladjam egészen.)**

Lehet, hogy én könnyöklök minden fülke-fényben,
de lassan önérzetem sincs már, nemhogy büszkeségem,
s narkózis, kóma után esdek ébren –
és nem a bölcsesség jele, ha hallgatok;
csak fájdalom – mint akin orvul nőtt ki halfarok,
de kopoltyúja nincs, fuldokolva zihál,
sehol nincs otthon

(s már azt se bánna – hisz így sem szabad –,
ha fönnakadna horgon).

Dacom fakul és repedez, lazulnak
izmom, fogaim, recseg a csontom.
Más él – nem beosztón, bölcsen talán, *de él*;
nekem mért kell szorongnom??

Ha akarata nélkül nem hullhat le levél,
s egy hajszálam se, akkor én
miért, hogy egyre-másra fölbukom?

Jeges víz van a gödör alján, melyből
a messzi eget bámulom.

A többiek? Ugratják egymást, öblösen röhögve,
fürtökben mennek sörözni, és
üzengetnek a *facebookon* –

lehet, lenéztem céljukat, ám tény, hogy ők elérték,
míg én eltévedtem vagy megrekedtem:
kallódom valahol itt, féluton.

Ha másokat elringat az éj, és fölvidítják őket
boldog nappalok,
rám mért csak ostor vár s lángperzselés
ez egykor szeretett porondon?!
Tovább kitartani... Hát van még arra ok?!
Inkább szöknék meg, akár szellem kulcslyukon!
(Azt lesheted, hogy sikerüljön,
kis bolondom!...)

Rám hullt a későn fölismert törvény
föl nem fészlő szövedéke;
helyben maraszt, kötöz, míg boldog egykoromból
mutogat képeket, gyötörvén
: azt is hiába hittem (vártam), hogy agyonnyom.

Könyököm már sebes, szikraesőt
ont arcomba a mozdony
(robogni robog, ám vérfagylaló, hová,
s útközben is pokoli hőben kell vacognom)
; ölelnem kell (nincs másik) sorsom, e mostohát,
ki mérgezett kötőtű- napokat dőf belém egyenként.

.....

Cselekednem kell mihamar, hogy (jó!? –) *kibirható* legyen:
ki kell siklatnom a szerelvényt,
mielőtt megállapodik **Csődliget** megállóhelyen.

Ki hajítja (át)

Falban hajak énnekem nem erednek;
ujjaim ritkán követhetik vonalát
a szelíd vérereknek;
a zord való kemény, miként a sziklacsípők,
védett zugot se juttat sorsom, melegét,
nemhogy őz-szemű asszonyt, költő-istenítőt!
Kérdésem inkább elnyelem, előre tudván,
csend a felelet
– nem kapok vényre, ha bevált is
ákáromkodásból katedrális-tű
Itt kell, légszomjjal küzdve másznom –
pár szenvelgő vers ósdi szókkal;
nem marad énutánam más nyom.
Tűpárna-szívet kaptam, s bele tűt –
én riogassak holmi keselyűt?!
Eh, jól elkúrtam, fene rágja
< Ki feszül föl a szivárványra? >
Nincs *tanulság*, de keserű
< Ágyó, ősz, tücsök-hegedű! >
Majd csak jön egy csósz, nagy szakállal;
csenddé dermed majd a madárdal,
és áthajít, miként sómarta
téli cipőt – a *tűlsó partra*.

■ **Tatár Sándor** (Budapest, 1962): költő, műfordító.
A Kalligramnál megjelent kötete: *Requiem* (2006).

Ikrek Ikrek Ikrek

SZerpentinen mentünk a hegyek között. A fű csomókban nőtt a lankákon, csak távolról tűnt egybefüggőnek, foltokban már kibukkant a homok. Reggel nyolc óra volt, hűvös szél fújt a sivatag felől és a borókabokrok levelén csillogott a pára. Birkák legelték a hegy tövében növő kanárikölest, hallottuk a kosok nyakába akasztott kolompok zaját.

A kilőtt harcokcsik és a sivatag után üdítő volt látni Líbia zöld hegyeit.

– Szerinted ma támadni fognak? – kérdeztem Hamidot. Hunyorgott, mert a szemébe sütött a nap. Letekertem az ablakot és cigarettát vettem elő. A levegő gyorsan melegedett, már langyos volt, a déli forróság ígéretétől nehéz. Két szál cigarettát gyújtottam meg és az egyiket a kezébe adtam.

– Insallah – mondta és nagyot szívott a cigarettából. – Ha a NATO zöld jelzést ad, akkor támadunk.

– Már egy hete nem volt támadás. Csak lövöldöztek egymásra.

– Igen. Mert a kadhafisták már ravaszok. Ugyanolyan zászlókat akasztanak az autóikra, mint mi, hogy a NATO ne tudja megkülönböztetni őket. Majd akkor támadunk, ha a NATO szól, hogy kilőtték a rakétavetőiket.

Elég volt megemlítenie, és már hallottam is a fejemben a Gradok visítását és a becsapódó rakéták tompa dörrenését. Két hétig hallgattam ilyesmit az ádzsdábíjai fronton. Az előrenyomuló kadhafisták mindig kora reggel támadták a lázadók állásait, az imádság alatt. Bár nem tudtak pontosan célozni a Gradokkal, ha véletlenül mégis sikerült betalálniuk, óriási volt a pusztítás.

– Senki sem tudja, mikor lesz a támadás?

– Allah Karim, Abu Abdel Háfiz! Az átmeneti tanács csak tudja! Valakinek tudnia kell, mikor lesz az a nyomorult offenzíva.

Tudtam, hogy Hamid ingerültsége nem nekem szól. A fia Ádzsdábíjánál állomásozik a felkelők csapataival, és ha megindul az offenzíva, ő is benne lesz a Brégáért vívott tűzharcban. Bréga húsdarálónak számított. Négyszer cserélt gazdát a polgárháború alatt, és még közel sem jártunk a végén.

Csendben szívtuk a cigarettát. Bámultam Hamid arcát. Ráncos volt, a gondoktól ráncos. Ötven volt, de sokkal idősebbnek tűnt, amikor a fia járt az eszében, még jobban elmélyültek a ráncok az arcán. A fiúkért aggódó apák öregszenek meg ilyen hirtelen. Civilben orvos volt, jó angoltudása miatt sofőr lett a polgárháború alatt. Külföldi újságírók mellé osztotta be az Átmeneti Tanács. Bengáziban találkoztunk, közvetlenül a város rakétatámadása után.

– Bocsáss meg, hogy nem azonnal Tobrukba vislek, Abu Abdel Háfiz – mondta valamivel nyugodtabban. Abu Abdel Háfiznak hívott, mióta elmeséltem neki, hogy a fiamat

Háfiznak neveztem el. Az autójában ültem, amikor a Kadhafi-mesterlövészek elkezdtek löni minket ÁdzsdÁbójában, és barátok lettünk. Az ember könnyen köt barátságokat egy háborúban. Senki sem akar meghalni ismeretlenekkel.

– Amíg elviszel, minden rendben. Nem rohanok sehová. A fiad miatt ne aggódj. Nem lesz semmi baja.

– Insallah. Bár, ha meghal, igaz ügyért hal meg. Isten szereti a mártírjait.

– De hát csak nem akarod, hogy meghaljon.

– Persze hogy nem akarom. Az apja vagyok. De Isten útjai kifürkészhetetlenek. Ha úgy akarja, meghal mártírként. Ettől persze félttem.

Lekanyarodtunk a betonútról. A föld vörös volt és nedves, a nap vakítóan sütött, alig láttuk Küréné romjait. A fény végigfolyt a domboldalon, előntötte az antik oszlopokat, szobrokat, a házak fehér kőromjait.

– Ide megyünk, Shahaatba – mondta Hamid. – Láthatod egy sháhid temetését.

– Rokonod volt?

– Nem. De megkértek, hogy vegyem fel a halotti jegyzőkönyvet a temetés előtt. Orvos vagyok, megtehetem.

– Hová tűntek az orvosok a városból?

– A fronton vannak, mint más férfiak. Csak az öregek és a sebesültek tértek vissza.

– Miért kell a halotti jegyzőkönyv?

– Mert, ha győzünk, az új kormány meg fog emlékezni a forradalom mártírjairól. Jó, ha van papír.

Fehérre meszelt házak között hajtottunk végig. Az utca elején álló ellenőrzőpontnál ismerték Hamid kocsiját, csak intettek, hogy hajtsunk tovább. Egy kétemeletes ház előtt álltunk meg. Az udvarán sötét vásznakból emelt sátor magasodott, vallásos dalok harsogtak a hangszórókból. A sátor előtt idősebb, ősz hajú férfi állt meg egy húsz év körüli fiatalember.

– Menjünk, gratuláljunk az apának – mondta Hamid és leállította az autót.

– Nem zavarok?

– Dehogyan. Elviszed a fia hírét a világba.

A sátor csaknem tele volt emberekkel, műanyag székeken ültek. Közepére egy képet állítottak, a mártír arcképe lehetett, nem láttam pontosan. Két férfi előttünk lépett be a sátorba. Mielőtt leültek volna, kezet szorítottak az előtte álló idősebb férfivel. – Gratulálunk a fiadhoz – mondták.

– Ahmed Bakush, a fiad már az angyalokkal van – mondta Hamid arabul, amikor odaértünk.

– Alhamdulillah – válaszolta az idős férfi. – Nagy tisztesség ért minket.

Felém nyújtotta a kezét. – Maga biztosan az újságíró. Áhlen.

– Köszönöm – önkéntelenül a kezemet nyújtottam a férfi mellett álló fiatalembernek is.

– Khalid Bakush – mondta a fiú. Leverten állt, a szemei vörösek voltak a kialvatlan-ságtól. Rövid fekete haja volt, a bőre világosbarna, a szeme barna. Szép ember volt, bizonyosan szeretik a nők.

– Büszke lehetsz a testvéredre, Khalid. Imádkozz, hogy adjon neked is az Isten annyi bátorságot, mint amennyi neki volt – fordult Hamid a fiú felé.

– Igen. Büszke vagyok – elfúló hangon válaszolt, lehajtotta a fejét.

– Hol a Sháhid? – kérdezte Hamid.

– Odabent a szobában. Siess, mert csak rád vártunk a temetéssel – mondta az idősebb férfi.

– Rendben. Nem tudunk a temetésre maradni. Vissza kell érnie Tobrukba, hogy autót találjon Szallúm felé.

Újabb gyászolók érkeztek. Hamid visszament a kocsihoz, a csomagtartóból elővette az aktatáskáját.

– Bemehetek veled? – kérdeztem, miközben haladtunk vissza a házhoz.

– Gyere, ha akarsz.

Hamid hangosan kopogott, hogy jelezze, bemegyünk, és a nők félre tudjanak vonulni. A redőnyök le voltak húzva, félhomály volt a házban. Csempézett lépcső vezetett a felső szobába. Sötét volt, Hamid hosszasan kereste a lámpát. Gyéren berendezett szoba volt, három matracral a földön, középen perzsaszőnyeg. Az egyik matracon feküdt a fiú. Huszon-

éves lehetett, tépett, vértől és homoktól szennyes katonai zubbony volt rajta. A bőre szürke, mint a több napos halottaké. Le voltak csukva a szemei. Megdőbbenve álltam az ajtóban. A halott fiú kiköpött mása volt Khalid Bakushnak, akivel a sátor előtt találkoztunk.

– Nem mondtad, hogy ikrek.

– Pedig azok. Mohamed volt az idősebb, vagy két perccel. Mindketten tizenkilenc évesek. Most segíts, légy szíves.

– Mit fogunk csinálni?

– Le vesszük a ruháját és megnézzük a sebeit.

Odalépett a holttesthez, leült mellé a földre, elkezdte kigombolni a katonai zubbonyt. A fiú arca kormos volt, a haja és a bőre is tele homokkal.

– Ne gondold barbárnak a szülőket, amiért nem mosdatták meg és öltöztették át a mártírt – mondta Hamid. Végzett a zubbony kigombolásával, a szövet cuppogva vált el a sebektől. A levegőben az alvadt vér édes szaga terjengett. A fiú mellkasát mindenütt vér borította.

– A Hádith szerint a sháhidokat ugyanabban a ruhában kell eltemetni, amiben életüket vesztették, és lehetőleg ugyanott – folytatta. Szakértő szemmel bámulta a fiú mellkasát.

Kinyitotta az aktatáskáját, formanyomtatványt és töltőtollat vett elő. A tollat a fiú mellkasán lévő egyik sebhez érintette. Összesen hármat számoltam. Apró, vörös kráterek voltak, vérrel borítva.

– Igen, ez 7.62-es – mondta Hamid.

– Honnan tudod?

– A tollam vége akkora, mint a 7.62-es lövedék. Ez pedig a bemeneteli oldal. A tollhoz viszonyítok, így meg tudom állapítani, milyen lövedék találta el. Ha kisebb, akkor 9-es lövedékkel, amit pisztolyokból és géppisztolyokból lőnek ki, ha nagyobb, akkor 50-essel. Mondjuk, ha 50-es találja el, azt nem kell méregetni, az ötvenes széttépi a testét. Az 50-es széttépi a testét. Az Iszlám szerint bűn fölboncolni egy mártírt. A tollas módszer az egyetlen, hogy megállapítsuk, mi végzett vele.

Írni kezdett a formanyomtatványra.

– A belső folyamatokról nem is írok.

– Tudod, hogy mi történt? – kérdeztem.

– Három nappal ezelőtt tankkal támadtak a kadhafisták Brégánál. Mohamed és a csapata egy árokban húzták meg magukat, miközben a tank nyomult befelé a városba. Khálid elmondása szerint mindenki dermedten feküdt az árokban, mert a tank kiszúrta őket és feljüket tüzelt. Mindenki, kivéve Mohamedet. Nyilvánvaló, hogy kettőjük közül ő volt a bátrabb. Most segíts megfordítani, légy szíves.

Mindketten felálltunk és a hasára fektettük a halottat. Merev volt. A zubbonynak csak cafatai maradtak a hátán, a lövedékek letépték szinte az összes bőrét. Nagy sebek mutatnak, hol távoztak a golyók a húsból. Hamid újra írni kezdett.

– És?

– Hát az biztos, hogy Mohamed megmutatta, hogyan harcol egy mudzsahid. Egyetlen RPG-jük volt, felugrott és kilőtte vele a tank láncaltpát. A tank persze visszalőtt rá, de a többiek már el tudták indítani a visszavonulást.

– Ha lett volna mellénye, élne.

– Egy mudzsahid nem hord mellényt.

– Miért nem?

– Lelassítja a mozgásban.

– Ez hülyeség.

– Nem hülyeség. A mellény tizenhárom kiló. Egyébként meg, minden mudzsahid reméli, hogy magához veszi az Isten.

– És ezért akár örülségre is hajlandóak?

– Nem. Áldozatra azonban igen.

– Miért?

– Mert a próféta, béke legyen vele, azt tanította, hogy aki áldozatot hoz az igaz ügyért és életét veszti, azonnal a paradicsomba kerül.

– Mindkét testvér mudzsahid?

– Igen. Mindketten kérték az urat, hogy szólítsa magához őket a dzsihád során. Mohamed volt a szerencsésebb, ő már Istennel van. Khálid hozta haza a testét. Nem állt meg a mi vonalainknál Ádzsdábújában, hanem egyenesen idejött.

– Az előbb azt mondtad, hogy ott kell eltemetni, ahol elesett.

– Igen, de nem biztos a vonal. Féltő, hogy ha vissza kell vonulnunk, ha a kadhafisták áttörnek megint, megszenstelenítik a mártírok sírjait. Khálid ezért hozta haza. Meg is vagyunk, segíts visszafordítani.

Megfordítottuk a holttestet. Nem volt könnyű művelet visszaöltöztetni, mert a gombok csúszkáltak a vértől.

– Nagy tisztesség ez a családjuknak. Ahmed Bakush büszke lehet az idősebb fiára. Egész Líbia büszke lehet rá. Élt és meghalt az Iszlám szerint. Gyere, mossuk meg a kezünket.

Felálltunk és elindultunk lefelé. A földszinten volt a mosdó.

– Most mi fog történni?

– Majd feljönnek a férfiak, Mohamedet fehér vászonba varrják és a vállukon viszik ki a temetőbe, ahol már meg van nyitva a sír. Mi azonban nem várjuk meg ezt, mert még napnyugta előtt Tobrukba kell érünk, ha autót akarsz találni Szallúm felé.”

Levendulaszagú szappannal mostuk a kezünket, amikor kiabálást hallottunk odakintről. Kiléptünk az ajtón. Nagy tömeg állt az utcán, több férfi is izgatottan hadonászott a kezével.

– Szállj be a kocsiba és ott várj meg – mondta Hamid, a kezembe adta a kulcsot. Néhányan lökdösődni kezdtek a tömegben, a nők hangosan zokogtak. Beültem a kocsiba, láttam, hogy Hamid eltűnik a tömegben. Bekapcsoltam a rádiót. A Szabad Líbia hazafias dallamai csendültek fel, majd az átmeneti tanács szóvivője bejelentette, hogy a forradalmi csapatok átfogó offenzívába kezdtek Brégáért, jelenleg a város külső kerületeiben folynak a harcok. Negyed óra telt el, mire Hamid visszaért. Gyors léptekkel jött az autóhoz, kinyitotta az ajtót és beült.

– Akkor induljunk – mondta Hamid, kikapcsolta a rádiót.

– Mi volt ez a csődület odakint? – kérdeztem.

– Khálid, a másik testvér lelőtte magát.

– Van ennek valami köze az Iszlámhoz?

– Nincs. Az öngyilkosság a legundorítóbb bűn. A pokolra fog jutni.

– Gyakran történik ilyesmi?

– Nem, egyáltalán nem. Az Iszlám tiltja ezt.

Hamid gázt adott, a koci kerekei felpörögtek. Elhagytuk a tömeget, az utca elején álló ellenőrzőpontot, rákanyarodtunk a főútra. A nap teljes erővel sütött, a levegő balzsamos meleg volt, Küréné antik szikláit úgy ragyogtak a hegyoldalon, mint koponyában a fogak.

Valahol a határon

A gázai határátkelő kint volt a sivatagban. A láthatáron lapos, barna dombok emelkedtek, remegett a levegő felettük, és pergett róluk a homok. A palesztin oldalon egyetlen kávézó állt, az egyik oldala teljesen nyitott volt. Az emberek oda menekültek be a hőség elől.

Nyár volt, forró és száraz a városban, a sivatagban pedig még forróbb. Több százan vártak a határnyitásra. Nem mindenkinek jutott hely a műanyag asztaloknál. Sokan csak a golyó lyuggatta falhoz dőlve várakoztak, és bámulták, hogyan keverik a forró levegőt a mocskos ventilátorok. Bent ültem Marúánnal az egyik asztalnál. Tizenhat órája vártam, hogy kinyissák a határt és visszamehessek Egyiptomba. A blokád miatt volt ilyen nehézkes az ügyintézés, Izrael hat éve tartotta zárlat alatt földön, vízen és levegőben a Gázai övezetet. Csak azért nem volt éhínség, mert a határon alagutak százain keresztül áramlott be az egyiptomi csempészár. Alagúton átkelni egy óráig tartott és száz dollárba került, bár az ember meg is halhatott közben, ha az izraeliek éppen akkor lőttek ki egy rakétát. A törvényes út időigényes volt. Senki sem lepődött meg, ha négy-öt napot kellett a határ mellett várakoznia.

– Iszunk még egy kávé? – kérdeztem Marúánt és letettem a műanyag palackot a kezemből. Üres volt már, unalmamban játszottam vele.

– Ihatunk.

– Itnén ahua szada – kiabáltam hátra a pincérnek, aki bólintott, majd hátracsoszogott az egység kormos konyhájába. Bámultam, hogy piszkos a lába. A kávézóban mindenki mocskos volt, beleértve engem is. A por tette ezt, a levegőben lebegő finom sivatagi homok. Rátapad az ember bőrére, az izzadsággal keveredve elszínezi a ruhát. Marúán a határ acélkapujánál összegyűlő tömeget figyelte. Az emberek kétségbeesetten pereltek a géppisztolyos Hamász katonákkal, de senkinek sem nyitották ki a kaput.

– Tudod, azon gondolkodtam, hogy te nem is arabul beszélsz – mondta Marúán.

– Hanem?

– Egyiptomiul.

– És az baj?

– Nem baj, csak nem arab.

– Már hogye lenne arab. Csak néhány hang különbözik.

– Akkor sem arab. A palesztin sem arab.

– Akkor mi az arab?

– A Korán, az az. A többi mind dialektus.

A pincér kihozta a kávékat és letette az asztalra, egy háromdecis üvegpohárban vizet is hozott. A vízben rozsdadarabkák lebegtek. Marúán gondolkodás nélkül felhajtotta a vizet, majd rágyújtott.

– A Hamász-tiszt azt mondta, hogy majd idejön az útleveleddel és szól, hogy mikor mehetsz át.

– Rendben.

– A kazettákat eltetted?

– Igen. Az alsógatyámban vannak.

– Jó. Nem fognak megmotozni, ne aggódj.

– Nem aggódom.

– Jó kis anyag, nem? Mármint sok pénzt ér.

– Igen. Jó anyag.

Hátradóltam a székben. Az ingemet azonnal átverte az izzadság. Éreztem a kazetták nyomását a bőrömlőmön. Férfiak beszéltek rajtuk, arról, hogyan ölte meg, nyomorította meg családtagjaikat a Hamász-kormányzat. Tényleg jó anyag volt, sokat dolgoztunk érte. Marúán titokban, éjjelre szervezett meg minden találkozót. Megdöbbentő elszántsággal dolgozott,

félelem nélkül. Ha lebukunk, őt probléma nélkül kivégezhette volna a Hamász. Elővettem a cigarettámat és rágyújtottam, a leszívott füst semmivel sem volt forróbb a levegőnél.

– Ez a legrosszabb, ez a várakozás – mondtam.

– Még mindig átmehetünk az alagúton. Majd azt mondd Egyiptomban, hogy elvesztetted az útleveledet. És akkor mehetünk együtt.

– Azt hittem, ezt már megbeszéltük, Marúán. Nem mehetek ki alagúton, mert nem alagúton jöttem. Nem kockáztathatom, hogy kiutasítsanak Egyiptomból.

– Tudom, tudom. Csak hiányozni fogsz, testvér.

– Egy hét, Marúán. Az semmi. Beszélék a konzullal, aki levelet küld, hogy kiengedjenek, aztán lejövök érted Árisba.

– És ha nem küld levelet?

– Küld. A barátom.

– Akkor is jobb lenne veled menni.

– Én is jobban örülnék, de nem lehet. De csak egy hetet kell kivárnod. Utána elmegyünk, és az operatőrömként fogsz dolgozni. Megnézzük a szudáni menekülttáborokat. Egy csomó pénzt fogunk keresni.

– Nem érdekel a pénz.

– Tudom.

– Csak veled akarok menni, el az istenverte Gázából. Ez az ördög paradicsoma. Menj át a határon és várj meg Rafahban. Én átmegyek az alagúton. Akkor mehetünk együtt Kairóba.

– És mit fogsz csinálni papírok nélkül? Vissza fognak toloncolni! A konzul sem fog tudni segíteni, ha nem érvényes papírokkal jössz be Egyiptomba. – Hangosabban mondtam, mint kellett volna, többen is az asztalunk felé fordultak.

– Egy hét, Marúán. Csak egy hét – folytattam halkabban. – De ezt már megbeszéltük.

– Rendben. Majd meghúzom magam.

– Azt mondtad, nem lesz semmi baj. Ha baj lesz, akkor nem hagylak itt.

– A Hamász biztosan ki akar majd hallgatni, mert tudják, hogy veled voltam.”

– És mit fogsz csinálni?

– Meghúzom magam a rokonoknál Khan Júniszban. Nem lesz baj, ha nem megy le a videó a tévén, amíg itt vagyok. Ugye nem megy le?

– Persze hogy nem.

– És egy hét, és jössz. Mindenképpen jössz, ugye?

– Ezt már megbeszéltük. Egy hét múlva itt leszek érted. Nem értem, miért kell megint erről beszélnünk.

– Ne haragudj. A meleg miatt van. Az ember ideges lesz ettől a hőségtől. Iszol még valamit, testvér?

– Nem, elegendem van ebből a kávézóból.

– Én hozok egy vizet.

– Rendben.

Felállt és a kávézó hátsó részébe ment, ahol a pincér éppen italokat rakott fel a tálcára. Izzadság ült ki a homlokomra, belefolyt a szemembe. Zsebkendőt vettem elő és törölgetni kezdtem az arcomat. Arra gondoltam, hogy minden konfliktus egyforma, hogy maximum a tájegység változik minimálisan, de a háborúban eltöltött idő mindig ugyanaz. Erről szól a háború, a várakozásról. Vársz, hogy történjen valami. Vársz egy hotelszobában, egy kávézóban, vársz a frontvonalon, a táborút mellett, és közben úgy teszel, mintha lenne esélyed megérteni, mi történik. Nincs. Ha történik is valami, túl gyorsan történik ahhoz, hogy felfogd. Mire megérted, már újra várakozol. Az a munkád, hogy eladd mások privát poklát, úgy, mintha értenéd vagy közöd lenne hozzá.

Marúán visszajött az asztalhoz, a kezében egy üveg ásványvízzel. Leült és teletöltötte a poharát.

– Odanéz – mondta és a kávéház bejárata felé mutatott. Egy fekete BMW fékezett le a kávézó előtt, sötétített ablakai mindent visszatükröztek. Kinyílt az ajtaja, egy harminc körüli, kopasz férfi szállt ki belőle, Armani öltönyben és lakkcipőben. Szurreális látvány volt a koszos várakozók között.

– Nézd meg, ez egy gyilkos.

– Miből gondolod?

– Csak figyelj.

Amint meglátta a férfit, a pincér kirohant. Nem hallottuk, mit beszélnek, de rendelkezett, mert a felszolgáló hátrasietett a hűtőhöz és kivett egy palack vizet.

– Neki nem kell várnia – mondta Marúán. – A Hamász gyilkosainak nem kell várakoznia semmire.

– Miből gondolod, hogy gyilkos?

– Csak a gyilkosoknak van ilyen a szeme. Nézd meg a tekintetét. Olyan lesz a szemük, mint az üveg.

– Én nem látok semmit. Honnan veszed?

– Palesztin vagyok. Ismerek pár gyilkost.

Bámultam a férfit, de nem láttam semmi különösét a tekintetében. A szeme sárgászöld volt és unott.

Nem tudtam elképzelni az elegáns öltönyében, ahogyan keresztüllövi valakinek a lábát. Pedig ez volt a gyakorlat a Gázai övezetben. Éjjel megfogták a túl sokat beszélőt, a térdéhez nyomták a puskacsövet és úgy lötték meg, hogy a golyó porrá zúzza az egész lábszárcsontot és a sarkán jöjjön ki. Lábszárcsont nélkül senki sem tud lábra állni, általában amputálni kell az egész lábat, térdtől lefelé. A másik módszer az volt, hogy a házak tetejéről lökték le az embereket. Előfordult, hogy nem is kellett lökni, elég volt emlékeztetni az illetőt, hogy családja és gyerekei vannak, máris ugrott magától. Erről beszéltek az interjúalanyaink az elmúlt napokban, ezeket a történeteket vittem ki magammal Gázából az alsógatyámban.

– Gyilkosnak kellett volna mennem – mondta Marúán. – Szerinted jó gyilkos lennék?

– Nem hiszem, hogy jó gyilkos lennél. Túl érzelmős vagy.

– Ez igaz. De megpróbálhatnám.

– Ne beszélj baromságokat. Dehogy próbálhatnád meg. Túl okos vagy gyilkosnak.

– Az nem számít. Mindenképpen jobban élnék, mint most. Csak a szemem. Sajnálom a szememet.

A pincér kivitte a vizet az öltönyös férfinak, az pénzt adott neki, majd visszaült az autóba és továbbhajtott. A katonák szélesre tárták a kaput a kocsi előtt és puskatussal félrelökdösték a tömeget. Az egész jelenet nem tartott öt percnél tovább.

– Na látod, megmondtam. A gyilkosoknak nem kell várnia.

– Lehet, hogy diplomata volt vagy politikus.

– Gyilkos volt, ha mondom. Adj egy cigit, légy szíves. Az enyém elfogyott.

Odanyújtottam a csomagot, Marúán kivett egy szálát és rágyújtott. Kint általános volt a hangzavar, sokan követelték kétségbeesetten, hogy engedjék át őket. Nem beszélünk, csak bámultuk a nagy bőröndökkel várakozó családokat, a rohangáló gyerekeket. Néhány perc után egy fekete ruhás Hamász-katona jött be a kávézóba. Arcáról dőlt a veríték, benedvesítette hosszú fekete szakállát is, ami csillogott a napon.

– Külföldi! – kiáltotta el magát.

– Ez te vagy – mondta Marúán és intett a katonának. Odalépett az asztalunkhoz.

– Itt az útleveled, külföldi. Átmehetsz. Megjött az engedély az egyiptomiaktól. Gyere utánam.

Felálltunk az asztaltól, átvágtunk a kapuhoz vezető földúton a tömegben. A kaput résznyire nyitották a katonák, mindketten beléptünk rajta. Egy bódé állt a szögesdrót kerítés mellett, a szakállas katona beadta az útleveletem, hogy felírják az adataimat.

– Nagyon jó utat, testvér – mondta Marúán és megölelt.

– Ugye biztos, hogy visszajössz.

– Igen, biztos.

– Jó. Várni foglak, minden nap. Csak egy hét.

– Igen, csak egy hét.

Visszakaptam az útleveletem, és taxival mentem át az egyiptomi oldalhoz. Az átkelő üres volt, gyorsan lepecsételték a vízumot. A határ előtt egy beduin alkudtam meg a fuvarra Kairóig, egy ütött-kopott sárga Mercedes kombival mentünk. Az anyósülésen ültem, a horizont barna volt, a sivatag felől közeledett a vihar. Hosszasan bámultam az arcomat a viszapillantó tükörben, a szemeimet méregetve. Ugyanolyanok voltak, mint mindig. ■ ■ ■

Jászberényi Sándor

(1980): haditudósító, politikai elemző, novellista. Tudósított az Öntött Ólom hadműveletről a Gázai Övezetben, a jemeni szeparatista mozgalmakról, a nigériai lepra- és tuberkulózisjárványról, az egyiptomi forradalomról, a líbiai polgárháborúról stb. Kairóban él.

Az ISMÉT és

Apámmal tizenegy éves koromban találkoztam először. Az emlékkép már elmosódott, ahogy mondani szokták, a hosszú évek elmosták a kontúrokat. Egy temetőben jártunk, Debrecenben. Tél volt, a hó elkeveredett a megfagyott, kristályos földdel a sírlapok között, és a fenyőfák törzsével, ahol a gyökerek, mint a test bordái emelkedtek ki a földből. Egy fekete bundás kutyát vettem észre a távolban, a drótkerítés túloldalán. Azonban az is egyfajta fekete-sötétszürke foltta vált a fehér drapéria közt. Elmosódott a tájjal minden, gondoltam, a környezet is bizonytalan volt, nem voltam biztos apám tenyerének érintésében sem, amit akkor szoríthattam meg, mikor megpillantottam a kóbor kutyát, a kutya mindvégig veszettül csaholt.

Kipillantottam az ablakon. Az emberek Pécs sétálóutcáján felfelé vagy lefelé, az egyik irányból a másikba haladtak, a központ felé vagy éppen ellenkezőleg. Azután az előttem heverő füzetre pillantottam; a fehér oldalak vakítóan fénylettek, akárcsak az emlékeimben vibráló hótakaró, amit sehogy sem voltam képes megjeleníteni az előttem heverő papírlapok rengetegében. Milyen lehetett, amikor megérintettem? Milyen lehetett az íze, amikor megkóstoltam? Milyen lehetett a hangja, ahogy apám vörös markában egy golyóvá formálódott? Az üres, fehér árnyalatú lapok hallgattak, a kezem sem mozdult, éppen csak fel-emelkedett, de abban a momentumban le is ejtettem. Nem tudtam megmozdulni. Nem tudtam lejegyezni a gondolataimat, sem az emlékeimet. Sz. mellém lépett, a tálcát, melyen egy gőzölgő bögre pihent, mosolyogva letette az asztalra. Még nem indult el vissza a pult felé, s mindez felélesztett kábultságomból, amibe az apámmal kapcsolatos emlék hajszolt. Felpillantottam rá, de akkor már nem felém nézett, és már nem is mosolygott. Baloldali orrcimpájában egy fémpontocska fénylett, ahogy arcára vetültek a szeptemberi napsugarak; kék színű szeméit összehúzza a füzetet szemlélte. Komolyan, még mindig morózus tekintettel azt kérdezte, hogy miért nem írtam le még egyetlen sort sem, majd meg sem várva választomat afelől érdeklődött, hogy minden rendben van-e, hogy nincs-e valami probléma. Mindig van valami, feleltem, behajtottam a füzetet, a golyóstollat könyvjelzőként a lapok közé helyeztem. Az apámra gondoltam, mondtam; de nem fontos, egyáltalán nem, folytattam, amikor letelepedett velem szemben, az ablak mellé.

Voltaképpen az ismétlés úgy van a helyzetekbe szöve, akár, ahogy Shakespeare írja, az életünk az álmainkkal van behálózva, gondoltam, mialatt a velem szemben ülő lány arcát fürkésztem. Felfedeztem az elmúlt hónapok alatt szép szeméi alá vésődött árkokat, fitos orrát néztem, amely egy kissé gögösen emelkedett a plafon vagy az égbolt felé, az ajkait,

amelyeket, úgy hiszem, nem emberi kezek gyúrtak. Megköszöntem a teát, s hallgattam; nem kérdezett semmit, nem érdeklődött tovább, mivel sejtette, hogy úgysem feletem volna neki. Milan Kundera *Halhatatlanságáról* beszélt, amely ott hevert az asztalka túoldalán; aznap reggel adta vissza a könyvet, néhány órával korábban, miközben egy buszmegálló felé siettem, akkor kért meg, hogy nézzek be hozzá a kávézóba, ahol dolgozott. Köszönöm a könyvet, mondta még egyszer, megérintette a kezemet, ami a behajtott füzetet vonta maga alá; bólintottam, majd az alakját néztem, ahogy neszező léptekkel elindult a pulthoz, ahol már két férfi állt és várta a kiszolgálást. Mielőtt elveszett volna a minden napok mozdulataiban, felém fordult s elmosolyodott, bennem pedig újra felőlött, hogy az ismétlés oly megállíthatatlan, oly mélyen beágyazódott a mozdulatokba, hogy elképzelhetetlennek tartottam a linearitást.

Ezerkilencszázkilencvenhatban halt meg nagyapám, nyugalmazott századírnok, aki, amiként leírta naplószerű följegyzéseiben, és ahogy én hallottam nagyanyámon keresztül, a poklot is megjárta a negyvenes-ötvenes években. Sohasem olvastam ezeket az irományokat, amelyeket huszonnégy éves korától kezdve írhatott, amikor a fontra került, szinte napi rendszerességgel, amikor csak alkalma volt rá. Telis-tele voltak azok szerelmes gondolatokkal, meg hiú, a valóságban nem létező szavakkal, mondta egyszer nagyanyám. Valójában versek voltak azok, korrigálta apám nagyanyám szavait, megismerkedésünket követően. A debreceni temetőben jártunk, a kutya még mindig ugatott, egyre vesztebbül, egyre fájdalmasabban, de már nem törődtem vele, távolabbról szólt, egy visszhang maradt csupán a hófehér sírok között. Amikor afelől érdeklődtem, hogy elolvashatom-e azokat a verseket, apám annyit suttogott, hogy nem tudja, merre található az a könyv. Nagyapád mindent elrejtett, sohasem beszélt róluk, mindig anyám emlegette nekem, ha csak lehetősége volt rá. Hirtelen hűvös szél támadt, hódarát meg száraz gallyakat vonszolt magával a lábunk előtt, a kis ösvényen, ahol jártunk. Úgy rémlik, mintha a szél fogvacogató hullámaival a temető is elmosódott volna, s mintha az a kis ösvény, amelyen haladtunk, valójában egy önmagába visszatérő hurok lett volna, vagy azzá változott volna az emlékezetemben. Valami még felderengett előttem, abban a kávézóban, ahol Sz. magányosan állt a pult mellett, s félhomályban látni véltem, ahogy kivonalazódik mosolya, miután találkozott tekintetünk; ami még felderengett, az a sírkő volt, amely előtt megálltunk apámmal. Kezét a vállamon pihentette, ami kezdetben zavarba ejtett, de egy idő után biztonsággal töltött el. A síron túl, néhány méterrel távolabb egy magas, talán két méter magas téglafal húzódott, csontszerű, száraz vadszőlőmaradványok hálózta be az összefirkált, vakolathányos falat. Néhány varjú ült a tetején, s kánonban követve egymást, egyszer-egyszer károgtak egyet, majd elszálltak, ameddig csak tudtam, követtem tekintetemmel az ólmos tollazatú madarak mozgását. Azután, ha jól emlékszem, apám szavait hallottam: Köszönöm, mondta, egy kissé félszegen; eltávolodott, közelebb lépett a sírlaphoz, s szabad kezével előhúzott egy kis csomagot kabátja zsebéből. Köszönöm, hogy megmutattad, merre találok. Nem válaszoltam; voltaképpen nem értettem semmit sem, szemlesütve hallgattam és szemlélttem megnyújtott, mondhatni teátrális mozdulatait. Hangja, érces hangszíne is egybeszövődött azzal az érthetetlen átváltozással, ami az emlékképpel történt, egyre

ércesebb lett, ugyanakkor egyre semmitmondóbb, végül nem maradt más, csak amit egy recsegő padló hangja válthat ki a sötétséggel átitatott szobában. Arra is halványan emlékeztem már, hogy miről beszélt nekem. Abban biztos voltam, hogy nagyapámról mondott valamit, s a gyermekkoráról az ötvenes években, egy fényképről, amely nagyapát ábrázolta, s ami rejtélyes motívumként vibrált gyermekkorában. Soha nem ismertem, egyáltalán nem, emlékeztem apám árnyalt, monológszerű szavaira; még azt sem tudta, hogy a világon vagyok; emlékszem riadt arcára, szótlanságára, görnyedt alakjára az asztal fölött, a mondatra, ahogy kiejti, hogy nem tud enni, arra hivatkozva, hogy a fagy mindent elvett tőle Szibériában, még az éhséget is. Legendás maradt számomra. Láttam, hogy apám elmosolyodott; valamiféle ironikus, de hálás fintor volt az, mintegy kigúnyolva a sírkövet, ami semmiképpen sem akadályozhatta meg abban, hogy visszaemlékezzen az apjára, a nagyapámra, s felidézhesse az arcát; a sírkövet, melyet a tenyerével tisztogatott. A tenyerét még érzékeltem, el-elszaladt a töredékes feliraton, amit a sűrke mészkőtömbbe vésetett nagyanyám; a hó meg a sár elegyedett egymással, érdekes szintézist alkotva, amint a sír széle felé lökődtek.

Másnap délután ismét ott ültem a kávézóban; az ablak mellett, pontosan a mellett az asztal mellett, ahol tegnap és azelőtt. Tulajdonképpen Sz. miatt tértem be a kávézóba. Ha jól emlékszem, az utca közepén álltam, az egyik ismerősömre várakozhattam, s akkor pillantottam meg, az ablaküveg túlsó oldalán. Nem láttam tisztán alakját, csak az arcát figyelhettem meg tüzetesebben, amint elmélyülten bolyong a kezében tartott könyv soraiiban, s úgy tűnt számomra, hogy sehogy sem lehet kiszakítani abból a világból, ahová elmenekült. Finom vonású arca, arcélének gyengéd kontúrjai előléptek az üveg áttetsző válaszfalából, kék színű szemei közvetlenül előttem vibráltak. Amikor beléptem, s miután rendeltem tőle, megkérdeztem, hogy mit olvas; egy Ady Endre-kötetet vonszolt a kezében, miközben helyet foglaltam vele szemben a kis asztalnál. Természetesen csak akkor, ha valóban nem zavarlak, vettem fel újra, de tekintetéből leszűrtem, hogy egyáltalán nem zavarom. Leültem és hallgattam, az arcát néztem, amely ragyogott, akár a hótakaró az emlékeimben, amit már napok óta próbáltam lejegyezni, sikertelenül. Mégis, hiába engedett közel magához, zavartan nézett rám, mint egy félkegyelműre, aki saját képzeletének a szüleménye, vagy egy kísértet, vagy egy árny lehet, semmi más; belekortyoltam a fekete teába, zavart tekintetét szemléltem, s a tükröződésekről beszéltem neki, amelyeket még én sem értettem igazán. Azokról az apró csodákról, amelyek ott éltek a közelünkben, nap nap után, mit sem törődve az ismétléssel, ami átjárt bennünket, s a belőlünk származó emlékeket; ragyogtak a fények, melyek a testeket simogatták és ezáltal megkettőzték azokat.

Sz. leült velem szemben; éreztem, hogy engem néz, éreztem, ahogy felméri tekintetével az arcvonásaimat. Tudta, hogy apámra gondolok, valamint arra a jelenetsorra, amit lejegyezni próbáltam az utóbbi időszakban. Megérintette a kezemet, csakúgy, mint előző nap, amikor a Kundera-könyvről beszélt, rendkívül önfeledten. Miért nem látogatod meg?, kérdezte; hangja valahonnan a távolból rezonált, legalábbis úgy éreztem, mintha havas mezőkön keresztül jutott volna el hozzám egyszerű kérdése. Nem szólaltam meg;

megráztam a fejem, a tollat az ujjaim között fogattam. Elkísérhetlek, József, mondta csendesen, miközben egy cigarettára gyújtott, bár az alatt a néhány nap alatt még nem láttam cigarettával a kezében. Orrában a kis fémpontocska meg-megcsillant. Azt kérdeztem, hogy akkor ki dolgozna helyette, mire azt felelte, hogy nem érdekli, majd csak talál valakit az egyetlen vagy valahol az ismerősei között. Megszorította a tenyeremet, hosszú ideig néztem az arcát, kék színű szempárját, amely nyíltan és szabadon azt üzenté, hogy elkísérlek, ha szeretnéd, veled tartok, ha azt akarod. Áthajoltam a kis asztalka fölött, árnyékot vetve a füzetre, a bögrékre, a két kötetre, amiket Sz. hozott nekem (az egyik egy F. Scott Fitzgerald-novelláskötet volt, a másik pedig egy Mészöly Miklós-esszékötet), s megcsókoltam. Megszorította a kezemet, a körmei az ujjaim tövébe vájódtak. Az arca meglepettséget tükrözött, miután elhúzódtam tőle; nem szólhattam semmit, felpattant a székről, és a pult felé sietett, olyasmit hebegve-habogva, hogy vendégek tértek be. Valóban egy kisebb vendégsereg tódult be az üvegezett ajtón át, és mikor ott hagyott az asztalnál, az ablak mellett, rettenetesen egyedül éreztem magam. A kezembe fogtam a füzetet és a könyveket, majd a pulthoz léptem, s azt mondtam Sz.-nek, a felébredt zsvaj közepette, hogy mennem kell, de este, még zárás előtt, mindenképpen eljövök hozzá. Egyszerűen annyit mondott, érthetetlen, szomorú pillantással kísérve, hogy rendben van, várni fog. Azután bánatosan elmosolyodott, ahogy még nem láttam, s a mosoly még szomorúbb, melankolikusabb vonásokkal ruházta fel arcát.

A hűvös levegő meglepetésként ért, amikor kiléptem az utcára, s elindultam felfelé a sétálóutcában, a város centruma felé, olyan helyre, ahol távolabb kerülhetek az emlékeimből formált sivár temetőtől. Tévedtem, még mindig ugyanott voltam gondolatban; eszembe jutottak Sz. szavai, hogy látogassam meg apámat, s mindezen túl ő maga is elkísérne engem. Miközben az egyik buszmegálló felé tartottam, a Kórház tér környékén, s miközben próbáltam figyelmen kívül hagyni a nap utolsó fényeibe, s az épületek sarkánál álló hajléktalanokat, és a diákokat, akik azokat gúnyolták, felelevenítettem nagyanyám arcát, amikor legutóbb találkoztam vele Debrecenben, hónapokkal korábban. Úgy reszketett, mintha a hűvös levegő odakintről bekúszott volna, pedig, láttam a szobában, a radiátorból felszálló *fata morgana* lágy hullámokat lejtett; még azt is hallani véltem, emlékszem, ahogy a csontjai egymásnak koccantak a ráncos bőrruha alatt. József! Miért nem jöttél el a temetésre?, kérdezte nyersen, rögvést miután beengedett a legalább tíz zárral, tolóretesszel és miegyébbel felszerelt ajtón át a lakásba. Halkan annyit feleltem neki, hogy nem tudtam elszakadni még akkor, rengeteg elintéznivalóm akadt, de tudtam: bármit mondhattam volna, nagyanyám mitizált világában, ahol olykor a bátya úgy mozoghatott, akár a huszár, és így tovább, elkövettem a bűnök bűnét, nem jelentem meg a temetésen. Azt mondtam neki, miközben megálltam a nappali közepén, és nagyapám meggyötört, bánatos arcát figyeltem a fotókópián, amely valamikor a hatvanas években készülhetett, hogy elmegyek a sírhoz, tudom jól, hogy meg kell tennem. Hosszú órákig minden a rendes, mondhatni a természetes kerékvágásban haladt; megebédeltem, pedig nem is voltam éhes, a tanulmányaim felől kérdezgetett; végül ő magyarázott, toldozott-foltozott a családi váznon, olyan kifejezéseket használva, mint *gut, klappol, stelázsi, klein, masíroz*. Nagyapámról

vagy apámról inkább hallgatott; nagyapámmal kapcsolatban csupán a füzetet hánytorgatta fel, és az örökös hajlamát a számára érthetetlen gondolatok lejegyzésére. Bizonyára tőle származik ez a hajlamod, mondta, nem csekély malíciával a hangszíneben. Egy lemezt helyezett fel a lemezlejátszóra, s miután megszólalt a zene, egyből felismertem gyermekkorom halk partitúráit, amelyek nagyapám szótlanságát ellenpontozták. *Kennst du diese Musik?*, kérdezte ugyanoly halkán, mint a hegedű harmonikus dallamai. *Ja*, mondtam az ablak mellett állva, amely egy játszótérre nézett, *er ist Leoš Janáček*; a válaszem hallatán arcán cserepesre szikkadt a bőr felszíne a mosolytól.

Próbáltam megfeledkezni az autóbusról, s a mellettem ülő asszonyról, aki telefonján hevesen és erőteljes intonációval disputált valakivel; próbáltan gondolatban visszatérni a debreceni lakásba, miközben az autóbusz szennyes ablakán pillantottam kifelé, az estébe hajlott utcák felé. Sz.-re gondoltam, és arra eszméltem, hogy nincsenek szavak arra, hogy milyen is lehetett valójában a hőnregteteg a temetőben, és milyen lehetett a hangja a januári szellőnek, ami átjárta a város azon részét, a temető suta ösvényeit, a testemet a ruhák redői alatt. A kávézó zárva volt, pedig amikor megkérdeztem az időt egy arrajárótól, még volt legfeljebb egy teljes óra éjfélig, azazhogy záróráig. Körülbelül egy félóra hosszát kóvályogtam az utcán fel és alá, majd úgy döntöttem, hogy másnap reggel látogatom meg Sz.-t. Az is felöltött bennem, hogy holnap majd előlről kezdődik minden, mintha körkörösén haladnék, miként Vörösmarty, Vico meg a védikus filozófia írja, az emlékeimbe szabott úton, a hó meg sár anyagából szőtt drapérián. Bent ülök majd a kávézóban, s Sz. arcát fürkészem, kíváncsian és szótlánul, s akkor, abban a pillanatban, amikor éppen hogy megszólalna, valami megváltozik, ami mégis ugyanaz marad, paradox módon, arról kezdek majd beszélni, hogy jártam már nála, az apámnál, miután nagyanyámnak hiába tettem fel meddő kérdéseket azzal kapcsolatban, hogy apámnak miért kellett börtönbe kerülnie, miért kellett elhallgatni mindezt oly sok éven át, s azok után, hogy apám elutazott külföldre és magamra hagyott; értetlenül álltam nagyanyám előtt abban a szürke meg olajzöld fényekkel át- meg átrajzolt szobában, láttam élénk barna szempárjában, hogy a kérdésre nem tud, még ha szeretne, sem tudna válaszolni. Elmondom majd Sz.-nek, hogy mennyire szörnyű volt bő tíz évvel később abban a temetőben járni, megkeresni a sírhelyet, amely alá egy számomra ismeretlen személyt helyeztek nagyapám mellé; elmondom, hogy alig-alig változott valamit az elmúlt esztendőök alatt a kis ösvény, a téglafal a sírok mögött meg az a néhány varjú a szürke és fakókék égbolton; mind arról tanúskodott, hogy nem változott semmi sem. Arról is beszélni fogok még Sz.-nek, hogy miközben ott álltam és letöröltem a szemetet a sírról a sáros latyakkal együtt, valami olyasmit éreztem, amit annak a néhány mondatnak hallatán érezhettem, amit apám suttogott nekem közel tíz évvel korábban, amikor először és utoljára láttam, mikor gyerekkoráról beszélt, s az apjáról, akit jóformán nem is ismert. Elképzeltem Sz. zavart, ám egyben nyugodt tekintetét, amint cigarettára gyújt, s még akkor sem hagyom, hogy megszólaljon, mivel folytatni fogom, mégpedig azzal, hogy rettenetesen egyedül éreztem magam azon a januári délutánon, s rettenetesen távolinak éreztem magamtól mindent.

Leszálltam a buszról, s egy széles utcán mentem, ahol az út két oldalán magasabbnál magasabb platánfák hajoltak az úttest fölé, árnyékot vetve a flaszterre. Magamban felidéztem Vergilius néhány sorát (*Arma virumque cano...*), s arra gondoltam, hogy immár semmi sem akadályozhat meg abban, hogy leírjam az első mondatot. Egész éjjel írtam, folyamatosan olyasmire emlékezve, aminek intenzitása egyre inkább halványodott. Néhány órát aludtam, s még szobatársam előtt felébredtem; gyalog indultam el a kávézóhoz, ahol Sz. dolgozott, eközben úgy éreztem, hogy valami kizökkentett a monotóniából. A színes platán- meg vadgesztenyefa-levelek zörgését hallgattam a talpam alatt, amikor egy kéz ragadta meg a karomat. Sz. volt az, aki hirtelen, szinte a semmiből ott termett és feltartóztatott; tekintete ugyanazt a szomorúságot tükrözte, amit előző nap közvetített számomra kék pillantása; mélységes lemondás lakozott mozdulataiban, valamint egyfajta taszítás, amikor meghátrált egész törekeny testével. A távolban felmordult az égbolt, s mindent lassú, zengzetes mormolások követték, egy-egy cérnavekony villám; a szél is feltámadt, s megtáncoltatta a faleveleket meg a vörös színű sálat, amely Sz. nyaka köré volt fonva. Már abban a pillanatban, amikor észrevettem, hogy ő érintett meg, sejtettem, hogy valami nincs rendjén. Végül úgy, hogy nem nézett a szemembe, a közöttünk létre nem jöhető, ki nem alakulható kapcsolatról beszélt; valakivel együtt élt, már hosszú ideje, s nem szeretné, ha mindaz még inkább fellazulna. Nem mondtam semmit sem, próbáltam csupán egy tűnő árnyak képzelni, egy érinthetetlen szónak, amit könnyedén magával ragadhat a szeptemberi szél, anélkül, hogy valóban elfeledhetném. Egy parkban jártunk, s amikor már úgy tűnt, hogy elkerülhetetlen a leendő vihar meg esőzés, azt mondta, meglehetősen nyugodtan, ám szemében a szkepszis még mindig élt, hogy mennie kell. Azt akartam kérdezni tőle, hogy találkozhatunk-e még valaha, láthatom-e újra, azonban a torkomra forrt a szó, s elpárolgott; nem maradt belőle más, mint ügyetlen tárogás, hang nélkül, szavak nélkül. Óvatosan közelebb hajolt, ügyetlenül megcsókolt, s sietett, pontosan, ahogy elképzeltem, akárha a tudatomban elgondolt jelenetsort imitálta volna. Az aláhulló eső nem mosta el emlékéit, még mindig ott haladt, az utca közepén, ahol alakja kimeredt a földből.

Zsupos Norbert (Debrecen, 1989): nem sokkal tíz éves korom után, úgy az ezredforduló környékén, családommal Baranya megyébe, Siklóásra költöztünk. A középiskolát Pécsen végeztem el, a Pécsi Művészeti Gimnázium és Szakközépiskolában, reklámgrafika szakon. Miután leérettségiztem, szakmai vizsgát tettem tervező-grafika szakmából. Azt követően Pécsen belefogtam egy logisztikai-szakmenedzser tanfolyamba, amit immel-ámmal elvégeztem, nem túlzott intencióval, szüleim közreműködésének jóvoltából. Jelenleg egyetemre készülök, bölcsészkarra, magyar irodalom szakra. S természetesen rajzolok, de legfőképp, írok.

Az Újegylenlőség kiáltványa

Két különböző időpontban, de ugyanaznap születtem. 1920. május 25-én legyártottak Bernben, mint klasszikus vonalú játék mackót, majd 2001. május 25-én a Pécsi Vásáron megvásárolt Botond, a szobrász, amivel kezdetét vette második életem, mint műtárgy. Eredetem így a kreativitás tornagyakorlataihoz nyúlik vissza, azon túl pedig a semmibe vész, és ez a kissé túlbonyolított világ-rajövetel a folytonos újrapozícionálás következtében mindig valami más.

Tartottak karban, kis szájak suttoztak világtitkokat, de vetettek hulladék közé, és néhányszor az elemi csapások valamelyikéből menekültem meg véletlenül. Voltam játékszer, szobadisz, gyűjtemény része, csereberealap. Egyvalami azonban állandónak bizonyult: mindig olyasmit képzeltek belém, amihez jószerivel semmi közöm. Mai állapotomban, sok millió műtárgy-társamhoz hasonlóan, akiket múzeumokban, raktárakban, pánccéltér-
mekben őriznek, sokkol az a következetlenség, ami „művészet létükre” vonatkozólag úgy-
mond közkeletű.

Vegyünk néhány példát. Egyesek úgy tartják, túl sok a kulturális szemét, a hamis mű-
vészeti siker, a protekcionizmussal felhizlalt művészet-drog. Talán akit már túl sok való-
ság keserített meg, az egyszeriben kidobja a valóságként kínálkozó művészetet. Azt hit-
tem, ér valamit, mondja, de nem ér semmit, és elhajítja. Így kerül az aktuális a használha-
tatlan kacatok közé. Mások szerint a művészet már nem áldott forrás, nem édeni küldött
többé. Természetesen olyanok is akadnak, akik szerint a művészet továbbra is az egyetlen
szabad terület, ahol az ember önmaga megőrizheti lényének eszenciáját. Akkor most me-
lyik, kérdezem: a minden, vagy a semmi?

Mindez a fejtelenség, egy műtárggyá lett játék maci szempontjából, aki kijárta a mem-
etika evolúció iskoláit, az úgynevezett értékprobléma máig megoldatlan zűrzavarából szár-
mazik. Az egész hercehurca valójában kínzási procedúra. A gondolatok csábító gépezetek.
Először felemelnek, majd megpörgetnek, de végül kifeszítenek: fájdalmas, megalázó, sőt
elviselhetetlen helyzetbe hoznak. A végső ok véleményem szerint: a pénz.

Épp ezért, a szebb jövő reményében kidolgoztam egy szerény javaslatot. Mit szólná-
nak, ha a bankjegyeken és az érmeiken nem királyok, történelmi jelenetek, békebeli böl-
csek, tudósok, államférfiak, illusztris vadállatok, romantikus kőormok, természeti tájak
és csinos városrészletek lennének láthatóak, hanem a történelem valóban megtörtént je-
lenetei, a mindennapi kellemetlenségektől a haláltáborokig? Az összes igazságtalan diktá-
tumból kötött béke évszáma. Szép sorban betéríteni apró betűkkel az ezreseket, húszre-

Tárgyak, installáció, fotó: BOTOND, 2010. május

seket. A legnagyobb csalók és szélhámosok portréi, olyanoké, akik gátlástalanul kihasznál-
tak mindent és mindenkit. Bankjegyek kihalt és elpusztított élőlények hétköznapi és latin
rendszeri neveivel. Veszélyeztetett szárazföldi, tengeri és levegőben élő fajok listái. Lá-
tatni lehetne mindenféle áru létrehozásának negatív hatását: az erdőirtásokat, a nyomort,
a profitszerzés síkos útjait. Vagy politikusok arcképei, és pályafutásuk haikuban összefog-
lalt rémtettei. Egy Ceaușescu-érme, vagy Adolf Hitler-bankjegy. A nagy gazfickók mel-
lett az épp aktuális vagy lehetséges szörnyetegeket is fel kellene tüntetni, a még kiforrat-
lan zsarnokokat és eljövendő hóhérokat.

De ne álljunk meg itt, mert ha idáig eljutottunk, csak egy ugrásra vagyunk a világbéké-
től. A javak új elosztásánál ugyanis a bankokra egyenesen rá lesz írva, hogy maga „*a pénz
veszélyezteti az emberi tisztességet, az erkölcsöt pedig megrontja*”. Mit lépnének, ha a kép,
amely a pénzjegyeket díszítené, pedofil jelenetet ábrázolna? Vagy amint a villamosról le-
löknek egy utast, mert korára hivatkozva kikéri magának, de az ellenőrök letiporják és ki-
dobják az aszfaltra.

Ugye túl naivnak gondolnak? De vegyük azt is figyelembe, hogy egyesek szerint a mű-
vészet és a pénz összeesküvése a legtökéletesebb összeköttetés, amely valaha is fennállt és
működik végeláthatatlanul. És a legsikeresebb vállalkozás, mely annak a 8,5 millió dollár-
milliárdosnak jut ki, aki nem tartozik a többi 7 milliárd ember közé. Azt híresztelik: léte-
zik egy titkos összjátás a művészet és a pénz világa között. Nem az egyszerű korrupció,
hanem valami sokkal filozofikusabb: a szkepszis ereje és a rombolás hatalma, amely arra
készteti a művészt, hogy tagadja meg a szabályokat, vonja meg tőlük bizalmát, és cserél-
je le a szavatosságukat veszített eljárásokat. Mert minden piacot az újdonság hatalma tart
fogságában. Ez a kísérleties innováció jelenti a mulandóság Ezeregyéjszakáját. Ha ez való-
ban áll, akkor még inkább létjogosultsága van kiáltványomnak. Össze kell érinteni a mű-
vészet igazságkeresését a pénz hatalmával. Szerepeljenek egy lapon, egy bankjegyen és vé-
gezzék el a most lehetetlennek tűnő feladatot: az egyenlőség esztétikai alapon megterem-
tett újrafelosztását.

Addig is, míg szerény javaslatom meghallgatásra lel, minden marad a régiben? A fo-
gyasztói, gazdasági, politikai érdekek szépen behálózzák a kortárs művészet friss és gyenge
hajtásait, és a garázdálkodó kezek a maguk jelcsoportjait ültetik el az érzékeny szeizmográ-
fiai mezőkbe? Mindez előrejelzésem szerint csak addig működik, amíg a műtárgyak nem
lázadnak fel, és nem veszik kezükbe saját sorsukat. Aztán majd meglátják, mi lesz: Bot-
ticelli Vénusza fojtogatni kezdi az Uffizi Galéria látogatóit, Leonardo angyala pedig szét-
kergeti tüzes kardjával a reneszánszkonferencia résztvevőit. Arról már nem is beszélnék,
hogy mivel járhatna, ha a sok milliárd piszoár Marcell Duchamp mester síron túli üzene-
tére visszafelé kezdene spriccelni.

De nézzenek csak rám: ez a gép, ami engem fogva tart, minden embert rángat, cibál,
bőrüket felhorzsolja, szemüket megvakítja, és csak pörögnek és pörögnek végeláthatatlan-
ul. A játékszerek, miként a műtárgyak is, a memetika által meghosszabbított, kiegészít-
tett genetikai emberi vétagok: bízhatnak bennem. A 21. század valamiféle újrafelosztás
ígéretével kecsegtet. Ezért gondolják csak végig javaslatomat, és vágjunk bele: kalandra fel!

Kurdy Fehér János: író, költő, kommunikációs szakértő. A művészetek és a média/kommunikáció
határterületeivel foglalkozik.

HAIKIO,

avagy a romok varázsereje

A *haikio* japánul romokat jelent, de ezen egyfajta hobbit is értenek, amelyet nemcsak a japánok értékelnek, bár állítólag éppen itt él a legtöbb *haikio*-rajongó. Nem véletlen, de erről majd később. Az angol *urban exploration*, rövidítve *urbex* is tartalmazza mindannak a jelentését, amiről a későbbiekben írok. Azoknak való a *haikio*, akik hajlamosak a melankóliára, ilyen hatást vált ki belőlük az, ami elmúlt. Mint Georg Simmel német kultúrafilozófus írja, „a rom az élet háza, amelyet elhagyott az élet”. Az elhagyott lakóépületek, iskolák, szállodák, ipari üzemek, éttermek, kórházak, kimustrált vonatok és autók roncsstelepei, a búbanatos és kihalt vidámparkok a legkeresettebb helyek a *haikio*-rajongók számára. Lenyűgözi őket az ember által elhagyott világ szét-hullása, rothadása, burjánzása, lepusztulása, összeroskadása, összeroppanása.

A japán *haikio*-rajongók kultikus helye a hegyvidéki Szaitama prefektúra nyugati részén lévő kisváros, Nithicu. Itt bányák voltak, de a múlt század hetvenes éveiben bezárták őket, és akkor mindenki elvándorolt onnan. Kifolyt az élet Nithicuból, mint a víz a fürdőkádból. Az orvosok ott hagyták a műszereiket és a befüttes üvegekben tárolt kiállítási tárgyakat (a *nithicui* agy olyan jelenség, amelyet minden *haikio*-rajongó le akar fényképezni). A tanítók ott hagyták a hegyoldalban álló, fából készült iskolaépület osztálytermeit, a diákok pedig a könyveket, füzeteket és sapkákat. Ott maradtak a házakban a lassan semmivé váló futonok, ágyneműk, játékok, mosógépek, varrógépek, fazekak, cipők és esernyők. Nithicu ember nem járta vidéken található, az út gyakran járhatatlan, és

onnan már nem vezet tovább. Csak *haikio*-rajongók járnak ide, akik őrzik a titkaikat. Nincs hát kitől térképet és útbaigazítást kérni. A *haikio* legfőbb elve az, hogy nem hagyunk nyomot. Az ember csak a helyről készült fényképeket és a romok emlékét viheti magával. Nem szabad kárt tenni semmiben, nem szabad pusztítani. Egyedül kell bejárni, csendben koncentrálni, hogy úgy érezzük, kapcsolatba kerültünk a hellyel. Megtapasztaljuk az emberek elhagyott tárgyaiba, magányban elenyésző régi televíziókba, mosógépekbe, már soha le nem játszott analóg lemezekbe, kiskanalakba, hajcsatokba varázsolt múltat. Japánban nem túl népszerű szórakozás a vandalizmus, ritkaság számba megy a lopás, ez pedig kedvező a *haikióra* nézve. Nithicuban, ahonnan eltűntek az emberek, minden úgy maradt, ahogy majd' negyven éve hagyták.

2011. március 11. után Japán új *haikióval* gyarapodott: azokkal a területekkel, ahonnan kitelepítették a lakosokat a fukusimai atomkatasztrófa után. Szó sem lehetett minden ingóság összepakolásáról, senki sem volt ideje elgondolkodni azon, mit vigyen el, mit hagyjon ott. A *haikio*-rajongók olyan emberek, akik képtelenek szigorúan tartani magukat a *haikio* világán kívüli szabályokhoz. Figyelmen kívül hagyják a jeleket, átugorják a kerítéseket, bemennek oda is, ahová nem szabad. Tehát már eljutottak az erőmű környékén lévő falvakba és kisvárosokba, láttam néhány fényképet erről. Hihetetlen, milyen gyorsan veszi birtokba a természet az emberi világot, ahol nemrég még a Japánban kialakult állapotoknak megfelelően minden kis bokor a kertész felügyelete állt. A nyitva maradt ablakon bekúszik a repkény a fürdőszobába,

a műanyag falakhoz tapad, egerek fészkelnek a szét-
ragott újságokban, a nedvességtől korhadó képregé-
nyek lassan belevesznek a penészedő padlóba. Mint
Csernobilban, bár az persze turistaattrakció, és mint
ilyen, hidegen hagyja az igazi haikio-rajongókat. Ha
az élet űrt hagy maga után, az szívszorító, de a buja
növényzet olyan benyomást is kelt, hogy ez nem a vég.
Most egyszerűen más teremtmények léptek az ember
helyébe: rágszálók, elvadult macskák, rókák, pókok.
A bevezetőben idézett Simmel azt írta: „Valaminek
szét kell bomlania ahhoz, hogy átadja a helyét az új
árnyalatoknak”. A *haikio* ezért nem a halált és a hal-
doklást bálványozza, hanem magát az elmúlás folya-
matát, hisz évszázadok óta ez a japán esztétika alapja.

Tokió olyan város, ahol ma rakétasebességgel zaj-
lik az elmúlás. Évek óta figyelem a szomszédságom-
ban zajló változásokat, és néha megrémít a gyorsasá-
guk. Tavaly ősszel érkeztem ide pár év szünet után, és
sok helyet már nem találtam meg. Eltűnt a régi für-
dő, két őszibarackszínű kis ház áll a helyén. Nincs
meg a kimonóbolt, ott most egy különös épületet ta-
láltam, ahol indiai étterem működik. Tizenkét hónap
alatt a legszűkebb környéken építettek nyolc családi
házat (ebből három sorház), két tömbházat és négy új
boltot. Mindig van valahol valami, ami fölé kék fóliát
húznak, alatta pedig nagy szakértelemmel lerombol-
ják az épületet. Nem sokkal később kis fehér sátor tű-
nik fel a négyszög alakú fekete földdarabon. A sinto-
ista pap istentiszteletet tart a sorban ülő családtagok-
nak, aztán hamarosan ásni kezdik az alapokat, egy-két
szókból összerakják a favázat, pár hónap múlva pedig
már áll az új ház, ég a villany, és elhelyezik a fal mel-
lett az első virágcserepeket a Jabe vagy Tanaka család
tagjai. Bizonyos kerületekben kísértetházak is akad-
nak: ezeket már fölverte a gaz, sötétek, évek óta üre-
sen állnak. A város e részén, ahol a világ legdrágább
árkategóriájába tartozó telkeket kínálnak, csak a ren-
dezetlen örökösödési ügyek vagy a helyhez kötődő,
minden képzeletet felülmúló véres történetek tud-
ják megfékezni a lendületbe jött ingatlanfejlesztőket.
Az ilyen épületek természetes halállal pusztulnak el.
Lassan enyésznek, porladnak, korhadnak, roskadoz-

nak. A szellemeknél is csendesebb és láthatatlanabb
haikio-rajongók lopakodnak be ide. A pókhálóval bo-
rított teáscsészét és a papírtekerceset nézik, amelyen úgy
elhalványodott a kalligrafikus írás, hogy csak a jelek
ködös körvonalai láthatók. A kezdő haikio-rajongók
borzongató érzéseket keresnek, a kísértetfilmek han-
gulatára vágyanak. A tapasztaltak nem félnek a kísér-
tetektől, sőt a legkevésbé sem érdeklik őket. Ehelyett
különös állapotról, enyhülést adó, melankóliába hajló
megnyugvásról beszélnek, mert ezt adja nekik a *haikio*.
„Ez is elmúlik” – ilyen feliratú medált hordok, bár ezt
még akkor készítettem, amikor még nem ismertem
és nem szerettem meg a *haikiót*.

A haikio-rajongók olyan emberek, akik nemcsak
egyéni, hanem nembeli szinten is érzékelik az emberi
sors törékenységét. Néhány *haikio* megtekintése után
az ember tényleg megbizonyosodik arról, hogy csak
ideiglenes lakosai vagyunk a Földnek. Semmi alap-
ja annak, hogy úgy gondoljuk, mi nem enyészünk el,
mint annyi más teremtmény előttünk. Betonromok,
fém- és műanyag tárgyak, elektronikus adathordozó-
kon tárolt szövegek – de már nem lesz, aki elolvassa
ezeket – és némi sugárfertőzött szemét. Ez marad utá-
nunk. Fogjátok hát a fényképezőgépeteket, és örökít-
sétek meg a walbrzychi, grudziądzi, radomskói romo-
kat. Talán egyszer majd egy új földlakó, egy kék bő-
rű és nagy szemű nő előkotor valahonnan egy fény-
képet, amelyen a *haikio* látható – úgyszólván azzá válik az
egész civilizációnk. ■ ■ ■

Pálfalvi Lajos fordítása

Joanna Bator (1968): lengyel író, esszéíró.

KRZYSZTOF VARGA és a MAGYAR–LENGYEL HAIKIO-élmény*

Már az antik ember személyiségfejlődésében is igen fontos szerepet játszott az utazás. A más városokban, más országokban szerzett élmények relativizálják a gyerekkor óta fokozatosan elsajátított fogalmakat, ugyanakkor meg is erősítik az utazó identitását, aki más életfelfogásokkal szembesülve sokkal jobban megismeri önmagát, mint azok, akik sosem hagyják el a hazai tájakat. A felnőttkorba érkező ifjak rendszerint az átmenet rítusaként szolgáló nagyobb utazással zárták le a tanulóéveket.

A keresztény kultúrában a zarándoklat formáját öltő utazás már olyan szakrális élmény, amely megkönnyíti az egyén számára azt, hogy magasabb szintre lépjen a személyiségfejlődésben.¹ De a zarándoklat célja nem más kultúrák, más értékrendek megismerése, a zarándok a vallásos identitását akarja megerősíteni azzal, hogy közvetlen kapcsolatba kerül a hit forrásával, a csodatévő erőkkel. Az úti cél magasabb szinten helyezkedik el, mint a kiindulópont, így a zarándok hierarchiában mozog, nem pedig az egyenrangú világok káoszában.

Ez a hierarchikus szerkezet a zarándoklat laicizálódása után is sokáig megmaradt. A kultúra lépett a valóság helyébe, az utazó a perifériáról jut el a mintaadó központokba, mint Goethe Itáliába, aki a mindentudó hermeneuta szemével nézte a mitikus helyeket, és a kultúra minden rétegében képes volt azonosítani a jeleket, az antikvitástól egészen a modern korig. Az utazó identitása mindegyik változatban a kiindulóponthoz kötődik, nincs közvetlen kapcsolatban

az úti céllal (csak kulturális vagy vallási értelemben tartozik oda), egyértelműen képes megkülönböztetni a hazai tájakat az idegen földtől. Bár lehet közöttük bizonyos ozmózis, a kettő nem cserélődik fel.

A 20. században a lengyel irodalom kétféleképpen lépett túl ezeken a mintákon. Jerzy Stempowski hasonlító áhítattal írja le a Dnyeszter völgyét, mint Goethe Itália nevezetességeit, ugyanúgy képes megkülönböztetni a „sztyeppeit Hellász” kulturális rétegeit, mint az utazók mestere. Stempowski az európai kultúra peremvidékének erényeiről és sokszínűségéről ír, de ezeket a vidékeket gyermekkorától ismeri. Amikor 1939 szeptemberében Magyarországra menekült, elvesztette ezt a képességét, csődöt mondott mint hermeneuta, empátia nélkül nézte a magyar tájakat, nem keresett kapcsolatot a magyar kultúrával.² Bárátja, Stanisław Vincenz viszont nemcsak a legszebb tájakat, hanem az alföldi tanyákat is képes volt klasszikus utazóként leírni.³

A háború után a lengyel értelmiség elvesztette kultúrzarándoki pozícióját, komoly akadályokat kellett legyőznie ahhoz, hogy a perifériáról eljusson a centrumba. Zbigniew Herbert tudatában van annak, hogy már csak kulturális értelemben tartozik Európához, gyakorlatilag már kikerült a limesen kívülre, elszakították a kulturális örökségtől, barbársorba sülyedt. Az utazás számára az identitás visszaszerzéséért folytatott harc.

Az említett utazók közel állnak a klasszikus mintákhoz, Andrzej Stasiuk viszont egész más író. Elfor-

*A poznańi hungarológiai konferencián, 2011. március 24-én elhangzott előadás bővített változata.

dult a Nyugattól, a közeli, de egzotikus provinciát írta le (újabbank inkább Szibériát, Mongóliát és Kínát, ami témának kevésbé meglepő, mint Moldávia vagy Albánia). Herbert úgy készült az utazásra, mint egy klasszika-filológiával foglalkozó doktorandusz az expedícióra, Stasiuk viszont számára ismeretlen területre utazik, és nyitott mindenre. Az ilyen utazás fel-derítés, a megismerés a terepen történik.

Ez a Herbert módszerével ellentétes stratégia „állatias íráshoz” vezet, Stasiuk a szemével és az orrával dolgozik, közvetlen, esetleges tapasztalatokat ír le, nem pedig könyvtárban szerzett tudást szembe-tesíti a megfigyeléseivel. Stasiuk tudatos antiintellektualizmusa persze csak játék, abból a meggyőződésből fakad, hogy a prózáírónak inkább a kivételességével, az egyéniségével, nem pedig az olvasottságával kell imponálnia. Elvetette a hermeneuta szerepét: a klasszikus utazó minden feliratot képes elolvasni, a *Labirintus a tengerparton* című esszéjében Herbert még a phaisztoszi korong megfejtésével is megpróbálkozik, miközben a Magyarországon utazgató Stasiuk a kocsmák nevét sem érti (ezért vélte Magyarország keleti részén terjeszkedő olasz intézményhálózatnak az *italboltot*). De ez nem jelenti azt, hogy kigúnyolná ezt a hagyományt, hiszen kiadta Jerzy Stempowski esszéit. És Krzysztof Varga könyveit.

Varga Stasiuk barátja, figyelmesen olvassa a könyveit, többször utaztak együtt Magyarországra és Szerbiába. De Varga számára Magyarország nem Babadag. Ha Varsóból Budapestre jön, a saját hazájából utazik az apjába. Gyerekkorában gyakran járt Zuglóban, jól beszélt magyarul, aztán lassan megszakadtak a kapcsolatok az itteni rokonsággal, elfelejtette a nyelvet. Nem lett belőle mindkét országban otthonosan mozgó kétnyelvű mutáns. *Fejlődésregény* (1997) című kisregényében egy lezárult korszakot felidézve ír magyarországi emlékeiről. Ezzel ki is merítette Magyarországot mint önéletrajzi-irodalmi témát. Szerecsére nem örökre.

2000 után ismét feltűnt Budapesten, de már íróként, nem pedig mint Varga Béla fia. Miután megjelent a *Karolina* (2002) című regénye, egyre nehezebben tudta összeegyeztetni az újságírói munkát a regényírással, ezért kivett egy év szabadságot. Ebből fél évet Budapesten töltött, magyar nyelvtanfolyamra járt, írta a *Műmárvány síremlék* című regényét és a *Turulpörkölt* fejezeteit. Kevesen vették észre Magyarországon az egy kötetben kiadott két kisregényét, a *Tequilát* és a *Fejlődésregényt*, a *Turulpörkölt* viszont szélsőséges reakciókat váltott ki. Azokhoz is eljutott a könyv híre, akik sosem hallottak volna az írójáról, ha nem sérti hazafias érzékenységüket a nemes turulmadarat méltán megillető tisztelet hiánya.

Rögtön észrevették a szerzőt Magyarországon, mert ismeri a magyar nyelvet és a kulturális kódo-

kat, olyan kötettel jelentkezett, amelyből hiányzik az udvarias távolságtartás. A Sienát leíró Herbert nem keltett komolyabb feltűnést Olaszországban, mert ott már hozzászórtak ahhoz, hogy minden európai irodalomban olvashatnak az olasz városokról. Magyarországon meglepetést keltett a könyv, mert senki sem gondolta, hogy a műben leírt, meglehetősen hétköznapi helyszínek, amelyek még őriznek valamit a félmúltból, megjelenhetnek egy másik ország irodalmában.

Felkeltette a magyar média érdeklődését a lengyel író, akivel lehet magyarul interjút készíteni, népes közönség előtt zajlottak a könyvbemutatók. Két kritikus szerint a *Turulpörkölt* olyan fontos a magyar önismeret szempontjából, hogy kötelezővé kellene tenni a középiskolák számára.⁴ A műben megfogalmazott diagnózisok pedig nemcsak találóak, hanem mély empátiáról tanúskodnak.

De nemcsak sikerekről számolhatunk be, Vargát durva támadások is érték. Sokan botrányosnak találták a címet, akik bele is lapoztak, azokat az ősmagyar gadgeteket terjesztő popkultúrára tett ironikus megjegyzések bősztették. Sérelmesnek tartották, hogy Varga szerint ez a múltba merülő társadalom egyre depressziósabb, Nagymagyarország-térképekkel kárpótolja magát azért, mert a jelenben nincsenek sikerei.

Az agresszív hozzászólások és felejthető cikkek kommentálása időpocsékolás, most mégis tegyünk kivételt. A nem túl ismert lengyelbarát történész, aki ugyanazt a nevet viseli, mint a *Turulpörkölt* szerzője, a magyarországi lengyelek lapjában támadta hevesen a könyvet, majd a cikket – egy fontos részlettel kibővítve – Lengyelországban is közölte (a budapesti szerkesztők ezt talán már túlzásnak találták). Abban még nincs semmi rendkívüli, hogy a magyar Varga szerint a lengyel Varga gyűlöl minket, lejáratja Magyarországot. Sokkal érdekesebb az, hogy mivel magyarazza ezt a gyűlöletet. A megoldás pofonegyszerű, bár ellentétes minden logikával: Krzysztof Varga „közli velünk, hogy zsidó származású, említi ugyanis, hogy lengyel-magyar vegyes házasságból származik”.⁵

Nem szokásom antiszemitákra vadászni vagy leleplezni az emberiség ellenségeit, nem akarom kommentálni a zsidók etnogeneziséről alkotott, a maga nemében egyedülálló elméletet sem, csak azon gondolkodom, hogy e logika szerint miért *kell* zsidónak lennie a *Turulpörkölt* szerzőjének, miért jár neki „salom, hávér” „cześc bratanku” helyett, ha egyszer semmilyen más kritérium szerint sem zsidó.

A magyar–lengyel kapcsolatok rituáléiban nagyon sokat beszélnek a most már egyre inkább intézményesedő barátságról. De a jó pajtások egy része (mindkét oldalon) *A Pál utcai fiúk* képzeletvilágában mozog, amikor ezekről a dolgokról gondolkodik (ez annál szembeötlőbb, minél hivatalosabb az ese-

mény). Óvodásként viselkedik: rávigyorog az egyik kölkre, és nyelvet ölt a másikra (a lengyelbarát magyar legszívesebben a szlovákokra vagy a románokra). Ezen a szinten szigorúan meg van határozva az egyes nemzetek szerepe: Krzysztof Varga nyelvet öltött ránk, tehát nem magyar. De lengyel-magyar egyes házasságból nem születhetnek szlovákok és románok, ezért nem lehet más, csakis zsidó.

Ez a ritualizált, intézményesülő barátság nagyrészt kimerül a heroikus történelmi példák aktualizálásában, megvannak a maga tekintélyei, patrónusai, és ízig-veéig patriarkális. De, mint tudjuk, minél heroikusabb, méltóságtejtesebb a stílus, annál kétértelműbb. Minél marconább, annál inkább Hello Kitty. Amikor 2011 márciusában megérkezett Poznańba a „barátságvonat”, éjszaka leszállt a pályaudvaron néhány színpompás egyenruhát viselő huszár. A huszár a harcmezőn megfelelő ember a megfelelő helyen, a pályaudvaron viszont love parade, a férfiúi exhibicionizmus igen látványos példája, csak egy lépés választja el a drag queentől.

Visszatérve a *Turulpörköltre*, Krzysztof Varga nem öltött nyelvet senkire, és nem gyanús, rosszindulatú idegen. Egyszerűen nem igaz, hogy a könyvben nincs „semmi pozitív”. Elég elolvasni a Balatonról készült leírást vagy a villányi pincékben tett kirándulásról szóló beszámolót ahhoz, hogy meggyőződhesünk az ellenkezőjéről. A szerző egyenesen idealizálja a bortermelőket, kellemes meglepetés számára, hogy a villányi turulmadár kisebb, nem fenyegető és nem foglalja el a városközpontot. Szerinte ez arról tanúskodik, hogy az ottani bortermelők nem menekülnek kompenzációs mítoszokba, értelmes életprogramjuk van, ezt képesek is megvalósítani. Lehet, hogy a borivás Magyarországon kétségbeesésre, melankóliára, önpusztító hajlamokra emlékeztet, a bortermelés mégis a kiegyensúlyozott emberek kiváltsága.

Lengyel olvasóknak készült a könyv, a szerző gyakran magyaráz olyan jelenségeket, amelyek közismertek Magyarországon. De az itteni olvasó nem tájékozódni akar a műből, hanem az író víziói érdeklik. Varga nem olvasott el bizonyos alapszövegeket (például Pécsről), inkább ösztönösen, közvetlen tapasztalatok alapján ír (ebben kicsit emlékeztet Stasiukra). Sokat utazik az országban, a nyomasztó helyeket sem kerüli. Nem tekinti autoterápiának az utazást, semmi köze a pszichoanalízishez, mégis önismerethez, családi titkok felfedezéséhez vezet.

A magyarok jellemzése mindig a gasztronómiából indul ki, ezt követi a múlthoz való kötődés, a melankólia és az öngyilkos hajlamok leírása, gyakoriak a tanatikus motívumok. De mindez magyar specialitás lenne? Ugyanezek a gondolatok a szerző más műveiben is megtalálhatók, vagyis a világkép szerves részét képezik. A *Fejlődésregényben* leír egy elképzelt

temetőt, amely a Gellérthegyen található, a *Tequila* főszereplője egy dobos temetésén gondolja végig az odáig vezető utat, végül rájön, hogy alighanem ő is eljutott a végállomásig. Budapest fürdői a halál előszobái, a *Műmárvány síremlék* egyik fejezetében talk show-ban szerepelnek a halottak. 2002-ben, a krakói Alchemiában a szerző legnagyobb megdöbbenésére azt kérdezte tőle egy fiatal olvasója, hogy rögeszméje-e a halál.

Varga Lengyelországból jött megfigyelőként írja le kedvenc helyeit, de végül a saját belső tájait fedezi fel. Néha maga sem veszi észre, hogy bizonyos mentális jelenségeket belülről magyaráz. Hisz maga is átéli ezeket az állapotokat, megjelennek a személyiségében egy magyar dekadens, jobban mondva egy közismert irodalmi alak vonásai. A magyar olvasó számára pedig ez a legérdekesebb, sokkal izgalmasabb, mint az olyan írók munkái, akik hosszasan készülődtek a feladatra a könyvtárban.

Stasiukhoz hasonlóan néha Varga is Herbert ellentétének látszik. El tudjuk képzelni, hogy a *Labirintus a tengerparton* című esszéjében Herbert egy nem túl elegáns iraklioni kocsmát ír le a Régészeti Múzeum helyett? Varga leírja azt a pécsi borozót, amely néhány lépésnyire van a közönségnek nemrég átadott ókeresztény kápolnától.

A Horthy-arckép leírásával azt sugallja, hogy Pécsen virágzik a tengernagy kultusza, pedig a kép lomtalanításból származik, két vécéajtó közt látható. Az alföldi protestáns aligha lehetett népszerű a katolikus városban, ahol sokáig nem is telepedhettek le protestánsok. És talán a villányi turul is inkább azért szerényebb, mert a német származású lakosok mérsékeltebb lelkesedéssel azonosultak a magyar nemzeti mitológiával. De hagyjuk az ilyen kiigazításokat a szakértőkre.

Ha a *Turulpörkölt* sokak számára kellemetlen olvasmány, az magyarázható politikai szempontokkal (az ellenséges tábor képviselőjeként azonosítják az írókat), vagy azzal, hogy tévesen határozzák meg a szerző pozícióját. Stanisław Vincenz szerint „barátainkkal szemben két kötelességünk van: az őszinteség és a szívéllyesség”. Aztán arra figyelmeztet, hogy „gyakran a szívtelenséget is őszinteségnek tartják. Nemcsak a rossz tapasztalatok hatására kialakult reflexeket, hanem még a rossz humort, a rosszindulatot vagy egyszerűen a bárdolatlanságot, az alpáriságot is gyakran őszinteségnek nevezik.”⁶ Vagyis egy magyarnak nem ajánlatos ilyen szentenciákat hangoztatnia: „vannak szebb városok Varsónál”, vagy „a krakói viselet röhejes”, mert még ha igazat is adnak neki a lengyelek, azt gondolhatják, hogy így akarja kifejteni az ellenszenvét.

Akkor hát mégis udvariatlanságon kaphatjuk Vargát? Nem, mert ő sosem volt turista Magyarországon,

akinek nem illik észrevenni a pusztulást és a stagnálást. De akkor mégis kicsoda? Kissé abszurd nyelven fogalmazva: gyerekkorában megállt a fejlődésben, álomba merült a magyar (szub) alteregója, aztán harminc fölött egyre gyakrabban tért vissza Magyarországra, és végre fölébredt benne a hibernált alteregó. Nincs ebben semmi ezotéria. Varga nem biológista, nem keresi magában az apai géneket, nem érdeklik a törzsi hovatarozás, a vér misztériumai. Racionális, társasági okok indították el a mutációt: hosszú magyarországi tartózkodásai alatt gyakran fogadott vendégeket Lengyelországból, így Magyarországon lépett fel a házigazda szerepében, aki a turisták előtt ismeretlen helyeket mutogat (a könyv lengyel olvasói már kezdik felfedezni ezeket). Amikor különböző mentális jelenségeket magyaráz a látogatóknak, ezeket egyszerre látja lengyel és magyar szemmel.

Sőt, az is megtörténhet, hogy inkább magyarként gondolkodik. A *Műmárvány síremlék* hőse például a Lengyelország–Botswana meccs után veszíti el az országgal kapcsolatos illúzióit. Nemzeti gyalázatnak, lengyel Waterloo-nak tekinti a megsemmisítő vereséget. Ez a fajta gondolkodásmód igen jellemző Magyarországra, a szerző minden bizonnyal az apjától tanulta, aki NB I-es kapus volt, az aranycsapat nemzedékéhez tartozott. Magyarországon oly mértékben mitizálták a futballt, hogy a nemzeti tudatban sajátos egészset alkotott az elvesztett vb-döntő és a levert felkelés emléke. A mítosz büszkeséget adott, hisz a hősei a legnagyobb tétért játszottak, a vereségek viszont a depressziós-önpusztító hajlamokat erősítették. Mindezt „erkölcsi győzelemnek” is be lehetett állítani, így sikerült a valódi siker pótszerévé alakítani. Talán erre is gondolt Varga, amikor a *Függetlenség sugárút* című regényének egyik szereplőjével kimondatta: „ma már nincsenek erkölcsi győztesek, csak igazi győztesek és szálnalmas lúzerek vannak”.⁷

Az 1969-es katasztrófa, a Csehszlovákia elleni vereség vetett véget az önáltatásnak. Ez tényleg gyalázat, Waterloo volt, mert a magyarok egyszerre veszítették el a futballisták és a szabadságharcosok szexepiljét. A vereség erkölcsileg is romboló volt, hisz ekkor már a cseheket tekintették Európa hőseinek, a magyar csapatok pedig részt vettek az invázióban. Talán ekkor tudatosodott sokakban, hogy az 1956-os Don Quijote helyét már rég elfoglalta a komplementer karakter, Sancho Pansa. Azóta nem történt olyan esemény a magyar futballban, amely mítoszképződést indíthatott volna el. El tudom képzelni, hogyan élte át ezt Varga Béla, és nem hiszem, hogy sosem beszélt erről a fiával.

Krzysztof Vargát a magyar irodalom is inspirálta. Szindbádról, a nosztalgikus-dekadens Krúdy-hősről van szó, aki főként olyan kisvárosokban vándorol, amelyekről nem olvashatunk a *Turulpörköltben*,

a Nagymagyarország-térképeken viszont megtaláljuk őket. Szindbád különös, halálközeli állapotba került, de nem tudjuk, hogy a határ melyik oldalán áll. Idős férfi, aki fölkeresi az emlékek helyszínét, vagy kísérte, aki az élők közül szipolyozza ki a síron túli vegetációhoz szükséges energiát.

Varga már a *Fejlődésregényben* is írt erről a személyről, aki a filmváltozatnak köszönhetően bekerült a magyar popkultúrába. Mint a *Turulpörköltben*, Krúdy novelláiban is gyakran a gasztronómiából, az étkezés részletező leírásából indulunk ki, aztán egyre messzebbre jutunk az emlékekben és az álmokban. Nagyon széles a skála, az őszi melankóliától a tanatikus motívumokig terjed.

Bár Krúdyt fordították lengyelre, nem lett ismert író. Márai őt tartotta a legkiválóbb magyar írónak, a magyar nyelv senkihez sem hasonlítható mesterének. Amikor a háború után rászánta magát az emigrációra, az utolsó heteket a Széchenyi Könyvtárban töltötte, és Krúdyt olvasott. Magába akarta szívni a nyelv esszenciáját, hogy az országtól távol is meg tudja őrizni, élete végéig. Aztán *Szindbád hazatér* címmel megírta Krúdy előtt tisztelgő kisregényét, amely nemrég lengyelül is megjelent. Ehhez a magyar irodalmi hagyományhoz kapcsolódott Krzysztof Varga, amikor megírta a *Szindbád öregszik*⁸ című elbeszélését, a saját változatát.

A kifinomult szellemek múltidéző nemes melankóliájának a popkultúrában is vannak bizonyos megfelelői. Nem a retróra, hanem a varázserejű romoktól lenyűgözött magányos vándorokra, a haikio-rajongókra gondolok. Mivel nem a borzalom gótikus topikája vonzza őket, nem impozáns középkori várromokat, hanem „búbánatos és kihalt vidámparkokat” keresnek, a hétköznapi élet elhagyott, pusztuló díszleteit tanulmányozzák. Varga egyik varsói regényalakja a hatvanas évek félig még romos, kihalt óvárosába vágyik vissza, az ötven éve eltűnt Mávag és Ikarus buszok fényképeit gyűjti, a haikio-élmény hordozójává vált régi lengyel filmek jeleneteit őrzi az emlékezetében, egy olyan városban, amely alig tud mutatni valamit a múltjából.

A haikio-rajongó nem lehet turista, bár vannak mindegyikük számára szent helyek, intézményesített formában nem hódolhat a szenvedélyének. Tiltott területekre, pusztuló épületekbe hatol be, minden ártó szándék nélkül. Miközben „a pókhálóval borított teáscsészét” és a papírtekerccsen látható, már régóta halványodó kalligrafikus írást nézi, különös állapotba kerül, „enyhülést adó, melankóliába hajló megnyugvást” érez. A múlandóságon merengve már a je-

lenben látja, mi marad a civilizációnkból a jövőben. A *Műmárvány síremlék* legfiatalabb hőse már e civilizáció pusztulása után őrzi azt a kevés „nem organikus szemetet”, ami véletlenül maradt belőle: „oxidálódott cédéket”, IKEA-katalógusokat, költői antológiákat. Idővel szép gyűjteménye lesz a 21. század elején készült áruházi szórólapokból.

Bár a haikio-rajongók szívesen indulnak felfedezőutakra, a legnagyobb élményeket gyakran a véletlennek köszönhetik. Talán egyikük majd eljut a dél-barányai Hegyszentmárton környéki szőlőhegy kísértetfalujába, ahonnan már nem megy tovább az út. Ez nem az ormánsági paraszti kultúra pusztulására emlékeztető haikio, hanem a kilencvenes évek elején létrehozott üdülőfaló (faházak, teniszpálya, úszómedence, étterem, bowlingpálya), amely turistaattrakciónak nem vált be, évek óta nem is működik, haikióként viszont egészen lenyűgöző. Magyar Nithicu a szőlőhegyen, ahol ez a léha életmód ismeretlen volt. Reménytelen küzdelmet folytattak a meghonosítására, majd föladták.

Mint Joanna Bator írja, ez a fajta érzékenység főként olyan környezetben alakul ki, ahol rémisztő gyorsasággal változik a környezet, állandóan rombolnak és építenek. Ő Tokiót látja ilyennek, Varga pedig Varsót. Mivel ezt a várost már jó ideje senki sem a szépségéért szereti, nem nagyon lassítják érzelmi szempontok a városfejlesztést. A Kultúra és Tudomány Palotája mellett egymást érik a toronyházak. Sosem tudhatja az ember, hogy legközelebb viszontláthatja-e azt a helyet, amelyet már kezdett megszokni. Budapest ehhez képest maga az állandóság. Míg más nagyvárosokban a szórakozóhelyek arról akarnak meggyőzni minket, hogy zajlik az élet, itt szegényes intim tárgyakkal elidegene-

dett haikio-kocsmákban, kísértetházakban merengenek a múlandóságon. Mintha a nithicui bányászgyerekek elhagyott öltözőjében kevernék hozzá a feledés bájjátalát.

Eltelt már néhány év a *Turulpörkölt* megjelenése óta. 2010 áprilisában Varga egy hónapot töltött Pécsen. Persze sokkal jobban megértette ezt a várost, mint a korábbi rövid kirándulások alatt, amikor megírta azt a bizonyos fejezetet. Ő is szerepel a Pécsről szóló írások antológiájában, és olyan hangnemben ír, amely korábban elképzelhetetlen lett volna. Arról ír, hogy „tudnék itt élni”, ez pedig azt jelenti, hogy már kialakult benne az az egó, amelyik otthon érzi magát Magyarországon:

„Az a gondolat, hogy »pécsivé« tudnék válni”, akkor „vált erős meggyőződésemmé, amikor bort kortyolgattam a Kultúrkerthben ücsörögve, szemben a kivilágított tornyú székesegyház, hátam mögött a barbakán fala, bal felől a keleti városrész lankáit láttam a bálicsi és a donátusi házakkal. A Kultúrkerth fái és asztalkái között rohángasztak a pincérek és a fiatal lányok. (...) Az egész a roueni székesegyházra emlékeztetett, melyet Monet különböző napszakokban festett, és arra gondoltam, hogy muszáj visszatérnem a földre.”⁹

Pálfalvi Lajos (1959): irodalomtörténész, műfordító. Budapestben él.

JEGYZETEK

- 1 Vö. A. S. Kowalczyk: *Labirynt, palimpsest* [in:] J. Stempowski: *Od Berdyczowa do Lafitów*. Wołowiec, Czarne 2001. 5.
- 2 Főbb művei magyarul is olvashatók az *Esszék Kaszandrának* (Budapest, Orpheusz Kiadó, 1999) című kötetében.
- 3 Lásd a *Hódmező* című esszét a *Tájak – történelemmel* (Pécs, Jelenkor, 1994) című kötetében.

- 4 Vö. Csöke Z., Nagy M. H.: *Gasztronómiai kalandozások a magyar történelemben*. Kalligram, 2010, 7–8. 159–160.
- 5 E. L. Varga: *Dlaczego nas nienawidzi?* Prace Pienińskie 2010. 20. köt. 487.
- 6 S. Vincenz: *Hungarica. A barátság ajándékai*, ford. Pálfalvi L. [in:] *Tájak – történelemmel... 77*.
- 7 K. Varga: *Függetlenség sugárút*, ford. Pálfalvi L. Bu-

dapest, Európa Könyvkiadó, 2012. 68.

- 8 Megjelent a *Pod dobrą gwiazdą. Opowiadania* (Kraków, Znak, 2009) című antológiában.

- 9 K. Varga: *Pécs, ahol laknék*, ford. Wéber K. [in:] *22 x Pécs*, szerk. Méhes K.. Pécs, Művészetek és Irodalom Háza, 2010. 514.

RÉGEN, amikor még NAGY VOLTAM

Gyermekek humora Pavel Vilikovský *Az emlékek ura*
és Jan Vrak *Hétköznapi dolgok* című írásában

Kortárs irodalmi szövegekben nem ritka, hogy gyerekszereplők nézőpontjából mutatják meg a világot. Az a naivitás, amivel a gyermek a sokszor igazságtalan, nemegyszer kegyetlen, időnként pedig teljesen logikátlan tényeket szemléli, sajátos forrása lesz a humornak. A szöveg így könnyebben feldolgozható. De miért? Hogy válik esz-közzé a humor a világ megismerésére és elfogadására? Hogyan írja át az erkölcsi értékrendet?

Pavel Vilikovský *Az emlékek ura*¹ című elbeszélése apa-elbeszélés: a fiú nemlétező emlékekből és egy köteg szerelmeslevélből rekonstruálja réges-rég halott apját. A feladat nem könnyű, az egyetlen nyom, amin a rekonstrukció felé biztosan el lehet indulni, az, hogy az apa raccsolt, és a fiának ezért olyan nevet adott, amiben nem volt „r”. Az elbeszélőnek még ezt is bátyjától kell megtudnia.

A szövegben játék kezdődik, a visszaemlékezésben vagy az emlékezésre való képtelenségben fel-feltűnnek az anyának írott levelek (abból a korszakból, amikor még egyáltalán nem volt anya), sőt, egy naplórészlet

is. Az apa fokozatosan meglevenedik, de ennek előfeltétele a deszakralizálódás (vö. a halottakról vagy jót, vagy semmit tilalmával). Jano attól a ponttól lesz hús-vér, hogy megtudjuk, napi nyolcvan szál cigarettát szívott el, és részegen kötekedős volt – ez töri meg a mama jóakarátú barátnői által kreált szigorú és igazságos atya modelljét, ami az elbeszélőt sosem érdekelte. A szöveg fő témája természetesen az elmúlás, három aspektusára lebontva: arra, hogy mennyire esetleges és mennyire előre nem látható, mi marad meg az emberből a többiek számára (ld. raccsolás), arra, hogy mennyire nehéz, emberpróbáló feladat ezekre az elszórt emlékekre támaszkodva valakit (hitelesen!) felidézni, végezetül és leginkább pedig arra, milyen hihetetlenül abszurd, hogy valaki, akiből egy borostyánnal befutott sírkő maradt, valaha ugyanúgy, mint mi (vagy teljesen másképp, de) élt, mondott ezt-azt, gondolt erre-arra, voltak csip-csup gondjai és tervei, és időnként hibásan fogalmazott, mert az anyanyelve nem a szlovák volt, hanem a cseh.

Az elbeszélés elsődlegesen a nyelvi humorra támaszkodik. A szülők deszakralizálásának egyik legfőbb eszköze ugyanis az a mód, ahogy az elbeszé-

ló beszél róluk. Nem a szó szoros értelmében vett vulgaritásra kell itt gondolni. Arról van szó egyszerűen, hogy a halottakat ugyanazon a nyelven írja le, mint ahogy az élőket szokás. Miután az olvasó túltette magát az első megrökönyödésen, ráébred, hogy a jóval profánabb szótár használata valami olyasmire mutat rá, amibe, ha látszólag evidens is, nehéz belegendolni: a halott szülők egykor ugyanúgy éltek, ugyanúgy cselekedtek, ugyanúgy szerettek, mint a gyermekeik, nem voltak se magaszobabbak, se alantasabbak. Figyeljük meg a következő idézeteket: „*Mi lenne, ha egy kicsit eljőnnél megnézni engem?*» Ügyes megfogalmazás, nem? Ugyan ki mondaná, hogy ugyanaz az érzés vetette papírra, mint amelyik később minket, a bátyámmal, ebbe a világba vetett.” Rögtön ezután pedig: „Nekem tetszett a levél tárgyilagossága, igaz ugyan, hogy én nem voltam apám kedvese. Az viszont biztos, hogy ez a »kedves« többször is a szememre vetette »távirati stílusomat«, bár addigra sok víz lefolyt a Dunán, és az anyáknak nyilván fontos, hogy fiaik jó nevelést kapjanak.”²² Elsődlegesen a szövegben fellelhető, akár durvának is minősíthető megfogalmazások azok, amelyek nem összeegyeztethetőek a szokványos európai halottképpel. Tényleges humorforrások ezek, szerepük pedig megbontani azt a mázat, amivel az európai kultúrán nevelkedett közember ismerősei arcát már rögtön elhalálózásuk pillanatában vastagon beborítja, hogy eleven személy helyett egy élettelen szentre emlékezessen. A köznapi nyelv nyomán a halotti maszkok szétrepednek, a temető lakói pedig mozgolódni kezdenek. Az apa bemutatására kiválasztott nyilvánvalóan humoros nyelvi eszközök mellett az apa banálisnak, parlagiasnak tűnő foglalatosságai is felelevenednek. Ez szintén szentségtörésnek minősülhet, tehát már magában a témaválasztásban is játékot sejt az olvasó. Megtudjuk, hogyan lumpolt a papa, hogyan alakította kamaszkori szerelmeit, és saját, csak rá jellemző beszédén át is meglevenedik: cseh kifejezésekkel rontja el az amúgy helyes szlovák mondatait és raccsol. Hogy ez mennyire elképzelhetetlen, arra egyébként is rávilágít az az epizód, melyben apa és fiú képzeletben találkozik. A beszélgetés végén az elbeszélő megjegyzi: „Nem az volt a gond, hogy nem tudtam apámat huszonnyolc évesen elképzelni – jut eszembe, csak utólag tűnt fel, hogy a beszélgetés alatt egyetlenyszer sem raccsolt...” (44.)

Az eddigiek mellett feltűnik a már fentebb vázolt naiv szereplő is (habár bizonyos értelemben helyenként az elbeszélő is tekinthető annak – az apja gyermekének), az elbeszélő fia. Megjelentével pedig rögtön hatékony eszközévé válik a humornak, ő az ugyanis, akitől a világgal szembeni értetlenséget elvárjuk – így szinte nyilvánvaló, hogy ő mutat rá

legegyértelműbben a számunkra nehezen kezelhető ellentmondásokra vagy törésekre. Ő az, akivel feltűnésmentesen vállaltatni lehet az egész emberi nem megértésre való képtelenségét. És ő az, aki a legösszöntöszöribben rátalál a világ ellentmondásaira is. Általa ütközik két világgép, a kölcsönös nem értés teljes mértékben természetes, a felnőtt előbb megbocsátóan megmosolyogja a gyermeket, később azonban újra földézi a köztük elhangzottakat: „Minden átmenet nélkül a fiam szavai jutottak az eszembe, aki, úgy négyéves lehetett, nagy átéléssel mesélte, hogyan üldözte vadászrepülőn az ellenséget, én pedig, hogy visszahozzam őt a földre, mosolyogva rákérdeztem, mikor is történt ez a nevezetes dolog. »Az már régen volt«, felelte szemrebbenés nélkül, »amikor én nagy voltam, te pedig még nem voltál a világon. Brrrrrr, ratata, dzsuff!«, folytatta eltökélten mondanivalóját. (...) Miért ne? Apák és fiúk körforgása az időben! Megy a dolog körbe-körbe. Hisz legutóbb, amikor a lakást festettük, megkönnyebbülten vettem tudomásul, hogy nyugodtan rábízhatom a színválasztást, a plafon festésénél pedig csak annyi volt a dolgom, hogy tartsam a létrát és adogassam az ecsetet. Hamarosan eljön az idő, amikor ő fog engem orvostól orvosig cipelni, és nemsokára olyan régen lesz, hogy ő lesz a nagy, én meg nem leszek a világon. Aztán megfordítjuk a dolgot. Brrrrrr, ratata, dzsuff!” (46.) Könnyed játék ez olyan véresen komoly dolgokkal, mint az idő (és az ember) elmúlása, apák és fiúk viszonya, a dolgok egymásba alakulása, és a hatalmas titok, ami azután vár, hogy mindezeket már túlva-gyunk. Tudatos viccelődés, amely nélkül nem lehetne hitelesen és főleg pátoszmentesen vázolni az elhangzottakat. Másrészt pedig tudatos játék is, játék az emberi szerepekkel és lehetőségekkel. A valóság felfoghatatlanságának elviselhetőbbé tétele. A humor tehát itt gyógyírként működik, szembesít, de meg is ment a szembesülés igazi súlyától, könnyebbé teszi az elviselését.

Az elbeszélés utolsó képe mintha az egész addigi feszültséget, keserédséget, nosztalgiaát egy mozdulattal feloldaná – ez a mozdulat ugyanis immár nyilvánvalóvá teszi, hogy a helyzeten kiigazodni nem lehet, de el is tolja egyértelműen az egész történetet a játék felé. Az most is megmosolyogtat, és mosolyog maga az elbeszélő is: „Így lesz, kimegyek a temetőbe, gondoltam magamban, és erre nyomban fel is hajtottam a poharat. De nem a borostyán miatt, az várhat, hanem hogy megnézzem apámat, hogyan fekszik ott, az én hazámban, az ő idegen földjében, odalenn, az agyagteknőben, egyedül, régóta, régés-rég óta. Hogy jobban múljék az idő, lehet, hogy énekelget is magában. Már a gondolatára is elmosolyodtam.” (72.) Ártatlan tréfa ez is, újfent a valóság elviselhetőbbé tétele a célja.

Ami a nyelvi megvalósítást illeti, a szöveg szembe megy mindennel, ami a mítoszt jellemezné. Azonban ezáltal mégis mítoszt teremt. Az elbeszélő elképzeli, ahogy találkozik apjával, szavakat ad a szájába, fiktívvé teszi a helyzetet, a koporsóban dúdolgató halott pedig már-már a szentlegendákra emlékeztető fogás. Az itt megelevenedő mítosz azonban kizárólag az elbeszélőé, azaz személyes, és ezáltal a hitelességnek egy más skáláján áll (nem az teszi hitelessé, hogy az általános, hanem hogy a saját elvárásoknak megfelelő). Az apa halála tabu, nem-halál, ez a tény teremt maga köré egy másik világrendet, amelyben a valóság relativizálódik, átpoetizálódik, és amely végső soron följosogítja az elbeszélőt a fiával kapcsolatban tett, már idézett kijelentésre: „Hamarosan eljön az idő, amikor ő fog engem orvostól orvosig cipelni, és nemsokára olyan régen lesz, hogy ő lesz a nagy, én meg nem leszek a világon. Aztán megfordítjuk a dolgot. Brrrrrr, ratata, dzsuff!”

Ezzel a mondattal lesz teljessé az a rendszer, amely a régi helyén megteremtődik, s amelyben a halált „életbe fagyasztó” viszonyulásmód megszűnik. Nincs szükség ilyen önáltatásra, mert az, mint láttuk, nem végleges, csupán lépcsőfok, amelyről a visszatérés elképzelhető, nem lélekvándorlásként, hanem, mert az emlékek így működnek. A humor képes megbocsátani a zord világrendnek és játékká, nem komolyan vehetővé tenni azt. Alternatívát nem egy konok meggyőződés biztosít, hanem a nagyon egyszerű kérdés: „Miért ne?” Erre a kérdésre pedig nem jogosíthat fel semmi más, mint a nevetésre és játékra való képesség.

Jan Vrak *Hétköznapi dolgok*³ című regényének szintén egy gyerek a kulcsfigurája. Egy gyerek (egy másik) mondja ki azt a mondatot is, ami a regény olvasásához receptet kínál: „Figyelmeztetés a Bár nevű kutyának, nehogy olyasmit tegyen, amit nem szeretnék, vagy bármiféle egyéb csintalanságot. A nevét Ludvík fiam választotta, és azóta is kérdezzeti: »Apu, ezt a nevet én választottam?«, majd rögtön válaszol is: »Igen, én.«” (151.)

Az elsődleges humorforrás tehát újfent a gyermeki, explicit értetlenség. Ludvík egy számára is egyértelmű evidenciára kérdez rá folyton, úgy, hogy ennek folyamatos szükségét érzi. Külső megfigyelő számára fölöslegesnek tűnhet az önmagával játszott kérdezz-felelek, amiben a második személy, sőt, a kutya is csak eszköz – ha jobban megvizsgáljuk azonban a helyzetet, rájövünk, hogy az önmeghatározás és az önigazolás felnőttek között is bevett gyakorlatának a legkézzelfoghatóbb megnyilvánulásával állunk szemben. Humorossá attól válik a helyzet, hogy hirtelen mintegy kinagyítva, górcső alatt látjuk át, és látjuk ellentmondásos mivoltát is – hiszen magunkról nem

ismételgethetünk magunknak mást, mint azt, amit tudunk, miközben tanúnak hívjuk a külvilágot, és azt reméljük, hogy a folytonos ismételtetésben legalább a már meglevő információink elmélyülnek, részünké válnak.

A regényben gyakoriak a jegyzetek, ezek többsége pedig oldalága lesz az elbeszélte történet(ek)nek, és általában egy-egy szereplőnek tulajdonítható. Vizuális (és nem csak) csattanóként ugyanakkor nemegyszer előfordul, hogy egy-egy kijelentést a felső indexben megjelenő „én” szócska követ, lábjegyzet azonban ehhez nyilván nem járul, a lap alján nincs semmi, és ez a semmi egyszerre visszautal, minden lesz belőle, az egész regény, az elbeszélő pedig, mint Ludvík, forog körbe-körbe maga körül, és megállás nélkül azt kérdezzeti: Ki írta ezt, apa, anya, Pauli néni? Ki van itt? Ki vagyok? És aztán mindig, automatikusan rávágja: Én, én, én.⁴ És valóban, az én az egész regény, és benne van az összes ő, és az összes őshöz járuló történet, és az összes történethez járuló személyes megértés, és a megértést lehetővé tevő összes nyelv, és végül az összes nyelvhez járuló személyes megértés, mert igaz, hogy a narrátor nemegyszer átvált a szövegben például lengyelre, de *cseh akcentussal* vált át, fonetikusán írja át, és nemegyszer kicsavarja a lengyel szavakat, a német mondatokat pedig időnként szintén cseh logika szerint alakítja. Itt tehát szintén nyelvi humorral állunk szemben, ha az áttételesebb formájával is, ami nagy valószínűséggel csak akkor válik érthetővé, ha valamennyire ismerjük a regényben fellelhető összes nyelvet. A játék mindenestre körmönfont, a narrátor úgy tesz, mintha más nyelvet – a többiek nyelvét – beszélné éppen, pedig dehogy, az éppúgy a sajátja, hiszen ha nem az volna, hitelét vesztené az is, amiről mesél. Szóval idegen is, meg mégsem az, úgy, ahogy az övé is, meg mégsem az. És így áll a helyzet a történettel (történetekkel) is, amelyeket elbeszél. Annak lehetünk tehát tanúi, hogy ha a regény valamely szintjén létezik egy humorforrás, az kulcsot jelent a többi szinthez is. A nyelvi szint megformáltsága feltételezi, hogy a történetalakításban is valami hasonló játszódjék le, és fordítva, a történetalakításban lejátszódott folyamatok a nyelvi szinten tetten érhetőek, és ott válnak igazán megközelíthetővé. A humor itt mintegy „megnyitja” a szöveget az olvasó előtt.

Jan Vrak regénye, ha szigorúan vesszük, családregény. Ugyanakkor azonban az énkeresés, az öndefiníció keresésének a regénye. Újra humoros helyzethez érünk, hiszen az ember képe itt már-már abszurd módon eltorzul, az ellentmondások, az emberi elme felfoghatatlan szeszélyei szembe tünőbbek már-már nem is lehetnének, a kérdés pedig kikezd minden létező öndefiníciót (és ezek közül leginkább az olyan banálisakat, amelyekben a nemzeti hova-

tartozás és az erkölcsi tartás az első helyeket foglalják el): mi az ember egy olyan családban, amiben legalább négy nyelven beszélnek, a világháborúban két opponens fronton harcoltak, a félzsidók antiszemiták, a haldokló nagynéni a manóktól fél, a katoná, aki a halott bajtársaiból főzött magának levest, karakteres és melegszívú, a vajúdo cseh nőnek pedig az a legfőbb gondja, hogy akcentus nélkül kérje lengyelül a teát? Maga a válasz is egy tréfa, és tréfának is veszik: „»Vrak doktor vagyok«, »och, jakie ma pan imie – ó, milyen neve van az úrnak«, mondta a gyöngyöző nevetés a »vrak«, a roncs szó hallatán, »tetszik?«, jött szokatlan retorikai lendületbe a hallgatag párdúc, »*Taak, jeszt bardzo pienkne*, igen, nagyon szép«” (81.). Miért nevette a Roncs családnév? Mert kimond valami rendkívül elemit, ami olyan nyira tabu, hogy a kimondását nem vehetjük komolyan. Mert hozzászoktunk, hogy az embert nem tekintjük, és főleg, nem *nevezzük* romhalmaznak, még ha voltaképpen az is. Második lépésben hozzá kell tennünk azt is, hogy a *vrak* szó már-már *vrah*nak – *gyilkos*nak is hallható, és a szöveg egésze sem zárja ki – sőt! – a név jelentésének eme kettősségét. Rímel erre ugyanakkor a lengyel *brak*, azaz *hiány* szó is. Az ember elsődlegesen egy egyébként üres, gyilkos romhalmaz tehát. A gyilkos romhalmazok garmadából különül el valamilyen módon az *én*. Ha ez a név tréfa, pontosan, mert olyan találó, tréfává lesz valamilyen módon az ember is, aki viseli. Azaz, a szövegre reflektálva, a névadás az, ami végérvényesen tönkreteszi az embert, az emberről alkotott sablonképet. Kegyetlen, és kegyetlenkedő, agresszív humorról van tehát szó – de csak első pillantásra. A helyzet humoros megközelítési módja ugyanis kezelhetőbbé teszi a témát, ugyanakkor magában hordozza a megbocsátást is, képes egyesíteni azt, ami szétszabdalt, képes elfogadtatni az olvasóval, hogy bármily embertelenül hangzik is, a *vrak* teljes értékű ember. A humor megbocsát, de nem felejt, egy percre sem titkolja, hogy az ember, amiért ember, attól még roncs és gyilkos. Csak hát közben ember. Újra önmagunk körül forgunk az önmegismerésben.

Amikor a leghajmeresztőbb tényekkel kell szembeülni, ismét a gyermeki, ártatlan (vagy akként feltüntetett) naivitás segít, az ütközik a felnőtt zsigeri tudni nem akarásával, mintegy leleplezi azt (aláhúzza az emberi élet semmibe vételét, a tragédiák elfelejtődését, vagy lényegtelené válását, ami elfogadhatatlan, hiszen az ember, mivel él, már eleve sem vehetné semmibe az emberi életet): „Aztán arra is emlékszik, milyen büszkén mondta neki egy öreg munkás, hogy azokat a kerekeket, amik a síneken állnak, már elég régóta gyártják itt Bohumínban, és Európaszerte járnak rajtuk a vonatok, és ő visszagondolt ezekre a sínekre Auschwitzban, és megkérdezte: elv-

társ, és jártak rajtuk azok a vonatok is, amik a zsidókat szállították Auschwitzba, és a férfi rámosolygott és a vállára tette a kezét. Az elvtársnő pedig úgy mosolygott rá, mintha ez egy egyszerű kérdés lenne, mit gondoltok, gyerekek, bohumíni kerekeken jártak azok a vonatok, amik zsidókat szállítottak Auschwitzba, és a gyerekek egyöntetűen válaszolták, hogy *iiigen*, na látod, már tudod a választ, mondta az elvtárs továbbra is mosolyogva, és folytatta az előadást.” (200.) A humor itt keserű és fájdalmas, mellbe vág és szemléltet, ugyanakkor természetesen közelebb hoz, mert patetikus, szenvelgő felhang nélkül beszél valamiről, amiről beszélni gyakorlatilag alig lehet. Ennek a párbeszédnek lehetetlennek kellett volna lennie, mégis megtörtént.

A regény lezárásában direkt módon is reflektál a kacagás és kacagni tudás hatalmára. Pauli néni halála egybemosódik egy végeérhetetlen nevetőgörcsrel. Ez a nevetés az, ami által a szereplők képesek átvészelni a nehéz időket, és megőrizni emberi tartásukat. Ez a nevetés teszi emberré, annak minden pozitív attribútumával együtt, az embert. És ez a nevetés a bátorság kulcsa is. A regény utolsó mondatai ezt egyértelműsítik: „*Mi a bátorság? Mi az, aminek alapján annyi különböző embert annyi különböző helyzetben bátornak mondunk?*” Gottfried Martin: Bevezetés az általános metafizikába.” (150.)

A fenti példák alapján szembeeső tény, hogy a nyelvi humor segítségével újból egy mítoszépítésre alkalmas nyelv jön létre. Ráadásul egy olyan, amit a külső megfigyelő már eleve nehezen ért meg. Kérdés, hogy miről is szól ez a mítosz voltaképpen, mert hát első látásra még kevésbé mítosszerű, mint a Vilikovský apa-története. Ha fentebb a család- és az énregény behatárolás közt ingadoztam, most ugyanilyen helyzetben vagyok a mítosz kapcsán is. Végző soron azonban van ebben ez is, az is: egészen pontosan, az *én* ilyen koncepciója lehetetlenné teszi a család történetből való kirekesztését. Egészen pontosan, a nagy én-mítosz (ami egyszerre nagy én anti-mítosz is) kis családi mítoszokból és anti-mítoszokból áll.

Miért lehetséges, hogy az, ami itt fölépül, tekinthető mítosznak és anti-mítosznak is egyszerre? Az anti-mítosz mellett első sorban a szövegek gyakorta anekdotikus, groteszk stílusa szól, a – sokszor keserű és szájjal hagyó – csattanók csak egy személyhez, a történet elsőszámú elbeszélőjéhez szóló jellege. Ezek a történetek igazság szerint egytől egyig demitizálnak, megrengetik az emberbe vetett hitet – az emberbe vetett hitünket. A tragédiák sztoikus ábrázolásával nemcsak hogy megtörténik, de gyakorlatilag hétköznapivá is lesz az elképzelhetetlen, és ez az, amit hosszú távon elfogadni nem lehet. Itt jön be a történe-

tek mítosz vonzata, amelynek megfelelően az ember az érthetlennel is szembenéz, amennyiben megvan az ehhez szükséges bátorsága. A demitizált én-alakot tulajdonképpen ez a feltételezett hatalmas bátorság mitizálja újra. Csakhogy nem tudjuk meg, és az elbeszélő még kevésbé tudja, hogy tényleg bátorságról van-e szó, vagy valami egészen másról, hogy szembenézés-e valójában, amit mi szembenézésnek hiszünk (hogy lehetséges-e a szembenézés megértés nélkül). Mindez a történetben nem is lényeges. Ez a bátorság, akár fiktív, akár nem, erkölcsi szervezőelemévé válik egy meglehetősen szétzilált és erkölcstelen világnak. Ennek a bátorságnak eredményei a regényt alkotó történetek is, hiszen beszéd nélkül a történet elképzelhetetlen.

Ami pedig számunkra a legfontosabb, ez a bátorság a nevetésre való képességből származik. Erről tanúskodik a fentebb már idézett, regényt záró mondat is. A nevetni tudás itt egyszerre biztosítja a (még a *vrak* típusú ember számára is alapvetően szükséges) időnkénti szembeszálláshoz meg az elfogadáshoz kellő bátorságot.

Mindkét szövegben érdekes láncnak lehettük tanúi: a gyermeki nem értés humorforrássá vált, és ily módon közrejátszott a mítoszépítésben. A mítosz pedig fontos összetevőjévé, sőt, szervezőelemévé lesz egy elfogadható erkölcsi rendnek. A szövegek így, túl azon, hogy emberközelibbé, „rokonszenvesebbé” váltak a humor által, pontosabb, kifejezőbb nyelvre tettek szert, érzéketlenül fejeztek ki egy világképet. ■ ■ ■

■ **Papp-Zakor Ilka** (Kolozsvár, 1989): négyéves koromban fölfoghatatlannak tartottam, hogy vannak a világon emberek, akik nem írók, sőt mi több, nem is vágnak azzá lenni soha. Első szövegemet 2003-ban közölte a *Korunk* folyóirat. Későbbi írásaim a *Korunk* Komp-press kiadó által 2008-ban megjelentetett *A meghajlás művészete. A Korunk fiatal szerzőinek antológiája* című kötetbe is bekerültek. Kolozsváron, a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen orosz és magyar filológiát tanultam, ugyanitt és a toruni Nikolausz Kopernikusz Egyetemen lengyel nyelvet, bejártam a Varsói Egyetem szlovák és cseh szakán előadásokra, októbertől pedig a krakkói Jagelló Egyetemen hallgatok orosz irodalmat.

JEGYZETEK

- 1 Pavel Vilikovský: *Az emlékek ura – Pán spomienok*. Ford. Hízsnyai Tóth Ildikó. Plectrum, Fülek, 2007. A továbbiakban a szövegen jelölöm az idézetek oldalszámait.
- 2 Eredeti nyelven a megfogalmazás sallangmentessége talán még szembeötlőbb: „»A čo keby si tak ku mne trocha prišla?« Šikovná formulácia, nie? Málokto by pri čítaní uhádol, že cit, ktorý diktoval na pa-

pier tie slová, nadiktoval neskôr na svet aj nás.” Illetve: „Vecnosť listu sa mi páčila, lenže ja som, pravdaže, nebol otcova frajerka. Isté je, že mne tá frajerka viackrát vyčítala »telegrafický štýl«, medzitým však ubehlo v Dunaji veľa vody, a matky možno cítia povinnosť synov vychovávať.” [Pavel Vilikovský: *Az emlékek ura – Pán spomienok*. 33. A magyar szöveg

ugyanott, a 32-es oldalon található.]

- 3 Jan Vrak: *Hétköznapi dolgok*. Ford. Kolozsár Péter, Simándi Judit. Kalligram, Pozsony, 2003. A továbbiakban a szövegen jelölöm az idézetek oldalszámait.
- 4 Vagy éppen az *én*-edik hatványra emeli a történetet? Igazság szerint ennek a műveletnek az elvégzése után is a fenti eredményre jutnánk. ■ ■ ■

BACH DANTE

Írva áll e kötet két prózaversének egyikében: „...ha íróról jót vagy semmit mondunk, bizony akarva, nem akarva temetjük. *A rossz, mit ember tesz, túléli őt!*” Sokra becsülvén Tözsér Árpád ünnepi könyvheti jelentkezését (a Kalligramnál), nézzük, mi rossz mondható róla.

A címe csupán a könyvtáros-bibliográfusok és a net-adattárak számára rossz, mivel összecserélődhet (a világhálón már most össze is cserélődik) Vámos Miklós *Félnóta* regénycímével. Rossz hír viszont, hogy Tözsér Árpád rákapott a kártyára. Az ördög bibliájára. Cimborál az ördöggel. Az új verseskötet első fele, első ciklusa (huszonegy számozott darabból tevődik össze): pakli. A második ciklus szétszórta: tépett vers-kártyalapok, képpel vagy háttal felfelé. S ez már összességében egyáltalán nem rossz, mert a *Félnóta*: két fél, s így egész. Az első rész, az első fél fél, a második nótázik – a félelem ellen. A kettő közötti játéktérben – előbb a Nagy Kártyasztal egyik, majd másik oldalán – helyezi el magát a vershős.

A két fejezet eltérő poétikai építkezése, keverése a sokat tudó játékos Tözsérnek köszönhetően épp annyira összetartozik, mint amennyire feleselön elválik. A súlyos *A Gyöngykapu kitérve* sorozat címe Johann Sebastian Bach *140. kantátájából* ered, az alvállalkozásokba kiadott (*Ezüstkor, Szó-kromoszóma, Hommages, Okok, Félnóta*) másodikiké – *Visszatekintés a csillagokból* – Alighieri Dante copy-rightja. Bach és Dante neve a haláltudathoz, elmúláshoz való viszonyulásban mást-mást jelent, de a legmagasabb művészi kvalitásban, a halhatatlanság nimbuszában egyek, s így a nagyszabású kulturális kapcsolódással egymáshoz simítják az *oda* és az *onnan*, a *még itt és már ott* térfoglaló ciklusokat.

A „félnóta” csak látszólag a hetvenöt feletti életkorba érkezett egyén tréfás-komolyan vállalt „bolondossá-

Tözsér Árpád: Félnóta
Kalligram, Pozsony, 2012

ga”, mely főleg a kosztolányi rímfaragások, az *Onto-libikókák*, badarok, limerickszerűségek, parázna mondókák derűs-szellemes infantilizmusában engedi szabadjára magát. De az utóbbiak között sem kevés a példa, hogy a poéta, a lírai alany a csillagokból alátekintő „égi mása” a földi Theatrum Mundiban a múltját is jelenként látja: „Tele ózonnal a lég, / isza fű, fa, növedék. / Éleny, élet, oxigén, / ittalak már dosztig én!” E beltség, beveződés, a létről-leválás éppenséggel az első fejezet számozott verseinek tárgya. Tehát a fő szólam az alkonyi, őszi létezés számvető, szorongó-töprengő tudatosítása. Ének a semmi ellen, tudva: az *ellen* reménytelen – viszont a semmit talán lehet díszletezni.

Ha nyolcvan felé közeledve a költő őszi-kés-téli búcsúverseket ír, gyönyörűt alkothat, ám új utakon nem jár. Tözsér Árpád azonban a kikerülhetetlenül közelítő búcsút *csereként* aposztrofálja, s ezzel e kissé elegyes kötetben mindenképp újat hoz. A 21. – amely a Bach-idézetet önmagában is mottóul kapja – így hegyezi ki háromszor négy sorát: „Leng majd talányos emlékként pár dal / a tagolatlan időben. – Ennyi. – / Vágyik a szellem más erő által / más létbe – néma képben pihenni. // Más a sok s kevés, más a jó s rossz már, / más a sötét és más a fény. – / A mélyben más én, valami rozmár- / féle szörny sír – torz, furcsa lény. // Nem mozdul, nem bög, könnyezik némán, / egyetlen nagy csepp a szemén. / Ama Gyöngykapu leng így a félfán, / s vár helyére a *csere-én*.” Az egész verssorozat, 1. és 21. között, azt teszi érzékletessé, ritka nyereségeket és sok veszteséget elkönnyelve, miként cserélődött el és fel a lehetséges idea-én, remélt én valaki-valami más, mégis vállalható – s épp most

önmagát elbeszélő – egóra, s miféle cserék fordulnának még meg a képelemben. A csere (csere-én) szóra ráfutó ciklus a mese- és babona-szám huszonegy verssel mögöttesen arra is utalhat, hogy az egyik hazard kártyajáték, a közismert és közkedvelt huszonegyes éppen a (lap)cserélésben rejti kétséges lényegét, tagadhatatlanul vibráló izgalmát.

A bachi medencébe gyűjtött költemények bőséges mitológiai, filozófiai, irodalmi képzettársításokat, áthallásokat áramoltatnak. Oedip csókol, Atroposz ollója nyisszant, Kant olvasnivalóul nyílik ki a temetőben, elszívárog az „Alba Rosa”. Formaviláguk is változatos e strófáknak: kifordított szonett, majdnem-tercina, Poe-parafraízis holló-károga, kicsit megcupfolt dal, türemkedő szabad vers hág egymásra. Alapvető meg-

szólalás-eszköz a kérdés. Öt vers kezdődik kérdéssel, akár háromszorozva vagy ismételve a kérdőjeles mondatot. Az egész a „Mennyi mindent nem mondtál még el” – a „teli bőrönddel menni el” szindróma – kötetkezdő sora alá rendelődik, s versátvétellel (6.) a 2009-es Tözsér-jelentkezéshez – *Csatavirág (Lét-dalok)* – is hurkolódik.

Helyet kér magának a kedély, virtus, humor is a könyv első felében. A stikli szintén, például a 20. mozaik *léphetsz – véghecc* rímében. Megalapozódik a könyv második felének hangneme. Amelyben a dantei szelencében persze például a *Freudi badarok* („... egy elhagyott motorcsónak / éppén jól jött a macsónak” stb.) nem lenne elegendő matéria (bár a *Dal a szatocsboltról* s még egy-két szösszenet remek). De ez a ciklus meg vissza-visszacsempészi előzményének tragikusabb

hangját, iskolázott formakultúráját (a „zord Fölöttes Te” már a 17-ben regnált stb.). A *Színbor*, a *Búcsúzás a természettől*, végül a kötet dramatisztikus történet/történetiség jellegét kiemelő *Epilógus* révén a *Fél nóta* két fele kétfelől összezár.

A legelején az idézett „Mennyi mindent...” önmegszólítással hely-

zetbe hozott lírai alany a költő szerepében a legvégén a mindenképp: Istenig jut el. Nem aktív, hanem passzív, elfogadó találkozásig. Nagyszerű szakasz – de nem szeretnénk (remélve, hogy eddig nem a semmit mondtuk) jót-mondással magunk „temetni” a költőt, mondja tehát ezt már, tovább teljesedő életműve éltetéseképp, maga

Tözsér Árpád: „Hajlik erre meg hajlik amarra, / szólítja, ami nincs, önmagát, / s honnan is tudná, hogy ilyenkor Isten / hajtogatja, mint szél a fát.”

■ **Tarján Tamás** (Budapest): József Attila-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár, színikritikus, dramaturg.

LÁSZLÓ EMESE

EGY „állhatatlan költő” ÉS KORA

Németh Zoltán könyvének címe igen sokat ígérő – több szempontból is: egyrészt azért, mert két nagy klasszikus irodalomtörténeti műfajt ötvöz, a szerzői monográfiát és az irodalomtörténeti összefoglalást, másrészt a tárgyalt szerzői életmű okán, hiszen Tözsér Árpád a kortárs magyar/szlovákiai magyar irodalom egyik megkerülhetetlen alkotója. Nyomban hozzátehetjük azt is, hogy míg Tözsér költészetéről nagy számban születnek cikkek és tanulmányok, addig monográfia legutóbb a kilencvenes évek közepén jelent meg róla, Pécsi Györgyi tollából (szintén a Kalligram Kiadó gondozásában). Időszerű volt már tehát egy olyan munka, amely ezt a folyamatosan alakulásban lévő, az irodalmi mozgásokra érzékenyen és rendkívül frissen reagáló költészetet az eltelt tizenhét év távlatából is figyelmesen és szisztematikusan áttekinti.

Fogalmazhatunk persze másképp is, talán kicsit provokatívabban: Németh Zoltán új könyvének címe éppen azért tűnhet ígéretesnek, mert mind a szerzői monográfia, mind az irodalomtörténeti összefoglalás műfaját kizökkenti a hagyományos kerékvágásból. Azt sugallja ugyanis, hogy a két műfaj kínálta eltérő módszertani utak *egyszerre* bejárhatóak. Ahhoz, hogy egy ilyen koncepció ténylegesen működőképes lehessen, mindenképp

Németh Zoltán:

Az életmű mint irodalomtörténet.
Tözsér Árpád
Kalligram, Pozsony, 2011

pen szükség van egy olyan oeuvre-re, amely eleve tág rálátást enged a körülötte zajló művészi teljesítményekre, egyúttal elég dinamikus ahhoz, hogy mindezekre eredeti módon reflektáljon is. Tözsér költészetének pedig, ahogy erre Németh Zoltán könyve világosan rámutat, éppen az állandó változás és a megújulásra való képesség a fő jellemzője.

A könyv műfaja azonban tovább árnyalódik azáltal, hogy Németh maga sem zárt perspektívából figyeli ennek a költészetnek az alakulását, hiszen ahogy az előszóból kiderül, éven át tartó vizsgálódás eredményeként születtek meg az egyes fejezetek, amelyek tanulmányok, kritikák formájában korábban önállóan is napvilágot láttak már. Tematikailag az egyes részek így nem mindig kapcsolódnak szervesen egymáshoz, ennek ellenére mégis többször találkozhatunk redundáns gondolatmenetekkel. Emiatt *Az életmű mint irodalomtörténet* egy ponton túl valójában sem irodalomtörténeti összefoglalásnak, sem monográfiának nem nevezhető, sokkal inkább olyan tanulmánykötetnek,

amelynek a középpontjában álló életmű hol tradicionális irodalomtörténeti, hol árnyaltabb irodalomkritikai megközelítéssel van bemutatva.

Szerkezetileg a kötet jól átlátható, logikus ívet jár be; a fejezetek két nagyobb egység köré szerveződnek: a *Kontextusok* című első nagyfejezet irodalomtörténetileg pozicionálja Tözsér életművét, míg az *Interpretációk, intertextusok, kritikák* című második részben a kilencvenes évektől napjainkig megjelenő legfontosabb Tözsér-kötetek szöveggözpontú értelmezéseire vállalkozik a szerző. Az első rész alfejezeteiben Németh Zoltán azt igyekszik tisztázni, milyen is az a tér, az az irodalmi közeg, amelyben Tözsér versei megszólalnak, és amely műveit befogadja. Ezekben a fejezetekben elsősorban általános kérdésselvetések fogalmazódnak meg. Például: milyen értelmezési problémákat vet fel az, ha egy életmű az irodalomtörténeti diskurzusban a szlovákiai magyar irodalom kategóriájába sorolódik. Egyáltalán mit jelent, van-e értelme ennek a fogalomnak: szlovákiai magyar irodalom? Kell-e szűkíteni/tágítani a használatát, vagy esetleg akkor járunk el helyesen, ha nem veszünk tudomást a magyar nyelvű irodalomnak arról a sajátos helyzetéről, hogy adott esetben – a területi és politikai határok értelmezésének függvényében – kisebbségi, illetve határon túli irodalomként jelentkezik. Németh Zoltánnál nem szokatlanok az ilyen jellegű kérdésselvetések; ez alkalommal azonban *A szlovákiai magyar irodalom „önreprezentációja”* című második alfejezetben nyitva maradnak a fogalomhasználat határaitra vonatkozó kérdések, ugyanakkor a szerző több oldalról – nyelvi-stiláris, irodalomszocio-

lógiai, irodalomtörténeti, intertextuális megközelítésből – is körüljárja, miért nem lehet egyértelmű választakat találni rájuk.

Máskor viszont, éppen a második alfejezetet olvasva, úgy tűnik, hogy Németh kerülve a különböző álláspontok közötti konfrontációt inkább tényszerűen leíró, olykor talán túlságosan is általános megállapításokra szorítkozik. A lineáris (irodalom)történeti kronológiát követve rekonstruálja a „szlovákiai magyar irodalom” fogalmának jelentésében és használatában bekövetkezett változásokat. Hiányérzetre azonban nemcsak az adhat okot, hogy egy olyan fogalommal kapcsolatos vitába pillanthatunk itt be, amelynek jelentésköre nincs pontos tisztázva, hanem hogy a fejezet éppen akkor ér véget, amikor Tőzsérnek a „szlovákiai magyar irodalom” terminus használatával kapcsolatos ambivalens viszonyáról esne szó. Nem ez az egyetlen alkalom, amikor az olvasónak az lehet a benyomása, hogy az adott fejezetnek tulajdonképpen ott kellene kezdődnie, ahol a szerző lezárja a gondolatmenetet. A legelső alfejezetben, amely a kortárs magyar irodalmi szövegekbe beékelődő idegen nyelvű textusok funkcióját vizsgálja, Németh csak érintőlegesen tér ki arra, hogy az általa felsorolt példák alapján milyen következtetéseket lehet levonni a Tőzsér költészetében fellelhető idegen nyelvű passzusok jelentésére vonatkozóan. Kérdéseket vehet föl az is, hogy példáinak nagy része nem lírai, hanem prózai szövegekből származik, valamint hogy a nem magyar nyelvi elemek alkalmazásában részben a tudatos nyelvrombolás ironikus gesztusát véli fölfedezni, és ennek alapján Tőzsér költészetét többek között Parti Nagy Lajos és Kovács András Ferenc szövegeivel (24.) hozza összefüggésbe. Egy későbbi fejezetben (125.) viszont az ironiát és a nyelvjátekot inkább idegennek tekinti Tőzsér szövegeitől, egyszersmind természetlennek ítéli a Parti Naggyal és Kovács András Ferencsel való párhuzamok keresését.

A *Párhuzamos líratörténetek* című alfejezetben Németh megint csak összehasonlító irodalomtörténeti nézőpontból közelíti meg Tőzsér életmű-

vét. Baka István költészetét állítja vele párhuzamba, és bár a két poétika közötti hasonlóságok és eltérések talán nincsenek mindig elég differenciáltan bemutatva – úgy tűnik, a párhuzamok keresése miatt az értelmezések gyakran a szövegek felszínén mozognak –, mégis érdekes tanulságokat sikerül levonni például a metafizikai kérdésfelvetések jellegében, vagy a szülőföld és haza tematikában megmutató eltérésekkel kapcsolatban.

Németh kötetének központi tézisét azonban legkompaktabban *A népi lírától a posztmodern költészetig* című alfejezet fejt ki. A szerző meglátása szerint Tőzsérnél a tudatos poétikai döntések és önkorrekciók hatására a negyvenes évek második felétől napjainkig szinte minden fontosabb líratörténeti áramlat kimutatható: „[Tőzsér Árpád] olyan életművet hozott létre az elmúlt évtizedekben, amely önmagában felér egy kisebbfajta irodalomtörténettel. Az 1945 utáni magyar líra szinte összes megszólalásformája nyomon követhető költészetében. Tőzsér költészete hangsúlyosan kortársi, hiszen olyan pozíciót jelöl ki önmaga számára, amelyből logikusan következik a folytonos önkorrekció, a kortárs irodalommal való folytonos szembesítés és szembesülés igénye. [...] Úgy lenni jelen a kortárs magyar irodalom folyamataiban, hogy egyúttal kívülről lehessen rálátni a legprogresszívebb, legtovább mutató jelenségekre, beépítve azokat a saját költészet aktuális változások folyamataiba. Így jut el a hatvanas évek népies költészetétől a Juhász Ferenc-i, Nagy László-i népies szürrealizmushoz, a népies szürrealizmustól a Nemes Nagy Ágnes-féle tárgyias lírához, a tárgyias lírától a neoavantgárd képalkotásig, a neoavantgárdtól a kései modern karakterű bölcséleti líráig, a bölcséleti lírától az abszurd és mágikus realista gyökerű közép-európai gondolathoz, a közép-európai abszurdtól a posztmodern intertextuális lírafelfogáshoz.” (158–159.)

Németh koncepciójának elsősorban elméleti alapvetéseit érzem bizonytalanoknak. Szabályos irodalomtörténeti fejlődésvonalat húzni és a líratörténeti áramlatok tisztán elkülöníthető egymásra következését feltételez-

ni egy életmű szakaszaiban, általában elnagyolt megállapítások révén tünik csak lehetségesnek. Nyilvánvaló persze, hogy egy olyan széles spektrumú életműben, mint Tőzséré, elkülöníthetők korszakok, de hogy ezek megtorpanások nélkül pontosan leképezék az irodalomtörténet egyes állomásait, felettébb meglepő volna. Annál is inkább, mert egy ilyen módon építkező életmű mögött olyan szerzői szándékot kell sejtetni, amely az eredetiség igényéről lemondva megelégszik a körülötte zajló poétikai folyamatok leképezésével. Ilyesmire utal maga Németh is, amikor Tőzsér alkotói magartásformáját nem a saját hangra való rávalálásban, hanem a költői nyelvek és nézőpontok váltogatásában véli fölfedezni (158.). Azért is zavarba ejtő ez, mert Németh a szlovákiai magyar irodalom lényeges céljának tekinti a történeti fejlődésében gyökerező „diletantizmus” (160.) meghaladását egy olyan poétikai pozíció létrehozásával, amely „a fölülemelkedést, a kívülállást manifesztálja”. „Szellemi függetlenségről” és „nagy formátumú irodalom” létrehozásának szükségességéről beszél, aminek Tőzsér költészete volna egyik letéteményese. De ezt a költészetet, ahogy Németh bemutatja, éppen nem a fölülemelkedés és

nem az irodalmi diskurzusok alakítása jellemzi, hanem az, hogy mindig úgy változik, ahogy azt az éppen aktuális irodalmi irányzatok megkövetelik. Eklatáns példája ennek, ami-

gosan hiányolja Kulcsár-Szabó Zoltán *Meta-poétika* című könyvének felhasználását, amelynek „önprezentáció és nyelv szemlélet” összefüggéseire vonatkozó eredményei Tözsér költészetének tárgyalása során is hasznosak lehetnek volna.

Németh szövegértelmezései ugyanakkor a kötet második felében figyelmesek, érzékenyek, és kritikai megállapításai is elgondolkodtatóak. Egyértelműen úgy látszik, hogy a szerző kritikusként komplexebb rálátást kínál Tözsér műveire, mint irodalomtörténészként. Megállapításai differenciáltabbak, és szempontjait is rugalmasabban váltogatja: „Zavaró lehet, és sok olvasó számára talán céltalan is a kötet által előbányászott tudásanyag, amelynek megközelíthetlensége tekintélyt, egyszersmind némi – szimpatikus vagy ellenszenves – elitizmust is magába rejt. Zavaróak lehetnek a 20. századi elméleti trendekre talán túlságosan is rájátszó kiszólások [...], a versek szinte menetrendszerű, elégiikus hangulata, a »nagy« metafizikai problémákkal megpakolt nyelv halálvágya. Mindezek azonban gyenge érvek ahhoz, hogy kétségbe lehessen vonni: Tözsér Árpád valóban érvényes, megkerülhetetlennek látszó költészetet művel már több évtizede.” (120.) Nagyon helyesen a Tözsér-versek legfontosabb sajátosságai között említi az (ön)reflexivitásra való affinitást, valamint a poétikai és intertextuális sokrétségét. Ami az életmű rétegzettségének felfejtésén túl igazán pozitív gesztusa a könyvnek, hogy Tözsér művésze behelyeződik egy olyan kontextusba, amely nincs országhatárok közé szorítva, hanem egyetemesnek mondható. Erre utal a *Leviticus* kötetből többször is megidézett néhány sor, amelyben James Joyce halhatatlan hőségének alakja merül fel: „Hol leszek – s leszek? – majd én horony, / a föld melyik eresztékében...? / Minden-szentek, fájdalmas héttorony, / Bloom veséje – könyörögj érettem!” (47.)

■ **László Emese** (1978): irodalomtörténész. Budapesten él.

kor a tözséri poétikának a kilencvenes években végbemenő átalakulásáról ír: „A 90-es évek egyik »sokkja« az volt, hogy nagyon kevesen számítottak arra, hogy az irodalomelmélet és -kritika szerepe, pontosabban a különböző elméleti iskolák vitái és bizonyos szövegeket előnyben részesítő hajlamaik mennyire hangsúlyosan határozzák meg majd az irodalmi mozgások természetét. [...] Tözsér Árpád valószínűleg pontosan érzékelt a megváltozott viszonyokat, s megtette az előkészületeket az új poétikai paradigma megteremtéséhez. Az egyszer már bevált utat választotta.” (97.)

Míg a könyv első felének centrumában inkább az általános irodalomtörténeti problémafelvetések állnak, addig a második részben a szoros szövegolvasásra épülő szövegértelmezések kerülnek előtérbe. Mindenekelőtt az 1995 után megjelent legfontosabb kötetek vannak számba véve, vagyis azok, amelyekről korábban mint a „posztmodern szövegalkotás” (68.) jellegzetes példáiról volt szó: az 1997-es *Leviticus*-ról, az 1999-es *A nem létező tárgy tanulmányozása* című tanulmánykötetről, a 2000-ben napvilágot látott *Finnegan haláláról*, a 2004-es *Tanulmányok költőportréhoz* című kötetéről, a 2006-os *Légyő-kerekről*, a 2009-es *Csatavirágokról*, illetve a 2011-ben *Érzékek csöcseléke*

címmel megjelent naplókról. A korszakoló irodalomtörténeti nézőpontból adódó általánosítások ezekben a fejezetekben a szövegekhez fűzött kommentárok és az egyes versek kontextusba emelése révén részben letisztulnak. Maradnak ugyan megválaszolatlan kérdések, például Németh egyik központi megállapításával kapcsolatban, amely szerint a kilencvenes évektől kezdődően „a Tözsér-poétika a kései modern-posztmodern korrelációk feszültségéből profitál” (68.). Nincs ugyanis tisztázva, miben áll ebben az esetben a két (olykor három) poétika – (modern), kései modern és posztmodern – közötti különbség, és mintha a szövegértelmezések is megkerülnék ezt a kérdést, mivel a kiválasztott példákban láthatóan összemosódnak ezek a kategóriák. Nyilvánvalóan ebben az esetben is az elméleti megalapozással állnak összefüggésben a bizonytalanságok, amelyeket a szakirodalomra való következetesebb hivatkozással ki lehetett volna küszöbölni. Az említett poétikai kérdések tárgyalásánál érdemes lett volna figyelembe venni például Kulcsár Szabó Ernőnek *A magyar irodalom története 1945–1991* című könyvét, de megszívlelendő Fried István kritikája is, aki Németh könyvről írt recenziójában (Monográfia Tözsér Árpádról, in *Helikon*, 2012/5. [595.] szám) jo-

Az ÜRES KÖZÉP megfigyelése

Bartók Imre Rilke-monográfiája, melynek „Ornamentika és halál” alcíme a 20. század elején uralkodó szecessziós Rilke-olvasatokat látszik megerősíteni, valójában erőteljesen mai Rilke-képet ad. Bevezetője hamar értésünkre adja, hogy az értelmezői szemlélet az irodalmi fenomenológia hagyományából lép elő. „A költői fenomenológiája” lenne az a nagyobb ívű projekt, melynek második megvalósult darabja¹ ez a kötet. A kapcsolódás a fenomenológiához nem marad komoly következmények nélkül: Bartók Imre „a rilkei életmű egészére vonatkozó elképzelés érzékeltetésére” (7.) vállalkozik. Minden Rilke-ismerő számára legalábbis ambiciózusnak tűnik ez a célkitűzés, hiszen Rilke költői életműve legalább annyira kiterjedt (több mint 2000 versről és -törödékről van szó), mint amennyire heterogén. Rögtön bizakodásra ad azonban okot az a Rilke-értelmezői kánon, melyet a szerző a bevezetőben ismertet. Pór Péter, a Rilke-értelmezés magyar nagymestere mellett Maurice Blanchot, Heidegger, Gadamer és Romano Guardini nevét tartja feljegyzésre méltónak a szerző. A monográfia célkitűzése sem elnagyolt lényegkeresésre, hanem a vizsgált szerzőre specifikált: „Általában kétes vállalkozásnak tűnik egy szerző egész alkotótevékenységét egyetlen téma köré szervezve tárgyalni (...). Lehetséges azonban – Rilke egyik legfontosabb kifejezésével élve – az életmű »üres közepét« kitapintani” (9.). Véleményem szerint könyve sikerültségének kérdése is, némileg paradox módon, e körül az üres közép körül forog. Azaz akörül, hogy értelmezői eszközökkel kitapintható és körülrajzolható-e ez az „üres közép”. A sokkal szerényebbnek tűnő második célkitűzés, hogy a „könyv új árnyalatokkal színeze a közízlésben élő Rilke-képet”

**Bartók Imre: Rilke.
Ornamentika és halál
L'Harmattan, Budapest, 2011**

(12.) viszont már túl szerény ahhoz képest, amit a monográfia szövege szinte minden oldalán teljesít. Számos központi Rilke-szövegnek és végül magának a szerzőnek olyan újszerű értelmezését nyújtja, hogy felmerülhet a kérdés: maga a szöveg és megfigyelői álláspontja tisztában van-e azzal, hogy posztmodern párhuzamaival és a művészihez közeli nyelvhasználatával sok helyütt mennyire radikális és radikálisan új olvasatot ad.²

A könyv első fejezete az „állathoz” és az „állatihoz” való közelítés. A fejezet elsősorban a kezdet és a (lírai) kifejezés problémáját tematizálja, miközben vibrál a Rilkére általában vonatkozó állítások tömegétől: az életműben a Dinggedichte, az *Elégiák* és a *Szonettek* között cikázik a felvetett problémák születési helyétől függően. Az esszét tehát jobb nem Rilke fejlődéstörténeteként olvasni, hiszen nem filológusi szakmunkáról van szó. Egy lírai problémátörténet vázlata áll itt össze inkább – zseniális sejtések hálózataként –, mely úgy közelít Rilkéhez és rajta keresztül az európai lírához, mint egységes olvasókönyvhöz. „Így minden emberi előállítást, poiészisz és különösképpen az írott költészet rólunk magunkról szól. Fájó, sajtó, lehetetlen lényegünkről, el nem ért partokról, formálódó imádságokról, zajos-zajtalan csendességről, amelyeket időről időre a – ki tudja mire válaszó – lélek alig észrevehető hullámai fodroznak.” (24.) Illetve később: „Az esztétika mint a nem geometriai formákra való érzékenység főhajtás az emberi individualitás megragadhatatlansága előtt.” (24.)

A fejezet az „állat” Rilkénél megjelenő lényegét a következőkben ragadja meg: „Első megközelítésként azt mondhatjuk, hogy az érthetetlen a maga közvetlenségében Rilkénél *az állatiként* jelentkezik.” (26.) Bartók értelmezésében Rilkének azért van szüksége az állatra és az állatira, hogy átjuthasson „a pusztán csak érezhető néma logosának kifejezéstelenségétől a diszkurzív beszédig, az emberek közös mondandójáig és mondhatóságáig” (27.). A szerző eszmétörténeti párhuzamokat von a Prédikátor könyvétől Voltaire-en át Nietzscheig, hogy végül igazán találóan Rilkére ismerjen annak munkaetoszában: „Rilkénél az önkifejezés egész problematikája, annak teljes súlyában, vigasztalan és gyümölcsöket nem termő, *majdnem* értelmetlen *munkaként* kerül leírásra, és a munka megköveteli a nappal világozottságát és nyilvánosságát.” (30.) Ha követjük a – problémacentrikussága miatt – versszövegekre való utalásai által az életműben ide-oda csapongó gondolatmenetet, akkor eljutunk a logikus végkifejletig, miszerint az „állati [...] a tiszta kifejezés-ként nem más, mint a legüresebb kifejezés, a teljes nyilvánvalóság és a teljes rejtély azonossága. Az állati a maga nyilvánvaló közvetlenségében nem is mond semmit, vagy legalábbis túl ke-

veset mond. Rilke maga is tanul ebből a tapasztalatból, és idővel elfordul attól, hogy az állatról írjon.” (33.) Rilke költészetének fenomenológiájaként olvasva lényeglátó sorok ezek:

igazsága abban áll, hogy Rilke versei a Vorwand-esztétika jegyében valóban végletekig kihegyezett gondolati problémákkal játszanak sajátos, absztrakt képvilággal. Bartók végletes megfigyelői álláspontja ebben a fejezetben azonban nem mutat alkalmasságot arra, hogy együtt lássa és láttassa az „üres közép”, a lehetetlenséggel küzdő kifejezés állatait az éppen ellentétes előjellel szereplő rilkei állatokkal, például a madárral. A madár, mint a költői kifejezés (lehetőségének és szükségességének) emblémája egészen a legutolsó alkotói szakaszig, a Svájcban született német és francia nyelvű versekig visszatérő és centrális motívum marad. Az *Új versekben* a *Vor dem Sommerregen* (A nyári eső előtt) bábice, amely áhítattal és erővel („Inständig nur und stark”) fűtyüli örök eső előtti dalát, és az utolsó, svájci időszak látványos ég-leírásai és kozmológiai versei is általában és nem véletlenül olyan eget festenek elének, amelyek „madarakkal telehittettek” („durchworfen mit Vögeln” – *Ach, nicht getrennt sein...*). A madárra koncentrálna ugyanis egy másik, a költői produktivitás poetológiáját író és élő Rilket festhetne elének. A kifejezés erőterének központjában megbúvó semmi komplementere ugyanis az a létezőség, amelyet a végletekhez vonzó Rilke minden mégoly jelentéktelen madáracsicsergésbe is képes behallani. Ezt az aspektust a könyv első fejezete nagyrészt elfedi, de tudatában van: Rilke állata Bartók szerint is „boldog részvétel a lét monotóniájában, egyetlen összefüggő Nyitott, amely a megfelelő – a tudat által el nem vakított – pillantás számára mindig gazdagság marad” (44.).

A *Fényár délben, avagy az angyal* fejezet a rilkei életműnek ahhoz az eseményéhez fordul, amellyel „Rilke saját életművének klasszicizálását kétségtelenül [...] elvégzi” (53.). A *Duinói elégiák* Bartók szerint „antropocentrikus fordulatot” hajtanak végre, mivel itt már „egyenesen és közvetlenül élet-halál kérdésekről van szó” (53.). A fejezet élet-halálkérdése az *Elégiák* angyalfigurájának értelmezése, melyet Bartók azzal indít, hogy az angyal tradicionális hírhozó szerepének negációját fedezi fel Rilkenél. „Végző soron

nem epiztemológiai kérdéstről van szó, hanem a performatív kétely hangjáról. A kétely a kérdőjellel és a többszörös *coniunctivusszal* igazolja önmagát, és mielőtt válaszra – vagy annak határozott irányára – lelne, rögvest megszünteti magát mint párbeszédet, kérdéssé, mégpedig reménytelen, megválaszolatlan kérdéssé stilizálja önmagát.” (56.) Ez a negáció a könyv kontextusában azonban nem pusztán egy valósi-mitikus alakzat szerepének kulturális átfordulását jelenti, hanem a Rilke-értelmezés egyik fontos előfeltevésének, a versek eredendő *értelmezhetőségének* megkérdőjelezését is. Érdemes itt hosszabban idézni a szerzőt:

„Lehetséges, hogy Rilke minden tetszetősége ellenére valójában ezoterikus szerző, aki a lényegyet, akárcsak hallgatag angyalai, magának tartotta meg? [...] Persze nem Rilke személyének problémáiról van szó. A nem annyira személyes, mint inkább *poetológiai narcizmus* egyik legsajátabb ismérve: ki nem bújni a saját, a tárgyakra oly érzékeny és szavakban oly gazdag kéz macskabölcsőjéből, elpihenni önmagunkban, a versek – amelyek akár híressé tették Rilket Európa-szerte, akár még megíratlanok – embrionális, kikezdehetetlen melegében.” (57.)

Gyönyörű, de veszélyes feltételezés ez, mert hordozza ugyan a sajátosan rilkei problémát: a munka folyamatos kísértését, mely Rilkenél abból az önmagával szemben felállított követelményből fakad, hogy szünet nélkül költőként, „költve létezzen” – a leggyötrőbbben éppen az improduktív életszakaszokban. Mégis nehezen értelmezhető számomra Bartóknak az a Rilke-tabukat provokáló kijelentése, mely Rilke improduktív korszakainak etikailag (a költői hogyan és mibenlét szempontjából egyszerre) pozitív előjelet kölcsönöz: „A szokványos feltevésekkel ellentétben, amelyek ezt a kritikus tíz évet illetően alkotói válságot, ürességet, magányt stb. emlegetnek, Rilke alighanem élvezte ezt az időszakot, az *Elégiák* érlelésének és (nem) megírásának idejét.” (57.) Bartók némely gondolata saját értelmezői álláspont-

ját is végletesen kikezdi: ha Rilke kései alkotói korszakának hermetizmusa megfejthetetlen, „minden olvasat számára láthatatlan marad, és legfeljebb téves és pretenciózus feltételezések vonatkozhatnak rá” (58.), akkor jelen értelmezés is „téves és pretenciózus” kijelentések halmazaként láttatná önmagát. Ami természetesen nem így van: Bartók nagyon jól látja és ábrázolja, hogy „a versek egy olyan konkrét személyesség nyomait [örzik], amelyet semmilyen utólagos hermeneutikai érzékenység nem képes feltárni” (58.). Ennek a (Rilke-értelmezésként) már-már önfelszámoló kijelentésnek az alapja azonban az a belátás, mellyel a rilkei radikalizmust Bartók a Rilke-értelmezők között ritka következetességgel követni és érteni (nem „pusztán” értelmezni) képes: „A vers így végső soron nem lehet pusztán ornamentika, ami keretezi a létezést, hanem magának kell létté válnia – Rilke egész életművében ezzel a problémával küzd.” (15.) Ezt a tézist Bartók tágabb líratörténeti összefüggésbe helyezi, amikor az *Orpheusz-szonettek* kapcsán megfogalmazza Rilke máig ható modernségének kulcsát: „a vers nem a szabad szóalkotás tette, hanem egy minket elnyomó tapasztalat lenyomata, annak akár az enigmatikuság és az olvashatatlanságig eltörölt nyoma” (83.). Ez a tézis visszavezet minket a kifejezés problémájához, mely – nem szabad megfeledeknünk erről – poetológiai probléma, így tehát azt feltételezi, hogy Rilke verseiben immanens önfigyelési tendenciát lehetünk fel. Bartók Imre valószínűleg fogalmazza meg számunkra, 21. századi Rilke-olvasók számára ezt a problémát; olyan élességgel, ahogyan ezt csak egy 21. századi megfigyelő tarthatja fel tárgyilagos módon:

„Az angyal egyúttal a kifejezés problémájának másik, differenciáltabb szintjére utal. Amíg az állati a közvetlenség alakzata volt (és e közvetlenség vágyát ébresztette fel szemlélőjében), addig a szépségünkben iszonyú angyalok az e szépség tapasztalatán keresztül, sőt általában a tapasztalaton keresztül húzódnak törésre utalnak.” (59.)

Következő fontos állítása, hogy „az angyal, ahogyan az állat is – ám attól természetesen gyökeresen eltérő módon –, az ember decentralizált antropológiájában *módszertani határfogalomként* is működik” (60.). A metafora a versekben megjelenő „módszertani határfogalomról” a fentebb vázolt okból nem indokolatlan: bár Rilkenél a legkevésbé sem eshet szó „módszerről”, annál inkább beszélhetünk azonban egy olyan, az állatit, emberit és angyalit is felölelő poétikáról, amely egyben mindig poetológia is: a megszólalás sajátosságának folyamatos költői reflexiója. Mivel ez az immanens reflexió minden kései Rilke-vers egyre erőteljesebben érvényesülő tendenciája, így értelmezői *kinyilatkoztatásként* hat (a szónak most főként pozitív felhangjaival) Bartók fejezetének végkövetkeztetése:

„Az angyali, a Mindent átfogó szemlélés végül is nem lehetett a költészet belső törekvéseinek valódi céljává. A költészet nem a Minden mimézise, amely pusztán a rútat volna képes reprodukálni. Ahogy az állati és az ahhoz kapcsolódó »tisztá kifejezés« nem lehetett az őszinteség és a közvetlenség megvalósítása, éppúgy az angyali sem válhat az emberi nézőpont valamiféle korrektívumává.” (86.)

A fejezet belső logikáját tekintve konzekvens végkövetkeztetés ez, mely azonban nem teszi nyilvánvalóvá azt, hogy milyen filológiai és értelmezői eszközökkel jutott el kijelentésének *előjeléhez*. Rilke alkotói bizonytalansága, léttapasztalatának kérdésessége és a kérdésessé tevés versbéli retorikája kimutatható lenne magukból a versszövegekből is. Bartók szerint az angyal figurája „e poetológia érinthetetlenül felhevült sarokkővét képezi” és „azon a helyen áll, ahol az *ornamens megtörik*” (63.). Ezek a kijelentések azonban nem lennének értelmezhetőek a követő 20. század esztétikai tapasztalata nélkül, melyben „ontológia és esztétika végzetesen, az egész modern művészet számára meghatározó módon keresztezi[k] egymást” (85.). Így a megfigyelői álláspontból adódó következtetés nem válik el egyértelmű

módon a megfigyelés tárgyából adódó következtetésektől.

A harmadik fejezet a *Farkasvakság alkonyatkor, avagy a szerelem* címet viseli. Ebben a fejezetben megtörténik a szerelem és a halál témájának ágas-bogas összekapcsolása, miközben a szerző a Rilke-kutatás bálványimádásig fajult hitrendszerének krédóját számos ponton kikezdi. „A Rilke-kutatás még adós a szerző költészete erotomán oldalának szisztematikus feltérképezésével, ez a mozzanat ugyanis a Rilke-verseiben életbölcséletet kereső és az életművet egyes-egyedül a régis és szűzies szépségeszményhez rendelő értelmezésekbe is csak problematikusán illeszkedhet.” (109.) Ez a megjegyzés apró koppintásnak tűnik a „hagyományos” Rilke-értelmezők orrára, de kiegészül azzal, hogy Bartók Imre Rilke-értése a szerelem-fejezetben újabb zseniális sejtések összefüggérendszerét mutatja fel. Rilke személyes androgunitásának kérdését például a virágmotívum gyakoriságának magyarázatához kapcsolja. (Ld. „Az ehhez [androgunitáshoz] kapcsolódó mozzanatok igen eleve nem élnek tovább alkotóművészetében, például a virág metaforájában, amely »évről-évre nyílik«, és amely szirmaival – szavakkal, versekkel, tettekkel – *behatol* a világba, és ugyanakkor a belsejét meghatározó »üres közép« révén maga is *betöltésre vár*. [...] Magától értetődően a termékenység a közös nevező, amelynek köszönhetően a szexualitás és a növényi létezés egyetlen poétikai-szemantikai téren belül tematizálhatóvá válik. [108–109.]”) Itt újfent felmerül a Bartók-kötet fő fogalomalkotása: a „botanizálás” fogalma. A „világ botanizálásának programja” Bartók szerint számos 20. századi költő közös törekvése (Rilke, Trakl, Celan nevét sorolja ide a szerző). Bár a fogalom újra és újra felbukkan a könyvben, explicit magyarázata sajnos nem kerül sor.

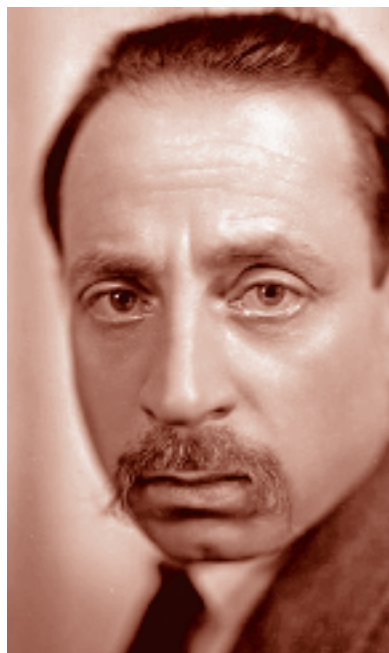
Folytatva a tabutémák sorát, Bartók párhuzamot von a szerelmi aktus, a költői narcizmus és az önkielégítés témái között. Meglepően termékeny ez a párhuzam is, s izgalmas következtetésre sarkall: „Rilkénél a folyamatos mozgás és pulzálás, a sehol sem maradás révén az orgazmusnak elvész az az

örömteli és ateologikus jellege, amelyet egyedül pillanatszerűségében ragadhatnánk meg. Így az emberi működések és viszonyok a szexus nyelvén csak azon az áron ábrázolhatóak, hogy abból végső soron önmagunk elvesztésének és céltalan tékozlásának bajlós siratódalai maradnak hátra.” (110.o.) A következtetés előjelével lehet itt újra gondunk: Rilkénél a siratás és a dicsérés mozzanatai egyazon intenzitással vannak jelen; utalhatunk itt a *Sieben Gedichte* című ciklusra, mely a saját erekióra írott kvázi-hősköltevény, és ebből adódóan lehetetlen pusztán siratásként olvasni.

A szerelemfejezet első fele a rilkei szerelem procedurális és nekrofil jellegét vázolja a „szerelem tanulása”, a „magány akarásának genealógiája” (95.), a birtoklás és lemondás dialektikája (97.) és az „orphanikus gyász” leírásán keresztül. Az erotikus vonal kitérőként való feltérképezése után Bartók újra az orphikus és/vagy orpheuszi problémakörhöz nyúl. „Rilke Orpheusz-értelmezésének döntő motívumait a nekrofil vonzalmakon túl a szeretetre való képtelenség, illetve a munka mint életpótlék alkotják.” (114.) Meggyőződésem szerint a könyv itt jut el egyik legerősebb téziséig, mely annak az eredménye, hogy pontos és elmélyült analízisét adja Orpheusz és Eurüdiké Rilkénél újra és újra felmerülő mitológemájának.

„A mű születése ezek szerint az a pillanat volna, amikor [Orpheusz] valóban hátrapillant, hogy mindazt, ami egyáltalán elmondható, az »egész« leírhatatlanságának kudarcába rögzítse. A vers így azon a meghatározhatatlan helyen áll, ahol az irodalom létté válik. // A totalitás különböző alakzatai – az angyal, Eurüdiké szépsége, a beteljesült vágy – tehát leírhatatlannak bizonyulnak, valami-képpen mégis ez az a rejtett, »üres közép«, amely meghatározza Rilke műveit.” (116.)

Ha jelen írás elején azt kérdeztem, sikerül-e Bartók Imrének leírnia, kimondania a rilkei életmű „üres közepét”, amely után kutatott, akkor elérkeztünk arra a pontra, ahol állíthat-

juk: a kutatás sikeres volt. A totalitás alakzatainak az ornamentikus elv szempontjából történő ábrázolása és az ábrázolhatóság *elvi* lehetetlenségének felismerése Bartók könyvének hozadéka, amely Rilket jól indokoltan a modernitás egyik legnagyobb költőjévé avatja.

A *halál*-fejezetben, mely Bartók Rilke-monográfiájának stílszerűen a zárófejezetét adja, szintén számos problémakör érintkezik a választott motívummal. A kezdő tézis a nyelv és a tér toposzaihoz vezet: „A halál nem más, mint az »üres közép« végső alakzata, az a meghatározatlan középpont, amely megteremtí Rilke költészetének *nyelvi terét*.” (121. – kiemelés Zs. A.) Ha az elemzett szövegekre tekintünk, akkor – a kötet olvastán nem először – hiányérzetünk támadhat a versanyag filológiai kezelését illetően. Ugyanolyan súllyal esik latba Rilke biográfiájának utolsó szövege, a *Jöjj hát, te végső... és Az éj peremén*, a *Buch der Bilder*nek egy nem is túlságosan erős darabja. A *Sírfelirat*, az idevágó *Elégiák* és néhány *Szonett* az orpheusziakból, melyek a fejezet lényegi verskorpuszát adják, azt a Nemes Nagyék óta hagyományos Rilke-képet tárják elénk, mely a muzot-i torony Rilke-jét 1922-ig kíséri csak figyelemmel. A fejezet a (főként a korai) Rilke számára kényszerítő erejű ornamentika és a később megtört formaimá-

dat dialektikáját is tárgyalni szándékozik, a törés(ek) lényegi okait keresve. A „saját halál” rilkei filozofémáját a kései Rilke felől tekinti, és „az ornamentika műfogásaként” leplezi le (122.). Ellentmondani látszik ennek az a kijelentés, mely alapján a *Jöjj hát, te végső* (a hagyomány szerint Rilke betegágyán írt utolsó verse) még szintén a „belső formakényszer” dik-tátuma alapján jött volna létre. Bartók szövege azonban újfent korrigálja a képet: „Természetesen nem mondhatjuk, hogy a formai kifinomultság helyét mindenestül az alaktani anarchia venné át; inkább arról van szó, hogy Rilke költészetében egyre meghatározóbbá válnak a formát szétfelesztő mozzanatok” (139.). Ez a kijelentés viszont szintén csak akkor igaz, ha az utolsó évek svájci Rilke-jét és francia nyelvű költészetét teljesen kizárjuk a képből.

A fejezet legsikerültebb része a *Sírfelirat* és a benne szereplő „tiszta ellentmondás” szintagma átfogó elemzése, mely számos ismert és új ötlettel áll elő. Miután a II, 7-es orpheuszi szonett „a botanizálást összeköti az antropologizálással” (127.), hiszen a leszedett, hervadó virágokat az őket leszedő, látszólag még nem hervadó lánykezekhez hasonlítja, már nem meglepő, hogy a „virág, akárcsak a kéz, az »üres közép« alakzata” (128.). A „tiszta ellentmondás” „Rose und Thanatos”, azaz élet és halál ellentmondása, mely homonimaként magában rejtí Rainernt („reiner Widerspruch”), a költő személyét magát, annak ellenére és azzal együtt, hogy „döntő jelentősége” az „ellentétes érvényességek irányában ragadható meg”. Ez az ellentmondás „teret hagy egy személytelen szubjektivitás számára”. E tényben Bartók szerint újra líratörténeti fordulópont-hoz érkezünk: „A régi szubjektivitással szemben a *Sírfelirat* »senkije« már közel kerül ahhoz az én nélküli személyességhez, amely a Rilke utáni európai líra számos újszerű törekvését meghatározza.” (131.)

Bartók Imre esszéje a lírai kifejezés problémáját járja körül Rilke költészetének példáján, miközben az újra és újra feltárt *elvi* lehetetlenség és a gyakorlati/versbeli megvalósulás el-

lentmondásának magyarázatával – talán joggal – adósunk marad. Könyve beszámol a végső soron közvetíthetetlenről, hiszen érti és elfogadja a rilkei problémák heterogenitását és „megoldásuk” kétarcú voltát. Bartók a germanista Rilke-értelmezők körében tekintve is kiemelkedően jól látja és látja a Rilke-versek poetológiai, „bensőség reflektált” (16.) jellegét. A szerző szerint számos Rilke-szöveg érzéki-képi aspektusa mellett gyakran önmagának, és tágabb (olvasói-megfigyelői) értelemben, az európai költészetnek ad programot. A monográfia a legtöbb esetben akkor is meghúzza a gondolati következmények folytatólagos vonalát, ahol ezek a versekben sem kimondva, sem érzékeltetve nincsenek. Előnyére és hátrányára egyszerre válik, hogy saját, 21. századi nézőpontja kibogozhatatlanul beleszövődik a képbe. Bartók Imre esszéírói bátorságát is kiemelhetjük, azt látva, ahogyan a Rilke-értelmezés legnagyobbjait teszi helyre, pl. a Manfred Engelt és Ulrich Füllebornt érintő, nézőpontom szerint teljesen találó kritikájában (150.). Ám mint tudjuk „[a] közép mindig üresség; közvetlen tapasztalata veszélyt rejt magában” (147.), és így van ez Rilke életművének „üres közepével” is, melyhez Bartók monográfiája véleményem szerint kiemelkedő érzékenységgel közelít. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Bartók Imre: *Paul Celan. A sérült élet poétikája*. L'Harmattan, Budapest, 2009.
- 2 A monográfia nem tartalmaz bibliográfiát és filológiaiag pontos hivatkozásokat: ez gyakran vezet ellenőrizhetetlen állításokhoz, és megnehezíti az újszerűség kérdésének megítélését is. Ezzel együtt az esszé szabadságjogaival élő monográfia karakteressége összességében félreismarthatatlan.

■ **Zsellér Anna** (1981): gyermekei születéséig a Pannon Egyetem tanársegédjeként dolgozott, a Germanisztikai Intézet alkalmazásában. Kiemelt érdeklődési területe az irodalmi esztétika; ezzel kapcsolatban a kortárs és a klasszikus modernség európai lírájára vonatkozó tanulmányokat ír. Az irodalom elméletei, a fordítás- és újabban a társadalomelméletek is foglalkoztatják. Készülő doktori disszertációja R. M. Rilke és Raoul Schrott lírájának összefüggéseit vizsgálja fel.

A „Néhány megjegyzés a Nero, a véres költő forrásaihoz”-hoz

Takács László, a *Nero, a véres költő* kritikai kiadásának készítője a Kalligram legutóbbi számában (*Néhány megjegyzés a Nero, a véres költő forrásaihoz*) egy megjegyzés kíséretében idéz egy részletet a könyvből:

„szerepel a regényben egy rövid történet a görög költőről, aki meggyilkolta orvosát, mert visszaadta ugyan az egészségét, de elvette tőle a költészetet:

– *De nem akarok boldog lenni, érted? Ha boldog vagyok, boldogtalan vagyok. Hallottad a görög költőről szóló mesét? A költő beteg volt, napról-napra hervadt, nem tudott se enni, se aludni. Akkor elment egy híres orvoshoz. Az meggyógyította. A költő már tudott enni is, aludni is, csak írni nem. Erre a boldogtalan poéta az orvoshoz rohant és így szólt: »Visszaadta az egészségem és elvetted a költészetem, te gyilkos...«*
 – *És mit csinált?*
 – *Megölte orvosát – libegte Nero.*

Ezt a történetet hiába keresnénk az ókori hagyományban. Nagyon valószínű, hogy az egész egy Wilde modorában költött Kosztolányi-ötlet.”

Tanult barátomnak itt elkerülhette a figyelmét egy hasonló ókori történet, amelynek lényege ugyanez: a pszichiátriai problémákkal küszködő görög beteg kezelése sikerül, a páciens meggyógyul, de mert megfosztják a művészet ajándékától, boldogtalan lesz. Horatius – Kosztolányi szavaival: „*a szikrázó, elmés episztolában is utolérhetetlen*” Horatius – leveleinek második könyve második, Florushoz írt darabjából való a következő részlet (128–140. sorok, a saját fordításomban):

*Volt egy argoszi ember.
 Ő azt hitte, remek színműveket élvez a kongó
 színházban, tapsolva a nézőtérén örömmel –
 bárha az élet többi ajándékát ahogyan kell,
 úgy élvezte: derék szomszéd, jó cimbora, hű férj,
 elnéző szolgálóival is – ha borán a pecsét tán*

megsérült, nem kezdett rá örjöngeni – és ha sziklát, gödröt látott, képes volt kikerülni. Nos, miután a rokonság őt kikezelte bajából, jó sűrű hunyoroldattal meghajítva epéjét, s végre magához tért, így szólt: „A fenébe, fiúk, ez gyógy mód? Gyilkos erőszak! – amely megfoszt az örömtől, s lelkem leggyönyörűbb nyavalyáját irtja ki durván!”

Az összefüggés talán két tekintetben is érdekes: egyrészt, hogy Kosztolányi hogyan alakította át a saját céljaira a horatiusi történetet, hogyan csinált költőt az egyszerű „műélvezőből”, illetve hogyan tette drámaibbá a cselekményt, megöletve – mint egy szemet szemért alapon – a beteg által az orvost. Másrészt a regénybeli Nero karaktere szempontjából sem érdektelen, hogy íme, hogyan is él emlékezetében legnagyobb római költőelődjének munkássága. ■ ■ ■

■ ■ ■
Kőríz Imre (Budapest, 1970): költő, klasszika-filológus.

■ ■ ■
TAKÁCS LÁSZLÓ

VÁLASZ Kőríz Imrének

Nagyon köszönöm Kőríz Imrének, hogy erre a regényből idézett történethez kapcsolható Horatius-részletre fölhívta a figyelmemet. A két történet közt valóban fölfedezhető hasonlóság (és jó pár különbség is, persze), és az is igaz, hogy Kosztolányi jól ismerte Horatiust (fordított is tőle). Kosztolányi klasszikus műveltségének azonban voltak hiányosságai, olykor összekevert jól ismert mítoszokat is (Orpheusét és Arionét például), így valószínű, hogy egykori olvasmányélménye halványuló emlékébe máshonnan keveredtek bizonyos motívumok. Emiatt itt sem lehet kizárni, hogy éppen ez a horatiusi részlet változott át a *Nero, a véres költő*ben olvasható történetté. ■ ■ ■

■ ■ ■
Takács László (1968): klasszika-filológus, a PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának tanszékvezető egyetemi docense, 2001 és 2009 között az Eötvös Collegium igazgatója. Fő kutatási területe a Nero-kori irodalom, kultúra és politikatörténet.